

GAIRĖS

2014 sausis
Nr. 1(230)

GAIRĖS
ISSN 1392-0251

Mėnesinis
visuomenės gyvenimo,
politikos, kultūros
ir istorijos žurnalas
Leidžiamas
nuo 1994 metų

Vyriausiasis redaktorius
Algis Kusta

Redakatoriaus pavaduotojas
Vaclovas Paulauskas

Maketavo *Gražina Majauskienė*

Redakcijos adresas:

Laisvės pr. 60 (10 aukštas), 05120 Vilnius.
El.p.: musugaires@gmail.com
tel. 241 82 03, 242 88 03, 860602291

Leidžia UAB „Mūsų gairės“

Pasirašyta spaudai 2014 01 21. SL 971.
Formatas 60x84/8. Ofsetinė spauda. 6 sp. lankai.
Kaina 3,49 Lt (su PVM).

Spausdino AB „Spauda“
www.spauda.com
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius.

Tiražas 1500 egz.
© „Gairės“

Šiame numeryje

■ RINKIMAI

Zigmantas Balčytis. Pradėkime kurti dirbančią, uždirbančią, vieningą Lietuvą

■ AKCENTAI

Domas Kaunas. Donelaitis nuo trijų šimtų metų aukštumos
Juozas Olekas. Pasvarstymai Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai pabaigtuvių proga

■ AKTUALIJOS

Arvydas Mockus. Šilumos ūkyje konkurencija turi būti be privilegijų
Algimantas Brazaitis. Valstybės ir visuomenės sunki liga
Vytėnis Paulauskas. Didžiulė Lietuvos problema – mažas bendrojo vidaus produkto perskirstymas
Kristina Petrauskaitė. Naujovės sveikatos sistemoje – išgelbėtos gyvybės

■ IŽVALGOS

Kęstutis K. Urba. Naujos mokestinės biudžetinės geopolitikos poreikis

■ IDĖJOS

Dobilas Kirvelis. Apie naujus „ratus“ XXI a. socialdemokratijai

■ DEMOS KOMENTARAS

Andrius Bielskis. Apie ideologijos ir kapitalizmo kritiką

■ ISTORIJOS AIDAI

Jonas Rudokas. Justas Paleckis XX amžiaus mūsų istorijos verpetuose
Česlovas Juršėnas. Pergalės spalvos

■ GYVENIMAS

Vytautas Žeimantas. Žmogus „vaikščiojanti enciklopedija“

■ NUOMONĖS

Antanas Krūvelis. Ką maitins mūsų žemė maitintoja?
Albinas Kosciuška. Kokioje Lietuvoje esame gyvenę? Ar kunigaikščius galėtume vadinti prezidentais?

■ ŠYPSENOS

Jonas Laurinavičius. Su minuso ženklų

Įvykiai • faktai • datos

Nuo 2014 m. sausio 1d. Lietuva dvejus metus bus Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nenuolatine narė. Lietuva perima pirmininkavimą JT Saugumo Tarybos Kovos su terorizmu komitetui bei atitinkamai darbo grupei, taip pat ims vadovauti naujai įsteigtam Sankcijų komitetui Centrinei Afrikos Respublikai. Vasario mėnesį Lietuva pirmininkaus JT Saugumo Tarybai. Saugumo Tarybą sudaro penkios nuolatinės ir 10 nenuolatinių narių. 2014 m. Saugumo Taryboje bus šios šalys: Argentina, Australija, Čadas, Čilė, Jordanija, Lietuva, Liuksemburgas, Kinija, Nigerija, Pietų Korėja, Prancūzija, Ruanda, Rusija, Jungtinė Karalystė, JAV.

Kasmet sausio 1 d. Gedimino pilies bokšte pakeliama Lietuvos vėliava. Prieš pakeldami naująją 2014 metų trispalvę, kariai nuleido praėjusiais metais bokšte plevėsavusią vėliavą. Pagal tradiciją senoji vėliava perduodama saugoti vienai iš Lietuvos mokyklų, kurią nominuoja Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ir Švietimo ir mokslo ministerijos. Šiais metais praėjusių metų vėliava buvo perduota Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijai už gimnazijos ir jos bendruo-

menės indėlį į Rokiškio rajono pilietinę ir patriotinę veiklą ir už gimnazijos bendruomenės nuolatinę 1919–1920 metų Lietuvos savanorių karių kapų globą Rokiškio rajone. Vėliavą mokyklos direktoriui Gediminui Matiekui įteikė Lietuvos krašto apsaugos ministras Juozas Olekas (A. Pliadžio nuotr.)

Suėjo 135 metai, kai gimė Steponas Kairys, 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo, 1917 m. Vilniaus Lietuvių Konferencijos, iki 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybos vicepirmininkas, atkakliausias ir principingiausias Lietuvos Nepriklausomybės, Vasario 16 Akto autorius ir signataras, VLIK'o organizatorius ir pirmasis pirmininkas, Lietuvos socialdemokratų lyderis.

Per Prezidentės D. Grybauskaitės inicijuotą akciją „Knygų Kalėdos“ šiais metais surinkta daugiau nei 40 tūkst. knygų kaimų ir miestelių bibliotekoms. Jau trečią kartą surengta akcija tapo rekordine, prie jos prisijungus šalies gyventojams, užsienio šalių ambasadoms, kultūros įstaigoms, verslo ir visuomeninėms organizacijoms, leidėjams ir rašytojams. Akcijos metu surinktos knygos bus išdalintos daugiau nei

tūkstančiui kaimų ir miestelių bibliotekų, taip pat kelias į lietuvių mokyklas Baltarusijoje ir Lenkijoje.

Sausio 12 d., Laisvės gynėjų dienos išvakarėse, Seimo galerijoje įvyko iškilminga medalių „Už nuopelnus Vilniui ir Tautai“ teikimo ceremonija. Apdovanojimus skiria 2009 m. įsteigta visuomeninė komisija, vadovaujama T. Šerno. Jos steigėjai – Marijos ir Jurgio Šlapelių muziejus, Krašto apsaugos bičiulių klubas, Vilniaus rotušė ir Vilniaus ainių klubas. Renginio dalyvius pasveikino Seimo Pirmininko pavaduotojas A. Sysas, Europos Parlamento narys V. Landsbergis, krašto apsaugos ministras J. Olekas, Nepriklausomybės Akto signataras K. Motieka. Medalius įteikė apdovanojimų „Už nuopelnus Vilniui ir Tautai“ visuomeninės komisijos kancleris S. Povilaitis.

Ūkio ministerija trims menų inkubatoriams kurti ir plėsti skyrė 22,5 mln. litų Europos Sąjungos (ES) struktūrinių fondų lėšų. Menų inkubatoriai, kurių tikslas sudaryti menininkams sąlygas kurti ir pristatyti savo darbus, pradėti nuosavą verslą, plėtoti su menu susijusį verslą, bus kuriami Alytuje, Utenoje ir Kaune. Šiuo metu už 53,57 mln. litų sumą Lietuvoje įgyvendinami 9 inkubatorių projektai.

Seimas, atsižvelgdamas į šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programoje įtvirtintą siekį ypač daug dėmesio skirti vaikų sveikatai, siekdamas pagerinti vaikų sveikatos rodiklius, skatinti su

sveikata susijusių naudingų įpročių, vertybių ir elgesio formavimąsi, nutarė 2014-uosius paskelbti Vaikų sveikatos metais.

Aplinkos ministerija skyrė finansavimą 10-iai vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo plėtros projektų visoje Lietuvoje. Šiems projektams įgyvendinti iš ES Sanglaudos fondo skirti beveik 53 mln. Lt, iš valstybės biudžeto – beveik 4 mln. Lt. Bus nutiesta apie 82 km nuotekų tinklų ir apie 28 km vandens tinklų. Taip pat bus pastatyti 6 nuotekų valymo įrenginiai ir 1 vandens gerinimo įrenginys.

Sausio 9 d. amerikiečių krovininė kapsulė „Cygnus“ į kosmosą iškėlė pirmuosius Lietuvoje, Vilniaus universitete ir Kauno technologijos universitete sukurtus mažuosius palydovus. Jie sėkmingai pasiekė tarptautinę kosminę stotį. Numatoma, kad šie palydovai į savarankišką kelionę aplink Žemę leis vasario pabaigoje.

Vilniuje įvyko Europos Parlamento Socialistų ir demokratų pažangiojo aljanso frakcijos organizuota diskusija su visuomene „Atnaujinta Europa“ (angl. „Relaunching Europe“). Diskusijos tema - „Darbai jauniems žmonėms: alternatyvos emigracijai“. Renginyje aptarta viena aktualiausių problemų Lietuvoje ir kitose ES šalyse – jaunimo nedarbas, kaip valstybė gali padėti jaunimui susirasti darbą, kaip sustabdyti protų nutekėjimą, koks švietimo vaidmuo.

Redaktoriaus skiltis

Prisipažinsiu, vaikystėje ir jau paaugliu būdamas naujų metų ribą suvokdavau mistiškai – atrodydavo, kad sausio 1 dieną viskas turi pasikeisti. Ir aš pats, ir kiti žmonės, ir visas pasaulis. Juk keičiasi laikas, o jis visagalis, nebent dar Egipto piramidės, bet jos buvo toli, nepasiekiamos, tik iš knygų žinomos. Ėjo metai, kartojo ir kartojo jų pradžios sutiktuvs, po truputį prarasdamos savo ankstesnę stebuklo žavesį. O paskui stoji toks gyvenimo amžius, kai metai nebeateina, bet praeina. Ne, laikas tebeliko visagalis – su nesuvokiama pradžia ir nežinoma pabaiga, tik išėjus iš vaikystės pasaulis tapo racionalesnis. Laikas tapo tuo, ką žmonės sukūrė: kalendoriumi ir laikrodžiu.

Ir štai šiomet aš vėl pajutau tą naujos ribos žavesį, nebe mistišką, nušvitusį jauduliu. Sausio pirmąją su didele minia užkopiau ant Gedimino kalno, užkopiau paskui kariūnus, nešančius 2014 metų Lietuvos vėliavą, kad ją iškeltų virš bokšto kuorų. Aš žinojau, kad nuleista senoji vėliava bus įteikta Juozo Tumo -Vaižganto gimnazijai – kaip kasmet ji įteikiama patriotiškiausiai mokyklai. Bet šiomet ji atiteko manajai, tai nepamirštamai, į kurią vienuolika metų skubėdavau Rokiškio gatvėmis. Jaučiau, kaip krūtinėje kilo jaudulio gumulas. Ir pirmą metų dieną, kaip kadaise vaikystėje, vėl atrodė, kad žmonės ir mano šalis pasikeis į gera, nes negali būti kitaip – nuo kalno vėrėsi praeities paveikslai, keldami dvasią ir viltį. Taip, mes nežinome, ką atneš mums naujas laikas, bet turime saugoti viltį, kad gyvenimas gali būti geresnis, teisingesnis, laimingesnis, gražesnis. Taip aš galvoju, nuo kalno žvelgdamas į Vilnių, į pulsuojančią mūsų valstybės širdį.

Tą metaforą pakartotą išgirdau po kelių savičių viename renginyje sausio tryliktosios išvakarėse. Buvo prisimintas užrašas ant buvusių barikadų betono luito: „Čia Lietuvos širdis“. „Ar žmogus gali gyventi be širdies? Netekęs jos nukraujuos... – kalbėjo vienas žmogus. – Mūsų valstybei ir tautai sostinė Vilnius – kaip žmogui širdis. Kai mums buvo iškilęs klausimas, būti be Vilniaus ar turėti Vilnių, bet surištomis rankomis, pasirinkome tai. Negalime, galvota, būti be savo valstybės širdies, o iš pančių kada nors išsivaduosime...“

Ne vienas žmogus anuo laiku, dabar vadinamu sovietmečiu, pelnęs pripažinimų ir apdovanojimų, išsivadavus iš pančių tarė tą santvarką (vadinamąją komunizmą) nusipelnusių naujo Niurnbergo teismo. Tuo tarsi gavę istorijos indulgenciją, bendro likimo brolius paniekinančiai ėmė vadinti kolaborantais, Tėvynės išdavikais. Ir štai dabar išgirdau, jog pasirinkimas gyventi su pančiais – kad išliktų tauta gyva – buvo išmintingas. Istorija yra kaprizinga kaip moteris, ji gali būti kitokia, nei norėtume matyti. Tad gal nereikėtų smerkti vieniems kitų iš to meto, kai visi buvome surištomis rankomis, tik nevienodai jausdami tą skausmą. Turėkime širdį, kad galėtume ne teisti, bet atleisti.

Tokios naujų metų neypatingai naujos mintys. Būkime laimingi, atvykę į 2014 metus.

Algis Kivsta

Socialdemokratų tikslas – laimėti Prezidento ir Europos Parlamento rinkimus

Sausio 18 d. įvykęs neeilinis LSDP XXXII suvažiavimas, pasak partijos lyderio Algirdo Butkevičiaus, „vainikavo kandidatų į Lietuvos respublikos prezidentus bei Europos Parlamentą iškėlimo „maratoną“ – suvažiavimo delegatai pritarė siūlomoms kandidatūroms, rinkimų programai. Suvažiavimas kandidatu į prezidentus patvirtino partijos pirmininko pavaduotoją, Europos Parlamento narį Zigmantą Balčytį. Kandidatų į Europos Parlamentą sąrašė 22 pavardės.

„Partijos tikslai nesikeičia, turime LAIMĖTI ir Prezidento, ir Europos Parlamento rinkimus bei dar stipriau įtvirtinti mūsų partijos politines pozicijas, – suvažiavime kalbėjo A. Butkevičius. – Sėkminga mūsų kan-

didato rinkimų kampanija užtikrintų antrą Prezidento rinkimų turą, o tai labai svarbu EP rinkimams. Laimėjus rinkimus dvi įtakingiausios Lietuvos institucijos turės galimybę dirbti ranka rankon dėl Lietuvos žmonių. Socialdemokratijos, o tai pirmiausia reiškia – solidarumo – mūsų šalyje tikrai bus daugiau“.

Suvažiavime LSDP pirmininkas, Ministras pirmininkas A. Butkevičius dar kartą paaikšino argumentus, kodėl, turėdamas didelį partijos ir visuomenės pasitikėjimą, atsisakė kandidatuoti į prezidentus: „Būtent todėl, kad aš į darbą ar pareigas žiūriu atsakingai ir labai rimtai, aš jaučiuosi atsakingas prieš partijos bičiulius, visus Lietuvos žmones už dabartines pareigas, Vyriausybės

programos vykdymą, už koalicijos veiklą, politinį stabilumą šalyje. Esu įsitikinęs, kad mano dalyvavimas prezidentinėje rinkimų kampanijoje galėtų pakenkti politiniam Lietuvos stabilumui bei valdančiosios daugumos partnerių tarpusavio santykiams ir bendradarbiavimui“.

A. Butkevičius pareiškė esąs įsitikinęs, jog „LSDP kandidatas Zigmantas Balčytis tikrai yra vertas ir gali sėkmingai kovoti dėl Prezidento posto. Aš tikiu jo ryžtu, didele politine, gyvenimiška patirtimi, palaikau jo pasitikėjimą savimi, nes ne pirmus metus matau jo veiklą, žinau jo charakterį, gebėjimus vienyti jėgas. Jis tikrai padarys viską, kas nuo jo priklauso, kad įvykdytų savo pažadą – patekti į antrą rinkimų turą ir ten siekti pergalės“.

Zigmantas Balčytis: „Pradėkime kurti dirbančią, uždirbančią, vieningą ir sutariančią Lietuvą“

Priimu man suteiktą atsakomybę, nes tikiu jumis ir pasitikiu savimi, – taip savo kalboje LSDP suvažiavime pareiškė partijos kandidatas į prezidentus Zigmantas Balčytis. – Esame tie, kurie gali ir privalo priimti sprendimus vesti Lietuvą gerovės valstybės link. Aš tikiu ilgalaikę plėtra ir Lietuvos ateitimi“.

„Daugiau kaip prieš dvidešimt metų Lietuva iškovojo nepriklausomybę. Ir mus nuolat tikino, mes ir patys buvome patikėję, kad visas problemas išspręš visagalė laisvoji rinka.

To neįvyko. Tai buvo naivus tikėjimas, kuris atnešė ir didelį žmonių nusivylimą valdžia.

Nežinojimas, kaip reikės gyventi po savaitės, po mėnesio žlugdo Lietuvos žmonių tikėjimą ateitimi.

Netikėti rytojumi dažnai reiškia netikėti ir savo valstybe.

Kai netiki, negali įsipareigoti. Kai netiki, negali veikti. Kai netiki, negali kurti ateities. Aš tikiu ilgalaikę plėtra ir Lietuvos ateitimi“.

Prieš netikėjimą ir netikrumą galime pastatyti tik kitą jėgą – visų mūsų vienybę. Per krizės įkarštį nemačiau tos vienybės. Nemačiau ir solidarumo, – sakė Z. Balčytis.

„Niekada nesutiksiu, kad valstybė iš krizės būtų gelbėjama skurdžiausiai gyvenančių žmonių sąskaita. Tai sakau aiškiai ir tiesiai.

Turime keistis. Turime atsikratyti savo baimių ir netikėjimo. Nebegaliame kurti ateitį, mąstyti ir veikti pagal senąsias kategorijas, kuriant tautos priešus, sėjant baimę ir nesantaiką žmonių širdyse. Užtenka gandų ir gąsdinimų. Lengviausia viską neigti. Įvesime eurą – bus blogai. Pastatysime dujų terminalą – nieko gero. Atomine elektrinė – apskritai tragedija.

Nieko neveikti ir laukti, kol didžioji dalis Lietuvos žmonių išvažiuos iš Lietuvos, reikia susinaikinti. Dalis Lietuvos žmonių pavargo ir jaučiasi nelaimingi. Dalis tautos, ypač mūsų jaunimas, palieka Tėvynę ir ieško laimės kitur. Lietuva praranda savo ateitį, ir tai dar labiau visus mus veda į aklavietę.

Stop, man tai nepatinka.

Stop, mums tai nepatinka.

Mes turime rasti savyje jėgų suremti pečius, pakilti aukščiau vidiųjų rietenų bei asmeniškumų ir dirbti kartu, bendromis jėgomis, vienas kitą palaikydami“.

Mano siūloma programa – Lietuvos tikslų programa. Tai tikėjimo programa, – sakė Z. Balčytis.

„Mano tikslas – dirbanti, uždirbanti, vieninga ir sutarianti Lietuva.

Valstybė, kurioje problemos sprendžiamos atsakingai, greitai, racionaliai, nekiršinant tarpusavyje žmonių ir padedant tiems, kuriems pagalba būtina.

Mano siūloma programa – Lietuvos ekonominės ir politinės galios didinimo, Lietuvos piliečių interesų ir vienybės programa.

Valstybė pirmiausia yra joje gyvenantys žmonės. Įsipareigodamas dirbti tik Lietuvai ir jos žmonėms teigiu: valstybė kuriama žmonių ir tarnauja žmonėms.

Pasisakau už Lietuvą, kuria pasitikime, kuri yra mus visus vienijantis tikslas, kurioje gera gyventi, dirbti, kurti šeimas, gimdyti ir auginti vaikus.

Valstybę, kurioje dirbama, o už darbą sumokamas teisingas atlygis.

Pasisakau už valstybę, kurios ateitimi tikime. Visi, kurie prisideda savo sąžiningu darbu, mokėdami mokesčius ar kitaip sąžiningai pelydami sau duoną, turi būti gerbiami ir vertinami.

Pasisakau prieš neįvykdomus pažadus, prieš asmeninių interesų išaukštinimą, prieš socialinę ar kitokią atskirtį, prieš politinę demagogiją, melą ir neteisybę.

Kovosiu visomis priemonėmis su tais, kurie bando gyventi kitų sąskaita, sukčiauja ar kitaip kenkia Lietuvai bei jos žmonėms, trukdo gyventi sąžiningai, trukdo eiti į priekį.

Lietuvai reikia visiems vienodai reiklaus ir teisingo, telkiančio tautą Prezidento, vedančio valstybę vienybės, darnaus darbo keliu, – teigė Z. Balčytis.

„Prezidentas kartu su Seimu ir Vyriausybė vieningai dirba ir užsie-

nio politikos, ir vidaus politikos srityse, derina ir užtikrina ilgalaikius valstybės strateginius tikslus bei įsipareigojimus piliečiams.

Pabrėžiu, dirba kartu, užtikrina ilgalaikių tikslų įgyvendinimą. Ne nuo rinkimų iki rinkimų, ne nuo Vyriausybės iki kitos Vyriausybės.

Žmonės pavargo nuo nesibai-giančių reformų, kai kiekviena į valdžią atėjusi partija naikina ir keičia ankstesnės valdžios priimtus sprendimus.

Nuolatinės permainos didina abejones dėl Lietuvos ateities ir skatina palikti Tėvynę.

Kurkime naują politinę kultūrą, naują valstybės valdymą, paremtą bendrais ekonomikos stiprinimo ir gerovės didinimo tikslais, ilgalaikiais susitarimais, atsakomybe už rezultatus ir tarpusavio pasitikėjimu.

Vienybės stoka reiškia stovėjimą vietoje ir praradimus. Taip pat tai reiškia, kad nebūsime konkurencingi, vis mažiau gaminsime ir uždirbsime.

Ateitis bus tokia, kokią sukursime mes visi – Lietuvos žmonės, kartu dirbdami ir siekdami vieno bendro tikslo – didesnės gerovės. Nes tik kylanti ekonomika, užimtumo didinimas ir aiškūs, pasverti ir stabilūs politiniai sprendimai, tikrumas dėl ateities gali sustabdyti emigraciją, o išvykusiuosius sugrąžinti į Lietuvą.

Vienybė nereiškia, kad nėra nuomonių skirtumų ar politinės kovos. Vienybė reiškia, kad konkurencija, kad ir kokia ji būtų, privalo turėti konstruktyvią kryptį. Ne griauti, naikinti, bet kurti ir statyti.

Pradėkime kurti dirbančią, uždirbančią ir vieningą Lietuvą. Valstybę, kurioje niekas, joks politikas, neturi teisės nepagrįstai kištis, paveikti teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijų veiklos, o valdžių atskyrimo principo – griežtai laikomasi.

Kurkime valstybę, kurios Prezidentas kartu su Vyriausybė ir Seimu užtikrina, kad būtų vykdomi įsipareigojimai piliečiams – didėtų visuomenės solidarumas ir socialinis teisingumas, mažėtų atskirtis.

Juk skurdo mažinimas – ne tik užsienio bankų ir finansų rinkų paskolinti pinigai. Pirmiausia tai sti-

prėjanti ekonomika, užimtumo didinimas ir teisingesnis, racionalesnis valstybės pinigų paskirstymas bei valdymas.

Kurkime gaminančią ir savo produkciją bei paslaugas parduodančią valstybę.

Tik tokiu būdu žmonės ir valstybė turės daugiau pajamų, kurias skirs švietimui, sveikatos apsaugai, mokslui, kultūrai, sportui.

Tik augant ekonomikai didės socialinė pagalba, pensijos ir atlyginimai.

Lietuvos užsienio politikos tikslas – sėkmingai prekiauti, saugiai gyventi, kartu su kaimyninėmis valstybėmis įgyvendinti Lietuvai gyvybiškai svarbius strateginius energetikos ir transporto projektus.

Nėra atskiros užsienio politikos kiekvienai partijai, Vyriausybei, Seimui ar Prezidentui. Yra viena, aiški ir visiems privaloma ilgalaikė nacionalinė politika, grindžiama bendravimo ir bendradarbiavimo, o ne ignoravimo principu.

Mus visus vienija lietuvių kalba. Lietuvių kalbos ir lietuvių išsaugojimas – ne tik pagarba mūsų istorijai, bet ir galimybė globaliame pasaulyje išlikti valstybe, turinčia savo tautos tradicijas ir kultūrą.

Lietuvos kultūros plėtra, lietuvių ir paveldo išsaugojimas yra tiesioginė visų valstybės vadovų pareiga ir atsakomybė piliečiams ir pasaulio lietuvių bendruomenei.

Niekas mums nepasiūlys burtų lazdelės. Patys turime priimti sprendimus ir dirbti, kurti ir vėl dirbti.

Užtenka eksperimentų ir klaidų, kurios mus vėl grąžina į praeitį.

Užtenka žodžių ir nesantaikos, kurie mums neleidžia atsikratyti praeities šešėlių ir judėti pirmyn.

Kviečiu išnaudoti istorinę galimybę kartu su Ministru Pirmininku Algirdu Butkevičiumi ir jo vadovaujama Vyriausybė kurti socialiai atsakingą, dirbančią, uždirbančią ir vieningą Lietuvą.

Esu pasiryžęs ir pasiruošęs kovoti dėl prezidento posto. Ne tik kovoti, bet ir nugalėti. ■

Donelaitis nuo trijų šimtų metų aukštumos

Domas Kaunas

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto profesorius

Mokslo pasaulis ir ne tik jis gerai žino vieną paprastą taisyklę: yra kūrėjų, kuriuos pasitinka entuziastingai sveikinanti amžininkų minia, bet juos veikiai amžina tylą užkloja lemties permainos ir nauji vardai, yra kūrėjų, kurie po dešimtmečių ir net šimtmečių išnyra tarytum iš nebūties, paneigdami kasdienybės nedėkingumą ir įpėdinių trumparegiškumą. Pastarųjų likimas ištiko ir Kristijoną Donelaitį. Prūsijos lietuvių valstiečio sūnus ir kaimiškosios evangelikų liuteronų parapijos klebonas toli aplenkė laiką, tad mūsų link artėjo ilgai, lyg tikrindamas naujųjų amžių vertę ir patikimumą. Jis į nieką nepretendavo. Lietuvių literatūros klasiko vardą suteikėme ir kūrybą į beveik dvidešimt pasaulio tautų kalbų išvertėme ir paskelbėme mes, jo gentainiai lietuviai, jo tėvynainiai vokiečiai, kiti europiečiai, kitų pasaulio šalių literatūros žinovai ir vertintojai. Paryžiuje 2013 m. lapkritį vykusios UNESCO Generalinės konferencijos sprendimas kartu su įžymių pasaulio rašytojų sukaktimis minėti ir Donelaičio 300-ąsias gimimo metines atveria galimybes tarptautinėse erdvėse ir tėvynės žemėje renginiais ir darbais skleisti humanistines vertybes, suartinti tautas, populiarinti lietuvių literatūrą, mokslą, meną ir kultūrą, vyresniosios kartos skaitytojui vėl sugrįžti, o jaunesniosios – tradicinėmis ir skaitmeninėmis eros teikiamomis galimybėmis savarankiškai atrasti ir pažinti „Metų“ autorių. Tai padaryti nėra lengva: jį ir mus skiria jau šimtmečiai.

Donelaičio pripažinimo rytas aušo tik po napoleoninių karų, 1818 m. Karaliaučiuje. Poeto kūrybą knyga lygiagrečiai vokiečių ir lietuvių kalba paskelbė lietuvių tautos bičiulis, kalbos mokovas ir kultūros paveldo tyrėjas čionykščio universiteto profesorius Liudvikas Rėza. Ji buvo skirta mokytam pasauliui, nors knygos rengėjas vylėsi, kad ji galbūt bus pagei-

Kalba iškilmingame Seimo minėjime, skirtame Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, 2013 12 10

2014-ieji paskelbti Kristijono Donelaičio metais, minint lietuvių grožinės literatūros pradininko, poemos „Metai“ autoriaus 300-ąsias gimimo metines. Jubiliejiniais metams paminėti suplanuota daugiau kaip 60 įvairių renginių Lietuvoje ir užsienyje.

Jubiliejiniai K. Donelaičio metai įtraukti į UNESCO ir valstybių narių 2014 m. minimų sukakčių sąrašą. Poemą „Metai“ 1977 m. UNESCO įrašė į Europos literatūros geriausių kūrinių sąrašą, o K. Donelaičio rankraščiai ir laiškai jubiliejinių metų išvakarėse įrašyti į „Pasaulio atminties“ nacionalinio dokumentinio paveldo sąrašą.

15-oji Vilniaus knygų mugė šių metų vasario 20-23 dienomis bus skirta klasikinei literatūrai ir K. Donelaičio gimimo 300-osioms metinėms.

daujama ir lietuvių valstiečių. Veikalą lydėjo knygos rengėjo vokiškai rašyta įvadinė studija ir kūrybos komentarai. Neradęs paties autoriaus nurodytos antraštės, Rėza ją sukūrė: „Das Jahr in vier Gesängen“, tai yra „Metai keturiuose giesmėse“, kurią dabar trumpiname ir vadiname tiesiog „Metais“. Knyga veikiai pasklido įvairių šalių universitetų ir filologų bibliotekose. Skaitantieji sukľuso. Juos žavėjo autoriaus talentas, iš archyvinių dokumentų ir amžininkų liudijimų atkurti originalios biografijos metmenys. Veimaro literatūrinis laikraštis „Literarisches Wochenblatt“ pabrėžė: Donelaitis buvo visų galų meistras, kadangi gamino termometrų ir barometrų, šlifavo optinius stiklus, dirbo fortepionus, jais grojo, buvo geras sodininkas ir puikus poetas. Aprimus aistroms, imta gilintis, iš naujo tirti rankraščius. Juos palyginus su publikacija užtikti didoki teksto praleidimai ir taisyimai. Dėl jų Rėzos kaltinti nereikėtų: senųjų kūrinių tobulinimas iš jų šalinant liaudiškus šiurkštumus ir buitines nuogybes laikyta privaloma romantizmo apimtos Europos literatūros leidybos taisykle. Pakludama jai, Anglija kopijuavo net Šekspyrą.

Tobulesnio Donelaičio paieškos mokslui davė 1865 ir 1869 m. poeto raštų leidimus. Pirmojo rengėjas – vienas žymiausių XIX a. indoeuropeistų Augustas Šleicheris sukūrė iki šiol tebetaikomą Donelaičio raštų publikavimo metodiką, antrojo leidimo rengėjas – baltistas Ferdinandas Neselmanas su įkarščiu, nors ir kiek smulkmeniškai, kritikavo abu pirmtakus ir europiniam mokslui padovanojo tiksliai perteiktus tekstus su autoriniu kirčiavimu. Donelaičiui ir mums nepaprastai pasisekė, kad pirmieji, visi trys raštų leidimai, buvo moksliniai ir parengti XIX a. mokslo kalba – vokiečių. Taip Donelaitis išėjo į Europą. Ji poetą suprato ir akimoiu įvertino taip, kaip nėra įvertintas joks kitas lietuvių poetas iki pat šių dienų. Leiskite pakartoti žodžius, mokslininkų ištartus ne *ex officio*, o iš širdies ir iš gilaus suvokimo: apie Donelaitį – *vyras, išsiskirias išsilavinimu ir ypač gabus mechanikai* (Leipcigas, 1820), *lietuviškasis Lukrecijus, Vergilijus ir, jei norite, Homeras* (Leipcigas, 1871), *kaip pagrindinis literatūrinis senos ir įdomios kalbos reprezentantas, jis nusipelno [...] dėmesio. Lietuvių kalbos studijos pernelyg svarbios, kas jas ignoruotų filologai* (Londono savaitraštis „The Saturday Review“, 1869), apie poemą „Metai“ – *šedevras, amžinas lietuvių kalbos paminklas, lietuvių poezijos meno ir iškalbos pavyzdys* (Veimaras, 1820), *šedevras [...], formos tobulumu galėtų varžytis su graikų, romėnų ir indų veikalais* (Praha, 1857). Dėsninga, kad lyginamosios kalbotyros formavimosi metu lietuvių kalba ir literatūra mokslui buvo neatskiriamos. Ši aplinkybė Donelaičiui buvo ypač palanki: gausino dalyką gerai išmanančių vertintojų ir pripažinimo geografiją.

Eiliniams Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių skaitytojams Donelaičio teko laukti. Jam skirtų „Metų“ ir kitų raštų XIX a. sąlygų išleisti nebuvo. Savaiame suprantama, kad dėl spaudos lotyniškuoju raidynu draudimo apie Donelaitį pirmoji prabilo tokių varžymų nepatyrusi Mažosios Lietuvos lietuvių periodika – Karaliaučiaus, Klaipėdos, Ragainės ir Tilžės laikraščiai: trupiniais skelbė poeto biografines žinias ir eiles. Jau 1885 m. nuskambėjo raginimas vieninteliam lietuvių *giesmininkui* statyti paminklą. Artėjančią atomazgą pranašavo 1891 m. plona knygele pasirodęs „Metų“ fragmentas – „Pavasario linksmybės“. Jos pratarmėje Donelaitis palygintas ne tik su žymiais graikų ir romėnų poetais, bet ir su Adomu Mickevičiumi. Nors žadėtos paskelbti kitos poemos dalys ir nepasirodė, tačiau „Pavasario linksmybių“ leidėjas Martynas Jankus tapo pirmuoju lietuviu, atstovavusiu tautai kukliose pirmosiose Donelaičio pagerbimo iškilnėse poeto gimtuosiuose Lazdynėliuose 1896 metais. Tai buvo tas pats Jankus, kuris dalyvavo 1923 m. Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos Respublikos įvykiuose ir vadovavo Vyriausiajam Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetui.

Donelaičio 200-ąsias metines užgožė Pirmasis pasaulinis karas. Iki jo jau buvo spėta knygomis Vilniuje ir išeivijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose paskelbti gana išsamius poeto raštus, Mažosios Lietuvos lietuvių iniciatyva įkurtas komitetas, kėlęs užduotį ant Rambyno pastatyti paminklą. Jam vadovavo lietuvių didiko aspiracijų turįs čionykštis dvarininkas, Prūsijos landtago deputatas Vilius Stepulaitis, Didžiajai Lietuvai atstovavo Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas Jonas Basanavičius, išeivijai – gydytojas Antanas Rutkauskas. Šio komiteto įsteigimas buvo pirmasis bandymas vardan Donelaičio bendram darbui sujungti visas tris tautos dalis. Iškilūs vyrai iki karo pradžios nedaug ką spėjo nuveikti. Tačiau per visą XX a. atsigriebėme. Laisvės ir nelaisvės laikais leidome Donelaičio kūrybą, vadovėlius ir tyrimus, vaizdavome mene, įamžinome gatvių pavadinimuose ir iš griuvėsių prikėlėme Tolminkiemio memorialą. Daugiausia rašytojų ir baltistų dėka sulaukėme Donelaičio 250-mečio minėjimų Vilniuje, Berlyne ir Maskvoje, davusių paskatą vis spartėjančiai poeto Eisenai į kitas pasaulio kalbas. Tik dėl paminklų ne kaip sekėsi. *Sovietmečiu* Klaipėdos skvere pastatytas biustas, o Vilniaus universiteto rūmų skliaute – ir iki dabar tebejuodojanti plastmasinė paminklo imitacija.

Donelaičio 300-ųjų metų minėjimui pradėjome rengtis prieš šešerius metus. Užduoties ėmėsi Lietuvos Respublikos Seimo Lituaniistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija, toliaregiškai vadovauta ir tebevadovaujama iškilų politikų Artūro Paulausko, Česlovo Juršėno, Česlovo Stankevičiaus ir Irenos Degutienės, nenuilstančio koordinatoriaus Vilniaus universiteto docento Andriaus Vaišnio. Iki šiol jau daug atlikta, bet brandžiausių derlių imsime kaip ir turi būti sukaktuviniai, 2014 metais. Tai bus poeto ir jo amžininkų kūrinių publikacijos, naujais tyrimais, raiška mene, kultūros ir švietimo programose.

Žanas Kokto (Jean Cocteau) sakė: *Gera knyga yra ta, kuri gausiai pasėja klausukų*. Tai tiesa, todėl akylą žvilgsnį kreipėme ir kreipsime į mokslą. Mums ir mūsų pirmtakams reikėjo rasti atsakymus į daug keblių klausimų. Ties kai kuriais stoviniuojame ir šandien. Kodėl svarbiausio viso gyvenimo kūrinio – poemos „Metai“, pasakėčių ir kitų eilių nepaskelbė pats Donelaitis? Jis to juk labai norėjo: į lietuvių kalbą versdamas Prūsijos valdžios nurodymus valstiečiams apie derlingumo gerinimą įkomponavo eilutes iš „Metų“ apie tai, kaip *būrs gal grečną* [dosnų. – D. K.] *grūdą sulaukti*, neabejotinai ištraukas skaitė konfratrų susibuvimuose ir platino laiškais. Kodėl po mirties Donelaičio raštų spaudai neįteikė jo draugai, gretimų parapijų kunigai, kurių globai našlė perdavė vyro archyvą? Susipažinę su šaltiniais lietuvių tyrėjai spėja, kad klūtis buvo griežti XVIII a. Prūsijos cenzūros reikalavimai: „Metuose“ apstu ▶

► socialinių ir tautinių santykių aštrumo, aukštesniųjų valdžios pareigūnų kritikos, tais laikais opiai vertinto liaudiškų papročių ir saviraiškos tiesmukiškumo. Šią mintį bandėme pagrįsti spalį Hiutenfelde vykusioje, pirmojoje užsienyje, Donelaičiui skirtoje konferencijoje. Jai nepritarė vokiečių profesoriai: esą XVIII a. Prūsijos cenzūra buvusi gana liberali. Dar diskutuosime. Diskusijų reikia.

Ateinantį rugsėjį Lietuvos mokslų akademija ir Vilniaus universitetas rengia tarptautinę Donelaičio konferenciją, kurioje pageidavo dalyvauti aštuonių šalių tyrėjai. Tikiuosi, kad jie bandys tikslinti jau ne sykį keltus ir teikti atsakymus į naujus klausimus. Koks buvo Donelaitis? Galbūt mįslė gimė tada, kai bažnytinėje metrikoje mirties valandą ties Donelaičio pavarde buvo įrašyta gerai velionį pažinojusio asmens pastaba: *Ne pagal šio pasaulio madą buvo*. Keliskart skaičiau poeto ir jo amžininkų užrašus. Gal ir klystu, tačiau regiu du Donelaičius. Vienas yra sėslus, vengias žemės darbų, juos užkrovęs žmonai, santykiuose su aplinkiniais atkaklus, užsispyręs ir nelankstus, todėl patiriantis daug nepatogumų ir nesugebantis bažnytinėje karjeroje pakilti nors laipteliu. Kitą Donelaitį galiu pavaizduoti jo amžino priešo amtmono Ruigio skundo valdžiai žodžiais, kuriems kone visiems pritariu: *per 32 kunigavimo [...] metus savo laukus vos iš tolo matė [...], nes, negailėdamas didelio trūso ir pastangų, jis atsidėjęs vien aukštiesiems mokslams ir mokslieškiems dalykams, taip pat ganomųjų sielų reikalams*. Donelaitis dvilypis net savo raštų kalba: vienuose byloja tobulu hegzametriu ir subtilia gamtos pajauta, kituose plūsta savo parapijiečius tokiais žodžiais, kurių stipresnius jau trūs įpėdiniai nedrįso pakartoti net mokslo publikacijose. Kokį Donelaitį matytų dabarties užsienio mokslininkas? Galbūt įvaizdį teiks norvegas Oskaras Vistdalas, Tolminkiemio ganytoją lygindamas su Norvegijos bendraamžiais arba latviai Paulas Daija ir Sanita Briežkalnė, jį lygindami su Kuršo švietėju Fridrichu Štenderiu? Galbūt „Metų“ autorių geriau pažintume, jei susitelktume į jo *aukštųjų mokslų* dirbtuves ir biblioteką, atsektume skaitytų žurnalų antraštes ir knygų autorius, ryšių sklaidą ir adresatus. Taip, nepakanka žinių. Bet mes jų nedaug ir teieškojome: trūksta senosios Prūsijos istorijos specialistų, pasiryžimo ir lėšų ilgalaikiam jos archyvų užsienio šalyse tyrimui. Paskubėkime atlikti namų darbus. Rūpestį kelia senieji minėtųjų Donelaičio raštų leidiniai. Daugumos Lietuvos bibliotekose esančių knygų būklė yra prasta, o kai kurių ir labai prasta. Neatidėliotinau reikia užtikrinti jų išskirtinę apsaugą. Kai kurios Donelaičio knygos unikalios dėl paliktų nuosavybės įrašų ir skaitytojų pastabų: poeto ir kunigo Antano Baranausko, prelado Adomo Jakšto-Dambrausko, būsimąjį Lietuvos prezidento

Kazio Griniaus, varpininko Vinco Kudirkos. Šios knygos darė didelį poveikį ir kitiems lietuvių tautinio atgimimo ir politinio sąjūdžio dalyviams. „Metai“ buvo vienas iš argumentų Simonui Daukantui pradėti Lietuvos istorijos veikalų rašymą lietuvių kalba. Sekdami juo, užduotį iškelkime ir sau: patys gerai išmokime lietuvių kalbą: ir kalbėti, ir rašyti. Tai teigiu ne atsitiktinai. Remiuosi ne tik dabarties patirtimi, bet ir Donelaičiu, todėl savo pasisakymą užbaigsiu stebėtinai nūdieniškai bylojančiomis „Žiemos rūpesčių“ eilutėmis:

*Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria
Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytų,
Iš visų kampų šio svieto jau susibėgo.
Ne tikt vokiečiai visoki mus pažiūrėti,
Bet ir daug prancūzų mus mylėt susirinko;
Taip kad ir lietuviškai kalbėdami valgo
Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo [...]*

Redakcija gavo laiškutį iš Šakių, kuriame buvo DANUTĖS BATISIENĖS eilės, skirtos mūsų literatūros klasikui. Manome, kad tie nuoširdūs žodžiai gražiai guls prie visų mūsų pagarbos Tolminkiemio kūrėjui.

Kristijonui Donelaičiui

*Nauji laikai. Užrašom naują datą.
...Žmogus, betaisantis bažnyčioj suolą,
Tai Kristijonas Donelaitis. Šitie metų...
Ak, su gimtadieniu, Tolminkiemio šviesuoli!*

*Tuoj sugužės klumpėti ir vyžoti,
Vaikai basi – stebėsis ir klausysis,
Nes Tu kaip tėvas – pabari, pamokai,
Ne imt, o duoti – Viešpaties taisyklė.*

*Tuščia garbė altoriai paauksuoti,
Ir aukso taurės niekam nepadėjo.
Tik savo pavyzdžiu, mintim sparnuotom
Varguolio dvasią džiuginai ir kėlei.*

*Išnyko miestai, kaimai, mirė žmonės...
Kiek permainų šioj žemėje įvyko!
Bet Tavo pėdos, Tėve Kristijonai,
Mažojoj Lietuvoj įmintos liko.*

Pasvarstymai Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai pabaigtuvių proga

Juozas Olekas

Krašto apsaugos ministras

Apie pirmininkavimo sėkmę

Daugelį, gal net ir mus pačius, nustebino sklandus ir rezultatyvus Lietuvos pirmininkavimo pusmetis. Kalbos apie Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai sėkmę – ne vien mūsų pačių vertinimas. Tą nuoširdžiai (ir su tam tikra nuostaba) tvirtina Europos institucijų senbuviai, neturintys jokių priežasčių mums pataikauti. Tokius komplimentus itin malonu girdėti, jei turėsime omenyje, kad pirmininkavimas vyko ne pačiomis palankiausiomis aplinkybėmis.

Lietuvos politinis kontekstas, dirbant dabartinės koalicijos sąlygomis, buvo dar spalvingesnis ir nenuspėjamesnis nei įprastai. Mūsų Vyriausybės formavimas nebuvo nei greitas, nei paprastas. Ne vienas politikos apžvalgininkas praėjusių metų pradžioje pranašavo, kad valdančioji keturių partijų koalicija ir jos Vyriausybė neištempis iki pirmininkavimo Europos Sąjungai (ES) pabaigos, o net jei ir ištempis, tai vienaip ar kitaip nepavyks išvengti kritikos dėl Lietuvos politikos peripetijų. Panašu, kad šios prognozės neišsipildė. Sklandžiai vyko pirmasis Lietuvos pirmininkavimas Europos Sąjungai, be jokios dramatos Seime priimtas kitų metų biudžetas, o euro įvedimas nuo 2015 m. atrodo realesnis nei bet kada anksčiau. Perfrazuojant klasiko žodžius – „pranešimai apie šios koalicijos mirtį yra gerokai perdėti“. Kita vertus, nenorėčiau sumenkinti ir gerai

Lietuvoje lankėsi ES valstybių nacionalinių karinių atstovų delegacija.

žinomų koalicijos vidaus problemų, kurias anksčiau ar vėliau turėsime išspręsti.

Už stabilumo išsaugojimą viso pirmininkavimo Europos Sąjungai metu turime būti dėkingi ne tik mūsų koalicijos partneriams, su kuriais pavykdavo pasiekti sprendimų net ir gerokai skiriantis požiūriams, tačiau ir politiniams oponentams Seime bei kitur. Visi jautė didelę atsakomybę už tinkamą pasirengimą ir sklandžią pirmininkavimo eigą. Ankstesnių Vyriausybių pradėti pasirengimo pirmininkauti darbai buvo kryptingai tęsiami, nustatyti prioritetai nebuvo revizuojami, o svarbiausiuose pirmininkavimo postuose liko arba į juos buvo paskirti dirbti savo sričių profesionalai. Pirmininkavimas Europos Sąjungai buvo pakylėtas aukščiau mūsų vidaus politikos ir tai, regis, buvo viena iš sėkmės priežasčių. Išties pagrindinis pirmininkavimo ES krūvis teko Lietuvos valstybės tarnautojams Briuselyje ir Vilniuje, rengusiems susitikimus, pirmi-

ninkavusiems ES darbo grupėms, ieškojusiems visoms 28 ES šalims tinkamų sprendimų. Todėl pirmininkavimo pasiekimai daugiausia yra mūsų valstybės ir diplomatinės tarnybos brandos ir profesionalumo nuopelnas. Tuo galime ir turime didžiuotis. Jeigu ateityje svarbiausiems šalies darbams valstybės institucijos sugebėtų taip susitelkti ir taip kryptingai dirbti – daug gerų darbų būtų galima nuveikti. Europos Sąjungai pirmininkaujanti šalis tradiciškai rengia daug aukšto lygio susitikimų, konferencijų ir kitų renginių. Manau, visiems įrodėme, kad sugebame juos organizuoti efektyviai ir įdomiai. Mūsų turizmo sektorius – viešbučiai, restoranai, muziejai, gidai, barai – ne tik turėjo papildomų galimybių užsidirbti, bet ir savotiškai atstovavo šaliai. Dauguma atvejų jie tą darė labai gerai. Kad ir kokios kritikos sulaukė Valdovų rūmų atstatymas, šiandien galime teigti, kad šie rūmai išties pravertė svarbiu Lietuvos reprezen-

Lietuvoje buvo surengta beveik 300 pirmininkavimo renginių, 22 iš jų – aukščiausio lygio susitikimai.

tacijai periodu. Vilnius, kur vyko dauguma renginių, pasirodė saugus, jaukus ir svetingas, kaip ir dera Europos šalies sostinei. Tūkstančiai svečių iš visos Europos pirmininkavimo proga Lietuvoje apsilankė pirmą kartą ir, manau, dauguma išsivežė tikrai gerus prisiminimus. Neteko girdėti skundų dėl tiesioginių skrydžių į Lietuvą stokos, dėl ko buvo tiek nerimauta. Nuo liepos „Air Lituanica“ pradėti skrydžiai į Briuselį buvo ištis laikui ir ši mintis sveikintina. Būtų gerai, kad skrydžiai šia svarbia kryptimi bus tęsiami ir pasibaigus pirmininkavimui. Šalys, įstojusios į Europos Sąjungą 2004 m. ir vėliau, vis dar pavadinamos „naujosiomis narėmis“, nors šiemet jau minėsime savo narystės ES dešimtmetį. Sėkmingas pirmininkavimas geriau nei bet kas kitas leidžia atsikratyti šios naujoko etiketės. Be to, įgyta vertinga patirtis, ryšiai ir žinios labai pravers ateityje atstovaujant Lietuvos interesams Europos Sąjungoje.

Apie Europos saugumą ir gynybą

Lietuvos pirmininkavimo pusmetis buvo ištis ypatingas Europos saugumo ir gynybos politikai. Briuselyje susirinkę Europos šalių vadovai pirmą kartą po 2008 m. dis-

kutavo saugumo ir gynybos klausimais, nustatė ilgalaikius prioritetus karinių pajėgumų plėtros srityje, inicijuos Europos saugumo strategijos atnaujinimą, suteiks gaires Europos karinės pramonės plėtrai. Visus metus buvo intensyviai ruošama dirva šiems aukščiausio lygio sprendimams. Lietuva, kaip ES pirmininkė, surengė daug parengiamųjų renginių ir diskusijų, kurios vyko ne tik Vilniuje, bet ir Parįžiuje, Londone, Briuselyje. Todėl sprendimai buvo pažymėti ir ryškia Lietuvos pirmininkavimo žyma. Dėjome daug pastangų ne tik rengdami naujus Europos vadovų sprendimus, bet ir įgyvendindami tai, kas jau buvo sutarta anksčiau.

Praėjusį pusmetį Lietuva kaip niekad aktyviai įsijungė į Europos Sąjungos karines operacijas ir mokymo misijas, išsiųsdama laivų apsaugos grupę į operaciją ATALANTA, skirtą kovai su piratavimu, ir karinius instruktorius į ES mokymo misiją Malyje. Lietuvos karių kuopa taip pat budėjo ES greitojo reagavimo pajėgose – Jungtinės Karalystės vadovaujamoje ES kovinėje grupėje. Todėl Lietuvos indėlis į ES saugumo ir gynybos politiką buvo kaip niekad didelis. Dalyvavimą ES operacijose ir misijose turėsime tęsti ir ateityje, nes

saugumo grėsmių ir konfliktų židinių Europos periferijoje nemažėja. Europos Sąjunga turi būti pasirengusi į juos reaguoti, veikdama išvien su NATO arba savarankiškai, o Lietuva negalės likti pasyvi įvykių stebėtoja. Todėl mūsų kariuomenė turi būti pasirengusi veikti kartu su ES pajėgomis kovinėse ir vis aktualesnėse mokymo misijose.

Visas Lietuvos pirmininkavimo pusmetis nuo pat pradžių buvo paženklintas įtampos ir karinių konfliktų Sirijoje, Malyje, Egipte, o pastaruoju metu dar ir Centrinėje Afrikos Respublikoje. Jie neišvengiamai turėjo įtakos ES veiklai ir mūsų susitikimų darbotvarkėms. Štai rugsėjį Vilniuje vykusią ES gynybos ir užsienio reikalų ministrų susitikimų planai turėjo būti paskubomis koreguojami dėl cheminio ginklo panaudojimo Sirijos pilietiniame kare. JAV valstybės sekretorius J. Kerry dėl šio klausimo specialiai atvyko į Vilnių. Būtent čia buvo suderinta bendra Vakarų šalių pozicija. Šiame kontekste Lietuvai svarbių Rytų partnerystės klausimų įtraukimas į politinę ES darbotvarkę nebuvo paprastas. Tačiau po ES ir Rytų partnerystės šalių vadovų susitikimo Vilniuje ir jį lydėjusių įvykių Ukrainoje turbūt niekam

nebekyla klausimas, kodėl santykių ir bendradarbiavimo saugumo srityje stiprinimas su to siekiančiomis Rytų partnerystės šalimis turi būti vienas iš svarbiausių ES užsienio ir saugumo politikos prioritetų. Tai tik patvirtina, kad Lietuvos pirmininkavimo prioritetai buvo pasirinkti teisingai ir kad kryptingos pastangos turi būti tęsiamos.

Apie procesus Ukrainoje

Šimtai tūkstančių Ukrainos gyventojų, nepaisydami veriančio šalčio ir jėgos struktūrų represijų, Kijevo Maidane liudija savo troškimą būti drauge su Europos Sąjunga ir tapti jos dalimi. Prieš mūsų akis verčiasi naujas Europos istorijos puslapis ir mes, Lietuva, tapome svarbia šių įvykių dalimi. Vilnius, kur vyko ES ir Rytų partnerystės šalių vadovų susitikimas, ir Maidanas, kur susirinko minios ukrainiečių savo nesutikimui su šalies vadovybės pasirinkimu išreikšti, būsimų kartų istorijos vadovėliuose bus visada rašomi greta.

Niekas negalėjo prognozuoti, kad Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungai pabaigtuvės vyks tokiomis dramatiškomis aplinkybėmis. Ir šiandien dar sunku nuspėti Ukrainą sukretusio proceso finalą, juolab kiek tai atsilieps kitoms šalims mūsų kaimynystėje. Tačiau neabejotina tai, kad po šių įvykių Ukrainoje, nepaisant jų baigties, rytinė Europos Sąjungos kaimynystė jau niekada nebus tokia, kaip iki šiol. Aišku, net jei Vilniuje būtų buvę pasirašytos asociacijos ir laisvos prekybos sutartys su ES, Ukrainai dar tektų gerokai palaukti savo įstojimo į Europos Sąjungą dienos. Tačiau dabar jau įvyko kitas procesas – Europa su jau seniai neregėtu gyvybingumu atsiskleidė Ukrainoje. Be jokių sutarčių. Sunku įsivaizduoti, kad kurioje nors iš Europos Sąjungos senbuvų šiandien tūkstančiai žmonių

išeitų į gatves su ES vėliavomis (čia daug įprastesni prieš ES nukreipti protestai). Kijeve euroentuziazmo banga nesustabdomai liejosi per Ukrainos jaunąją kartą, per subrendusią pilietinę visuomenę, per išsilavinusių ukrainiečių siekį susieti savo ateitį su Vakarų Europa ir jos vertybėmis. Išties, tai, kas įvyko Ukrainoje, tikriausiai priartino ją prie Europos labiau nei pačios ambicingiausios sutartys. Gan simboliška, jog šis istorinis virsmas vyko Lietuvai pirmininkaujant Europos Sąjungai.

Tokie dalykai šiandien mums atrodytų kaip visiškas nesusipratimas ir atgyvena. Tačiau ukrainiečiams visa tai tebėra jų kasdienybės dalis. Šimtai tūkstančių išėjusiųjų į apledėjusias Ukrainos miestų gatves yra atsakymas ir visiems mūsų euroskeptikams.

Europos Sąjunga, nepaisant visų jos trūkumų, atveria galimybes ir suteikia laisves ir teises, kurių siekia mūsų žmogiška prigimtis. Šis natūralus laisvių ir galimybių siekis ypač stiprus tokiose šalyse kaip Ukraina, kurios geo-

Vilniuje buvo susirinkę ES gynybos ministrai aptarti saugumo klausimų. Priekyje iš kairės: NATO generalinis sekretorius A. Rasmussenas, ES išorės reikalų ministrė K. Ašton, Lietuvos krašto apsaugos ministras J. Olekas. KAM nuotr.

Pernai sukako dešimt metų nuo tos dienos, kai Lietuvos žmonės referendumu pritarė šalies narystei Europos Sąjungoje. Tik žvelgdamas į įvykius Maidane gali suvokti, koks svarbus tai buvo žingsnis Lietuvai. Kiek daug naujų galimybių narystė ES atvėrė verslui, ieškantiems geresnio uždarbio, saviraiškos galimybių, norintiems keliauti. Daugelio mūsų atmintyse jau išblėšę prisiminimai apie žeminantį stovėjimą eilėse prie užsienio šalių ambasadų laukiant vizos ir tie keliautojų vargai, kuriuos tekdavo patirti pasienyje su Latvija ar Lenkija.

grafija, istorija ir kultūrinės šaknys neatsiejamai susijusios su Europa. Todėl Ukrainos vadovybės mėginimas prieš pat Vilniaus susitikimą iškelti Europos Sąjungai finansines sutarčių pasirašymo sąlygas pasirodė ciniškas ir ištis ne europietiškas veiksmas. Jis tik patvirtino nuogąstavimus, kad dabartinė Ukrainos valdžia vis dar neperpratusi Europos Sąjungos veikimo principų ir pamatinių vertybių. Lygiai taip pat neteisingai ji įvertino savo visuomenės europietiško lūkesčių stiprumą ir panašiu, kad atsidūrė klaidingoje istorijos pusėje. ■

Šilumos ūkyje konkurencija turi būti be privilegijų

Kiekvienas šildymo sezonas sukelia gyventojų dejavimų dėl gerokai patuštinos piniginės. Vėl kalbama apie netvarką mūsų šilumos ūkyje, vėl atsiverčiamas šilumos ūkio įstatymas, teikiamos pataisos.

Apie kai kurias šilumos ūkio problemas „Gairės“ kalbasi su Seimo LSDP frakcijos nariu Arvydu Mockumi.

– Jūs sakote, kad šiandien Lietuvos šilumos ūkyje egzistuoja nelygi konkurencija. Kodėl taip yra?

– Susidarė situacija, kai, atėjus privačiam nepriklausomam šilumos gamintojui, tiekėjas privalo iš jo nupirkti šilumos energiją, jeigu ji yra pigesnė, nei gamina pats tiekėjas. Taip susidaro galimybės taikyti kainų dempingą, nes tiekėjas savo kainas privalo skelbti viešai. Jeigu, pavyzdžiui, Šiauliuose kurį laiką būtų taikomas šilumos kainų dempingas, naujoji pažangi Šiaulių termofikacinė elektrinė (ŠTE) galėtų ir „numirti“, o konkurentas tada savo pusės cento nuolaidą iš karto panaikintų, šilumos kaina gyventojams šokteltų į viršų. Esu už konkurenciją, tačiau ji turi būti lygiomis teisėmis, be privilegijų.

– Ar to nėra numatyta Šilumos ūkio įstatyme?

– Galiojantis Šilumos ūkio įsta-

tymas iškreipia rinką ir nepriklausomus šilumos gamintojus pastato į privilegijuotą padėtį šilumos tiekėjams priklausančių kogeneracinių jėgainių atžvilgiu. Dabartinė šilumos supirkimo tvarka nustato, kad šilumos tiekėjas privalo supirkti šilumą iš nepriklausomo šilumos gamintojo, jeigu šis pasiūlo net cento dešimtąją dalimi mažesnę kainą už tiekėjo šilumos kainą, kuri skelbiama viešai. Taip įstatyme įtvirtintas prieštaravimas tarp jame deklaruojamų tikslų – mažiausiomis sąnaudomis užtikrinti patikimą ir kokybišką šilumos tiekimą šilumos vartotojams – ir nuostatos supirkti šilumą iš nepriklausomo šilumos gamintojo, pasiūliusio mažesnę kainą.

Esu pasiūlęs Šilumos ūkio įstatymo pataisą, kuria būtų kitaip sureguliuoti šilumos tiekėjų ir nepriklausomų šilumos gamintojų (NŠG) santykiai. Siūlau įtvirtinti

nuostatą, kad pirmiausia turi būti naudojama arba tiekama gyventojams į rinką ta šiluma, kuri gaminama kogeneraciniuose įrenginiuose, naudojančiuose biokurą.

– Jūs esate išrinktas Šiauliuose vienmandatėje apygardoje. Kokių problemų matote miesto šilumos ūkyje?

– Matau, kad gali pakibti ant plauko pernai paleistos modernios „Šiaulių energijai“ priklausančios 106 mln. litų kainavusios Šiaulių termofikacinės elektrinės (ŠTE) investicijų atsipirkimas, kai Šiauliuose 2015 metais pradės veikti biokuru kūrenama bendrovės KLAS katilinė. Ši bendrovė žada čia statyti dviejų katilų 21,8 MW šiluminės galios biokuro katilinę, kuriai naudosiančią ir durpes.

Pagal dabartinę tvarką, „Šiaulių energija“, kad ir kaip gerai dirbtų, jokių būdu negali konkuruoti su

nepriklausomais gamintojais, nes savo balanse turi ir dujų katilus kaip rezervinę galią, kuriuos užkuria šalčiausiais žiemos mėnesiais. Todėl pagal šilumos gamybos kintamąją kainą negali lygintis su vien biokurą kūrenančiais gamintojais.

Vadinasi, tiekėjas yra priverstas užleisti rinką. O pertvarkyti visą turimą šilumos gamybą į biokurą dėl dviejų mėnesių darbo neapsimoka, nes tokia investicija paprasčiausiai nepasiteisintų. Tokiu atveju tiekėjas tiesiog negali konkuruoti su nepriklausomu šilumos gamintoju vien dėl to, kad tiekėjas atsakingas už vamzdynus. Šiauliuose yra 215 km 30 metų senumo nesutvarkyto šilumos vamzdyno. Per 23 nepriklausomybės metus sutvarkėme tik 61 kilometrą. Liko triskart tiek, bet 60 metų jam tvarkyti jau nebeturime.

Ne sezono metu biokuru kūrenama ŠTE negalėtų gaminti šilumos ir elektros, o negautas pajamas už elektros gamybą turėtų dengti šilumos gamyba. Šiluma gyventojams brangtų, neliktų ir planuotų lėšų vamzdynams remontuoti. O priimant sprendimą įgyvendinti ŠTE projektą, buvo vertinama, kad ji dirbs ištisus metus, išskyrus patikrai ir remontui reikalingą laiką. Jei šilumos tiekėjo kogeneracinė jėgainė nedirbtų, nebūtų gaminama nei šiluma, nei elektra, nebūtų gaunama pelno iš elektros.

– Ką dėl nelygiavertės konkurencijos prarastų šilumos tiekėjas – ŠTE?

– Jis neturėtų galimybės pelno iš elektros dalimi mažinti šilumos kainos vartotojams. Be to, šilumos tiekėjas negamindamas elektros energijos vis tiek patirtų sąnaudas (nusidėvėjimo, palūkanų), kurios kompensuojamos tik pardavus pagamintą elektros energiją. Nedirbant termofikacinei elektrinei, šias sąnaudas tektų dengti normatyvinio šilumos pelno sąskaita, nors šis pelnas geriau galėtų būti panaudotas investicijoms, mažinančioms šilumos kainą.

– Koks, Jūsų nuomone, galėtų būti geriausias energijos gamybos būdas?

– Toks būdas yra kogeneracija. Biokuru kūrenama „Šiaulių energijai“ priklausanči kogeneracinė jėgainė ne tik leido užtikrinti mažesnes šilumos kainas vartotojams, bet ir sumažino bendrovės priklausomybę nuo iškastinio kuro kainų. Šilumos gamybos kaina, kai naudojamas vietinis biokuras, yra gerokai mažesnė nei naudojant importuojamas gamtines dujas. Praėjusių metų vasarą paleista biokuru kūrenama kogeneracinė jėgainė ne tik leido užtikrinti mažesnes šilumos kainas vartotojams, bet ir sumažino „Šiaulių energijos“ priklausomybę nuo iškastinio kuro kainų.

ŠTE pagaminta elektros energija parduodama elektros energijos tiekėjui, bendrovė iš šios veiklos uždirba apie 7 mln. litų per metus. Šias lėšas planuojama panaudoti šilumos gamybos efektyvumui ir tiekimo patikimumui didinti, o tai leis mažinti šilumos kainas vartotojams. Be to, dalis ŠTE pagaminamos elektros energijos yra panaudojama šilumai gaminti, dėl to taip pat mažėja šilumos kaina, nes pasigaminta elektros energija yra pigesnė už perkamą. ŠTE dirbdama ir gamindama elektrą bei šilu-

mą per vieną nešildymo sezoną už parduotą elektros energiją gauna apie 3 mln. litų pelną.

Dabartinės Vyriausybės prioritetas yra efektyvios kogeneracijos plėtra, panaudojant biokurą ir atliekas, tačiau galiojanti šilumos supirkimo tvarka iš NŠG šilumai, pagamintai kogeneraciniuose elektrinėse, prioriteto nenustato. Šiuo metu rengiama nacionalinė šilumos ūkio plėtros programa, kurioje bus įvertinta situacija kiekvienoje savivaldybėje ir nustatomi konkretūs elektros ir šilumos gamybos plėtros sprendiniai bei galbūt siūlomi reguliacinės aplinkos pakeitimai, kad prognozuojamas šilumos poreikis pirmiausia būtų užtikrintas efektyviausiu būdu ir mažiausiomis sąnaudomis vartotojams. Šilumos ir elektros gamyba biokuro ir atliekų kogeneraciniuose elektrinėse bus remiama ir plėtojama tik tose savivaldybėse, kuriose ji ekonomiškai naudinga ir pagrįsta.

Siekiant įgyvendinti šiuos tikslus, numatyta skirti ES paramą kogeneraciniams elektrinėms įrengti. Tai leistų gaminti konkurencingą elektros energiją ją pardavinėjant rinkos kainomis (vartotojams nedidinant elektros energijos tarifo) ir tuo pačiu metu atpiginti šilumą. ■

Pastatius Šiaulių termofikacinę elektrinę, šilumos kaina sumažėjo 16 proc.

Valstybės ir visuomenės sunki liga

*O, siurbėlės, niekšai, bastūnų gauja!
Diplomuočių valizų vežikai!
Kai kur kai kas
Net pavarde apsišarvojęs nauja!
Be sąžinės kyšių lupikai!*

Taip negailestingai smerkė korupciją tarpukario Lietuvoje mūsų tautos dainius Maironis. Jis matė, kaip korupcija žlugdo tautos idealus, deformuoja politiką, valstybės valdymą, visuomenės dorovę.

Algimantas Brazaitis

Šiandieniniame globaliame pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje, pačiu skandalingiausiu reiškiniu, be abejonės, yra korupcija. Pranešimai apie ją nuolat užima pirmąsias pozicijas žiniasklaidoje, tas žodis tampa nuolatiniu politikų ginklu kovoje už valdiškus postus žadant gerovės iliuziją, esą, jų dėka šis pražūtingas reiškinys galės būti sunaikintas arba bent ženkliai sumažintas. Daug pagiežos žodžių kyšininkams pasako gatvių mitinguotojai ir mūsų laikų rašytojai, žurnalistai, kritiškai nusiteikę inteligentai.

Istorija jau skaičiuoja šimtus, net tūkstančius šios kovos metų. Įrodyta, kad kai atsirado valstybė ir privati nuosavybė, gimė ir korupcija. Kovos su ja bruožų galima aptikti Indijos, Kinijos, Egipto istorijoje. Kai kurie istorikai mano, kad korupcija buvo viena svarbiausių Romos imperijos žlugimo priežasčių, kad būtent ji labai susilpnino Graikijos demokratiją.

Įspūdingą korupcijos gimimo bei vystymosi istoriją turi Rusija.

Kad ir kaip būtų keista, greta kovos prieš korupciją būtent Rusijoje ryškiausiai formavosi ir korupcijos palaikymo, jos įtvirtinimo liaudies sąmonėje ir tradicijose procesai. Pavyzdžiui, Kijevo Rusijoje IX amžiaus pradžioje Jaroslavo Išmintingojo paskelbtoje Konstitucijoje, pavadintoje *Ruskaja Pravda* (Rusų tiesa), be jokios diplomatijos įteisinta piliečių pareiga atsilyginti valdininkams už jų darbą. Šią nuostatą istorikai pavadino pirmuoju pasaulyje Kyšių kodeksu. Caro tarnai, paskirti vykdyti valdymo funkcijas vietose, atlyginimų iš centrinės valdžios negaudavo, jie privalėjo surinkti mokesčius ne tik carui, bet ir patys save išlaikyti. Jiems buvo suteikta teisė užėti ir bet kuriuos namus ir pareikalauti maisto, pinigų ir kitokių vertybių, reikalingų valdžios vietininkų gyvenimui. Panašiai į visuomenės gyvenimą įsiterpė ir dvasininkija. Už bet kurią valdininko ar dvasininko paslaugą pilietis privalėjo atsilyginti. Ši nuostata greit tapo bajorijos ir apskritai liaudies elgesio būdu. Bet tai netrukus susikirtu su būtinybe stiprinti centralizuotą Rusijos valstybę ir formuoti atitinkamą mokesčių sistemą. Paplitusi kyšininkavimo tradicija tapo didžiule monarchijos problema. Būtent todėl prieš korupciją ir vengimą mokėti duoklę centrui pačių ryžtingiausių veiksmų ėmėsi rusų vienytojas Ivanas Rūstusis. Jis nustatė, kad visi valdininkai gauna atlyginimą iš Caro izdo ir bet koks pašalinis pajamų šaltinis jiems draudžiamas. 1550 metų teisyne atsirado nuostata, kad už kyšininkavimą taikoma net griežčiausia bausmė – mirtis. Archyvuose yra duomenų, kad per 37 Ivano Rūščiojo viešpatavimo metus už kyšininkavimą buvo žiauriai nubausti

daugiau nei 8 tūkstančiai valdininkų – viešai pakarti, nukirstos rankos, kojos ir panašiai. Taip buvo auklėta maždaug trečdalis to meto valdininkijos. Greit Rusija buvo pripažinta mažiausiai korumpuota valstybe.

Bet po Ivano Rūščiojo mirties vėl viskas sugrįžo į tradicinę būseną. Kiti carai, net griežtumu pasižymėjęs Petras Pirmasis, prieš korupciją kovojo labiau civilizuotai, tačiau Rusijos tikrovėje neveiksmingai. Turbūt tuo galima paaiškinti, kad iki šių dienų Rusija yra priskiriama prie labiausiai korumpuotų valstybių.

Tiesa, Rusijos istorijoje buvo dar vienas sėkmingos kovos su korupcija laikotarpis – tai Stalino valdymas. Jo diktatoriško viešpatavimo metais kyšininkams taip pat buvo taikomos pačios griežčiausios bausmės. Būdinga tai, kad Stalinas vadovavosi nuostata, jog „žuvis genda nuo galvos“ ir todėl kovą prieš korupciją pradėjo nuo centrinių institucijų. Tuo siekė dviejų tikslų – savo asmeninės valdžios sustiprinimo ir socialinio blogio „socializmą kuriančioje visuomenėje“ panaikinimo. Vyresnės kartos Lietuvos piliečiai, kurie studijavo TSRS istoriją aukštosiose mokyklose arba marksizmo-leninizmo universitetuose, žino apie muzikantų, audėjų, tabako, duonos ir kitas bylas, kurios prasidėjo centre, užkabino aukščiausias šalies institucijas, tai lydėję mitingai, susirinkimai, kitokios liaudies priešų masinių pasmerkimų formos nusirito per visą šalį. Stalininei kovai su korupcija būdinga tai, kad ji palietė ne tik pačius nusikaltėlius, bet ir visus, kas tik galėjo būt priskirtas prie šio nusikaltimo, kas ėmė ir davė kyšį, kas žinojo, bet nepranešė, kas turėjo giminytės, kaimynytės

ir kitokių ryšių su kaltinamaisiais. Paplito veiksminga įskundimo sistema, visuotinos kovos prieš šį blogį ir baimės atmosfera. Galimybė paslėpti korupcijos reiškinius ir neįkliūti paėmus kyšį sumažėjo iki minimumo. Praėjus 2-3 metams po Antrojo pasaulinio karo Stalinas įsivaizdavo, kad „visaliaudinė kova prieš korupciją“ buvo sėkminga, kyšininkai iššaudyti, sukišti į kalėjimus, ištremti į Sibirą, jų nekenčia darbo žmonės ir todėl 1947 metais atšaukė mirties bausmę už šio pobūdžio nusikaltimus. Deja, suklydo. Po jo mirties korupcija Rusijoje ir vėl atsivago.

Kadangi Lietuva net kelis šimtmečius buvo Rusijos imperijos sudėtyje, o pokario metais TSRS, ji neišvengė rusiškų korupcijos tradicijų įtakos. Be to, ir pačioje Lietuvoje dar iki patekimo Rusijos imperijon jau buvo susiformavusios savos pusiau lenkiškos bajorų, valdininkų ir dvasininkų savivaliavimo tradicijos, jų apdovanojimo už paslaugas nerašytos taisyklės.

Valstybingumą atgavusioje prieškarinio Lietuvoje savos ir rusiškos korupcijos atmainos susipynė, suklestėjo visu grožiu ir neatsitiktinai taip negailestingai buvo pasmerktos Maironio ir kitų tautiškai nusiteikusių ano meto rašytojų.

Smetoninių laikų korupcija kėlė pasipiktinimą visuomenėje ir buvo viena iš priežasčių antismetoninių 1940 metų liaudies demonstracijų, pastūmėjusių Lietuvos visuomenę TSRS link.

Pokario Tarybų Lietuvoje tam tikrą laiką su korupcija taip pat buvo kovojama stalininiais metodais. Kyšininkavimas buvo griežtai smerkiamas ir baudžiamas. Ši kova ženkliai nuslopo Chruščiovo atšilimo laikotarpiu ir beveik sustojo Brežnevo stagnacijos metais. Sąjunginių įmonių direktoriai, respublikos ministerijų bei žinybų vadovai viešai veždavo Maskvon dovanas už „gerus planus“, „patikimus fondus“, už socialistinio lenktyniavimo nugalėtojų pereina-

mąsias vėliavas ir pinigines premijas. Brežnevas ir jo aplinka mėgo prabangą, jai švaistė valstybės lėšas. Korupcinė infekcija iš centro pradėjo plisti ir į provincines žemumas. Dovanos ir dovanojimai tapo beveik nesmerkiamu viešojo gyvenimo bruožu.

O kaip dabar, Lietuvai atgavus nepriklausomybę?

Dėl dešiniųjų radikalų sukeltos ūkio suirutės, stichiško privatizacijos proceso ir laukinio kapitalizmo suklestėjimo mūsų šalis patyrė ir iki šiol patiria neregėto masto korupcijos augimą, susipynusį su kitais kriminalinio pobūdžio nusikaltimais, organizuotomis nusikaltėlių gaujomis, iš proto einančiais dėl pelno ir savo gobšumo naujaisiais kapitalistais. Individualizmas tapo būdingiausiu pasaulėžiūros bruožu, kai kiekvienas rūpinasi tik savimi ir kapstosi per gyvenimo sunkumus kaip pats išmano.

1994 metais neoficialioje aplinkoje teko susitikti su vienu to meto politikų, tik ką laimėjusiu rinkimus į Vilniaus rajono savivaldybės tarybą. Jis, kviestinių „draugų“ ratelyje aplaistęs savo sėkmę ir gerokai įkaušęs, atvirai gyrėsi, jog rinkimai jam kainavo beveik milijoną ir dabar svarbiausias rūpestis bus kaip pelningai susigrąžinti tas lėšas. Štai kaip gimsta politinės korupcijos virusas – pagalvojau tuomet.

Žinoma, dabarties „dovanų“ negalima net lyginti su *sovietmečio* dovanomis. Kyšiai už „gerus privatizavimo arba investavimo sandorius“, „už palankų mokesčių apskaičiavimą“, „už gydymą prestižinėje ligoninėje“ ir, ko gero, „už šiltesnę kamerą kalėjime“ turbūt daug didesni už anų metų dovanas skilandžiais, dešromis, lietuviškais gėrimais arba smagiomis puotomis Kauno, Klaipėdos ir Vilniaus restoranuose.

Nors Lietuva, kaip kad Rumunija arba Azerbaidžano prezidentas Ihmamas Alijevas, dar negavo Europos korupcijos „Oskaro“, vis tik turime pripažinti, kad šioje sri-

tyje pasaulio bendrijoje užimame labai aukštą vietą.

Korupcijos „Oskarą“ valstybėms, politikams ir verslininkams kasmet teikia Tarptautinis tiramosios žurnalistikos centras „Organized crime and corruption reporting project“ (OCCRP). Už 2013 metais priimtus palankius valdininkų piktnaudžiavimui įstatymus ir paplitusį kyšininkavimą jį gavo būtent Rumunija. O Alijevas – už jo šeimos pralobimą nesąžiningai eksploatuojant gamtos turtus.

Manau, jeigu ši skaudi mūsų visuomenės ir valstybės liga bus gydoma kaip iki šiol, mūsų trispalvė galės pasipuošti ne vien pagyrimais už pirmininkavimą ES, bet ir už pirmavimą korupcijos srityje. O juk tikrai pirmaujame. Pagal 2013 metais atliktus tyrimus, 26 proc. apklaustų piliečių prisipažino, kad davė kyšius. Esame greta kyšininkavimo „Oskarą“ gavusios Rumunijos. Nors vis tik galime pasididžiuoti, kad dabartiniai mūsų valstybės vadovai – Prezidentė ir Premjeras tikrai nepretenduoja į Alijevo „garbę“.

Pirmaisiais atkurto nepriklausomybės metais pagrindiniu korupciją maitinančiu šaltiniu buvo akiplėšiški laukinio kapitalizmo recidyvai, neatsakingas, nedoras valstybinio turto privatizavimas, liaudyje vadinamas „prichvatizavimu“, Dabar pagrindinio šaltinio vaidmenį vaidina nelegaliai per šešėlines verslo struktūras gaunami pinigai politikams ir valdininkams, „galintiems atlikti gerą darbą verslui“. Teisėsaugos institucijos nespėjo išsiaiškinti, ar tikrai teisėtai („vsio zakono“) praturtėjo kai kurie valdininkai bei politikai, kai ant jų pečių griuvo nauja, labiau užmaskuota, įstatymų džiunglėse paslėpta korupcinių nusikaltimų banga, kada dingsta valstybės pinigai statybose, ūkiniuose sandoruose, šeimyninėse arba grupės draugų įstaigose, prie valdiškų institucijų prilipusiųose *uabuose*, net mokslo, kultūros bei sporto ▶

▶ įtartinuose projektuose. Sunku šią painią kovą vesti ir todėl, kad dar kone trečdalis piliečių prisipažįsta duodantys kyšius ir nesmerkiantys kyšininkavimo. Net Laisvosios rinkos instituto ekspertai, ypač aktyviai propaguojantys liberalizmą ūkiniuose santykiuose, pripažįsta, kad per toli nuvažiavome – šešėlinė ekonomika sudaro apie 30 proc. BVP, apie 40 proc. ūkinių vienetų dalį savo veiklos vykdo šešėlyje.

O kiek neprisipažįsta davę kyšius? Kiek „ūkininkauja“, prekiauja arba teikia paslaugas neoficialiai?

O kiek prokurorų, teisėjų, net STT agentų neryžtingai imasi šio

sunkaus darbo, nusivilia ir įtartinai išteisina kaltuosius? Pirmiausia tuos, kurių postai aukšti ir įtakingi. Ar ir čia nesergama korupcija?

Dažnas dešiniųjų „patriotas“, aklas antitarybininkas vis dar korupcijos ištakų ieško vadinamajame *sovietmetyje*. O tos šaknys juk daug senesnės, gilesnės. Korupcija labiausiai sustiprėjo būtent mūsų laikais, laisvosios rinkos ir perdėm liberalių verslo, valstybinių bei visuomeninių santykių klestėjimo laikais.

Istorija moko, kad korupcija yra labai sunki visuomenės ir valstybės liga. Gal net nepagydoma. Bet tai nereiškia, kad gydyti neverta, kad

tai beviltiška mūsų laikų donkichotų kova su vėjo malūnais. Gydat vis tik galima ligą lokalizuoti ir stabilizuoti iki civilizuotai visuomenei pakenčiamo lygio. Reikia sekėti ne Rumunijos, Rusijos, Azerbaidžano, Graikijos (kur manoma, kad net Dievai imdavo kyšius), bet Danijos, Suomijos, Singapūro ir kitų mažiausiai korumpuotų valstybių pavyzdžiu. Reikia remti ir politikus, ir teisėsaugininkus, ir žurnalistus bei kitus prieš korupciją nusiteikusius visuomenės auklėtojus, kurie dirba tikrai sunku, bet tautai labai naudingą darbą. ■

Vyriausybė telkia sąjungininkus kovai su korupcija

Vyriausybė kviečia visuomenę teikti pasiūlymus, kaip mažinti korupcijos priežastis ir apraiškas. Pasiūlymų laukiama iš visų Lietuvos gyventojų, taip pat piliečių susivienijimų, socialinių partnerių, verslo įmonių ir asocijuotų organizacijų atstovų bei įvairių sričių ekspertų. Vyriausybei labai svarbi piliečių nuomonė, kaip efektyviau kovoti su šiuo neigiamu reiškiniu, rauti jo šaknis.

Viešąją konsultaciją „Kokiose srityse, Jūsų nuomone, didžiausios korupcijos apraiškos? Jūsų siūlymai, kaip mažinti korupcijos priežastis.“ galima rasti Vyriausybės interneto svetainėje adresu <http://www.lrv.lt/lt/veikla/viesiosios-konsultacijos/>. Ji veiks iki 2014 m. balandžio 1 dienos. Teikti savo pasiūlymus galima užpildant formą arba siunčiant juos elektroniniu paštu. Pasibaigus konsultacijai, visa apibendrinta medžiaga bus pateikta Vyriausybės interneto svetainėje.

Šešioliktoji Vyriausybė kovą su korupcija įvardijo kaip prioritetinę veiklos kryptį. Neseniai Seime priimta Vyriausybės pateikta atnaujinta Nacionalinė kovos su korupcija 2011–2014 metų programa. Atnaujintą programą ir įgyvendintus joje numatytas priemones, bus sumažintos korupcijos prielaidos, ypač ūkio subjektų veikloje, sumažės veiklos priežiūros ir reglamentavimo našta.

Ministro Pirmininko sudaryta Tarpžinybinė komisija kovai su korupcija koordinuoti yra nutarusi 2014 m. rengti naujas Nacionalinės kovos su korupcija programos įgyvendinimo priemones 2015–2019 metams. Specialiųjų tyrimų tarnyba yra paprašyta at-

likti Lietuvos korupcijos žemėlapiu tyrimą ir pateikti informaciją apie viešojo sektoriaus srityse nustatytas esmines ir aktualias su korupcija susijusias problemas, esamus korupcijos mechanizmus.

Vis dėlto jokia valdžios institucija jokioje šalyje negali sumažinti korupcijos mastų be visuomenės supratimo ir palaikymo. Todėl būtina suvienyti pastangas, kurti nepakantumo atmosferą net ir mažiausioms korupcijos apraiškoms.

Korupcijos suvokimo indekse Lietuva pakilo aukštyn

Nevyriausybė organizacija „Transparency International“ Korupcijos suvokimo indekso (KSI) 2013 m. tyrime Lietuvai skyrė 57 balus iš 100 galimų. Lietuva pakilo penkiomis pozicijomis aukštyn ir šiuo metu užima 43 vietą iš 177 šalių. Pernai Lietuva minėtame tyrime gavo 54 balus ir užėmė 48 vietą iš 176 valstybių. Tyrime pirmauja Danija ir Naujoji Zelandija (91 balas), paskutiniai sąraše yra Afganistanas, Šiaurės Korėja ir Somalis (8 balai). Estijos KSI yra 68 balai (28 vieta), Lenkijos – 60 (38 vieta), Latvijos – 53 (49 vieta), Baltarusijos – 29 (123 vieta), Rusijos – 28 balai (127 vieta).

„Transparency International“ KSI yra vienas iš garsiausių pasaulyje korupcijos suvokimo tyrimų, parodantis, kaip įvairioms pasaulio valstybėms pavyksta kontroliuoti korupciją. Esama padėtis įvertinama konkrečiu skaičiumi šimto balų skalėje nuo nulio iki 100, kurioje 0 reiškia absoliučiai korumpuotą šalį, o 100 – labai skaidrią valstybę. Korupcijos mastą viešajame ir politikos sektoriuose vertina įvairių sričių ekspertai ir verslo lyderiai.

Didžiulė Lietuvos problema – mažas bendrojo vidaus produkto perskirstymas

Vytenis Paulauskas

Politologai pastebi, kad po rinkimų vyriausybės ir jos vadovo reitingai dažniausiai ima staigiai mažėti. Tai siejama su tuo, kad vyriausybės tuoj po rinkimų turi imtis įgyvendinti reikalingas, tačiau nepopuliarias, dažniausiai žmonių gyvenimą bloginančias priemones. Ankstesnės A. Kubiliaus vyriausybės reitingas tuoj po rinkimų tikrai nusileido į patį dugną. Dabartinis Ministras pirmininkas A. Butkevičius, net ir praėjus metams po rinkimų, populiarumu yra vienintelis lygiavertis konkurentas Prezidentei D. Grybauskaitėi, kuri už jokus valstybėje priimamus sprendimus faktiškai neatsako.

Tenka pripažinti, kad A. Butkevičius per pirmus savo valdymo metus klaidų nepadarė, nepadarė ir nepopuliarių žmonių gyvenimą bloginančių sprendimų ir dėl to jokių neigiamų pasekmių ekonomikai (kuo gąsdino konservatoriai) nebuvo.

Vadovas gali rinktis tris kelius: priimti sprendimus, kurie gerina esamą padėtį, priimti sprendimus, kurie blogina esamą padėtį arba nepriimti jokių sprendimų, kurie keistų esamą padėtį. Bet koks esamos padėties keitimas vadinamas reformomis. Politikai dažniausiai bet kokių reformų darymą laiko teigiamu dalyku, sakydami, kad jeigu nieko nedarysi, tai nieko ir nebus. Deja, dažnai negalvojama apie veiksmų pasekmes, kai norima pa-

rodyti vien savo aktyvumą, išeina labai blogi rezultatai. Todėl kartais daug protingiau yra nešokti „nuogam į dilgėles“, bet pasinaudoti liaudies išmintimi: „Devynis kartus pamatuok ir vieną kartą kirpk“. Kol kas A. Butkevičius panašiai ir elgėsi. Tačiau dabar gali tekti jau ne tik matuoti, bet ir kirpti.

Minimalaus atlyginimo padidinimas buvo teisingas sprendimas, kuris turėjo teigiamą poveikį ekonomikai ir žmonių gyvenimui. Daugiabučių renovacija kol kas vyksta energingai, bet galutinių rezultatų dar teks palaukti. Teigiama reikėtų vertinti ir tai, kad pavyko sustabdyti skalūninių dujų ieškotojų veržimąsi į Lietuvą. Išgaunant tas dujas didžiuliai kiekiai vandens neišvengiamai būtų užteršti nuodingomis ir radioaktyviomis medžiagomis, ir tai padarytų nepataisomą žalą Lietuvos gamtai. Geologų teigimu, Lietuvoje, skirtingai negu daugelyje kitų šalių, yra didžiuliai požeminiai geriamojo vandens klodai. Kodėl visa tai reikia sunaikinti dėl abejotinos trumpalaikės ekonominės naudos, kurios, beje, niekas net nesugeba paskaičiuoti. Apsiribojama tik teiginiais apie mistinę energetinę nepriklausomybę.

Nuo šių metų pradžios gyventojams kelias centais atpigs elektra, nes nereikės skirti lėšų naujos atominės elektrinės statybos pasirošimui. A. Kubiliaus vyriausybė įvairių konsultantų paslaugoms, susijusioms su naujos atominės elektrinės statyba, kaip skelbė ži-

niasklaida, išleido maždaug 250 mln. litų. Siekiant padengti tas išlaidas, teko didinti elektros kainą. Todėl šiuo metu svarbus uždavinys Vyriausybei yra atsispirti didžiuliam konservatorių ir Prezidentūros spaudimui statyti Lietuvai netinkamo modelio ir per didelio galingumo japonišką reaktorių. Tokio galingo reaktoriaus pastatymas ne padidintų Lietuvos energetinę nepriklausomybę, bet, priešingai, susietų Lietuvą su Rusijos energetine sistema.

Šiuo metu pati didžiausia Lietuvos problema, susijusi su ekonomika, finansais, yra mažas bendrojo vidaus produkto perskirstymas per valstybės ir „Sodros“ biudžetus. Savo ruožtu tai yra tiesiogiai susiję su labai mažais atlyginimais. Kažkodėl niekas iš ekonomistų šios priklausomybės nepastebi. Dėl mažo perskirstymo jie kaltina tik blogą mokesčių surinkimą, šešėlinę ekonomiką. Bet juk beveik visų mokesčių surinkimas priklauso nuo atlyginimų dydžio – kuo atlyginimai bus didesni, tuo ir mokesčių bus surenkama daugiau. Prieš keletą metų A. Kubilius sakė, kad jo vyriausybė sieks, kad Lietuva būtų mažiausiai per mokesčius perskirstanti valstybė. Siekdamas šio tikslo, A. Kubilius buvo užšaldęs minimalų atlyginimą ir toleravo šešėlinę ekonomiką – atlyginimų mokėjimą vokeliuose. Mažinti valstybės biudžeto deficitą A. Kubilius stengėsi ne didindamas valstybės pajamas, bet mažindamas išlaidas. Dėl to labai sumažėjo dirbančių žmonių ▶

► pajamos, katastrofiškai išaugo nedarbas, emigracija, smuko ekonomika. A. Kubilius pasiekė savo tikslą – Lietuva tapo pačia liberaliausia, mažiausiai perskirstanti valstybė Europos Sąjungoje.

Būtina kuo skubiau atsakyti tokios visai valstybei žalingos A. Kubiliaus ekonominės politikos. Latvijoje atlyginimai yra 10 proc. didesni negu Lietuvoje, o Estijoje – net 30 proc.. Būtent tai ir lemia, kad Estijoje ir valstybės biudžetas dažniausiai būna subalansuotas, ir valstybės skola labai nedidelė, nors mokesčių tarifai yra panašūs kaip ir Lietuvoje. Lietuvoje, įvertinus esamą ekonomikos lygį ir verslininkų galimybes, būtų galima, nemažinant įmonių konkurencingumo, atlyginimus privačiame sektoriuje padidinti 2,5 karto.

Buvo padidintas neapmokestinamasis minimumas 100 litų. Tai reiškia, kad valstybės pajamos, valstybės perskirstoma BVP dalis dar labiau sumažės. Valstybės biudžetas dėl to praras apie 200 mln. litų.

Mat iš tų 200 mln. litų tik 50 mln. litų atiteks darbuotojams – tiems, kurie gauna minimalų atlyginimą. Likusius 150 mln. litų gaus darbdaviai, kurie juos galės panaudoti savo nuožiūra. Turėdamas galvoje lietuviškųjų darbdavių mentalitetą, labai abejoju, kad tie pinigai bus panaudoti atlyginimams padidinti. Labiausiai tikėtina, kad šiais pinigais darbdaviai pasididins savo pelnus. Padidinus neapmokestinamąjį minimumą, laimi darbdaviai, o pralaimi valstybė. Manau, kad šiuo atveju Vyriausybė pasidavė verslininkų, darbdavių, kurie kategoriškai nesutinka didinti minimalaus atlyginimo, spaudimui. Padidinus minimalų atlyginimą laimėtų ir darbuotojai, ir valstybė. Padidinus neapmokestinamąjį minimumą 100 litų, darbuotojas, gaudantis minimalų atlyginimą, papildomai gaus tik 21 litą, o jeigu 100 litų būtų padidintas minimalus at-

lyginimas, jis papildomai gautų kas mėnesį 79 litus. Šiuo atveju valstybės biudžetas gautų papildomai 200 mln. litų, o „Sodra“ – 300 mln. litų. Tai su kaupu kompensuotų tuos keliolika milijonų litų, kuriuos iš biudžeto tektų papildomai skirti tiems biudžetiniams, kurie gauna minimalų atlyginimą. Tuos 200 mln. litų būtų galima labai naudingai panaudoti. Teko girdėti, kad susirinkę aukštųjų mokyklų rektoriai svarstė, kokia galėtų būti aukštojo mokslo ateitis. Jie nusprendė, kad galimi trys keliai – viską palikti taip, kaip yra, padaryti nemokamą mokslą visiems arba įvesti mokamą mokslą visiems. Norint įgyvendinti pastarąjį variantą, tektų keisti Konstituciją, kurioje pasakyta, kad gerai besimokantiems studentams turi būti garantuotas nemokamas mokslas. Rektorių nuomone, padaryti visiems nemokamą mokslą yra nerealu, nes tokiu atveju iš biudžeto tektų papildomai skirti 200 mln. litų. Valstybė tokių lėšų neturi. Iš-eina, kad lengviausia būtų pakeisti Konstituciją. Betgi tie 200 mln. litų atsirastų – tereikia, kaip minėjau, 100 litų padidinti minimalų atlyginimą. Tiesa, finansų ministras teigia, kad minimalaus atlyginimo didinimas pažeistų valstybės finansinį stabilumą ir padidintų valstybės skolinimosi kaštus. Bankų ekspertai netgi sugalvoja būdą, kaip būtų galima blokuoti atlyginimų didinimą. Jie teigia, kad minimalų atlyginimą bus galima didinti tik tada, kai padidės vidutinis atlyginimas.

Apie valstybės pajamų didinimą taip pat neužsimenama, kalbama tik apie valstybės išlaidų mažinimą. Pasak švietimo ir mokslo ministro D. Pavalkio, bus siekiama sumažinti mokytojų skaičių. Sveikatos apsaugoje atlyginimus taip pat žadama didinti tik vidinių rezervų sąskaita, matyt atleidžiant dalį darbuotojų. Taigi iš to galima padaryti išvadą, kad sumažės darbuotojų.

Šiokių tokių rezervų etatų mažinimui, be abejo, yra. Tačiau tai neturi būti daroma sąskaita tų darbuotojų (gydytojų, mokytojų, policininkų), kurie teikia visuomenei labai reikalingas paslaugas. Naikinti reikėtų visokias ministerijas aplipusias įstaigas, kurios finansuojamos iš valstybės biudžeto, gaudamos iš jos užsakymus. Reikėtų atsakyti ir įvairiausių konsultantų paslaugų, nes per tokius užsakymus konsultantams plauamos valstybės lėšos. Tos pinigų sumos, kurios sumokamos konsultantams, dažnai būna dešimtis ar net šimtus kartų didesnės negu tą pačią užduotį atliekant etatiniams ministerijos darbuotojams.

Pavyzdžiui, galima būtų visai panaikinti įstaigas „Versli Lietuva“ ir „Investuok Lietuvoje“. Kodėl lobistinės verslo organizacijos turi būti apmokamos iš visų mokesčių mokėtojų lėšų? Tokiu atveju valstybė turėtų finansuoti ne tik darbdavius, bet ir darbuotojus ginančias organizacijas. Deja, įsiklausoma tik į darbdavių reikiamą nuomonę, kuri būna labai neobjektyvi, vienpusiška.

Vyriausybė pritarė darbdavių, investuotojų siūlymams radikaliai liberalizuoti darbo santykius. Tokiu būdu atseit bus kovojama su biurokratizmu. Bus atsiskaitoma atsiskaitymo lapelių, darbo laiko apskaitos žiniaraščių. Įdomu, kaip tokiu atveju Darbo inspekcija kovos su šešėline ekonomika, su nelegaliu darbu, su vokeliais, jeigu viskas bus parašyta tik šakėmis ant vandens? Juk darbo santykių liberalizavimas tik įteisins šešėlinę ekonomiką. Nejaugi to nesupranta Vyriausybė, kuriai, kaip buvo sakoma, rūpi kiekvienas žmogus?

Premjero dešinėje įvairiuose renginiuose dažnai sėdi Pramonininkų konfederacijos prezidentas R. Dargis, tačiau darbuotojų, profsąjungų atstovų šalia nesimato. Pasak R. Dargio, reikia kviesti darbuotojų iš trečiųjų šalių, atleisti

juos nuo mokesčių, ir tokiu būdu kurti darbo vietas. Bet juk valstybei iš tokių darbo vietų jokios naudos nėra, vien tik nuostoliai. Tarkime, kad R. Dargis pastato gamyklą, kurioje dirba trečiųjų šalių piliečiai, nemokantys mokesčių. R. Dargis iš tokių investicijų gautų pelną, o valstybė, jeigu mokesčiai nebūtų mokami, gautų tik tų svetimų šalių darbuotojų socialines problemas ir gamyklos „pagamintus“ teršalus – gamybos atliekas. Keista, kad tokie save rimtais laikantys verslininkai kaip R. Dargis, užimantis aukštas visuomenines pareigas, siūlo Vyriausybei daryti nesąmones. Dar keisčiau, kai į tokius siūlymus įsiklausoma ir jiems pritariama. O juk verslas reikalingas tiek, kiek mokesčių jis sumoka valstybei ir kokias algas moka savo darbuotojams, savo valstybės piliečiams, o ne kokiems nors svetimšaliams.

Kur veda liberalizavimas, verslininkų reikalavimų tenkinimas negalvojant apie tokių reikalavimų pasekmes, akivaizdžiai parodė tragedija Latvijoje, kurios metu žuvo 54 žmonės. Latvijos ministras pirmininkas atsistatydino, nes paaiškėjo, kad jis, kovodamas su biurokratija ir gerindamas sąlygas verslui, panaikino statybų inspekciją. Atseit, tegul verslininkai stato ką nori ir kaip nori, o laisvoji rinka pati viską išspręs pačiu geriausiu būdu. Laisvoji rinka ir išsprendė – pasiėmė žmonių gyvybių auką.

Simboliška, kad ir Lietuvoje prieš pat Latvijoje įvykusią tragediją statybos aplinkos ministro V. Mazuronio palaiminimu buvo liberalizuotos.

Lietuvoje verslininkai reikalauja liberalizuoti darbo santykius, panaikinti įvairias kontroliuojančias institucijas, kurios, jų nuomone, trukdo verslui. Tuo tikslu buvo sukurta ir vadinamoji Saulėlydžio komisija, kuri privalo tas kontroliuojančias institucijas diskredituoti tam, kad jas būtų galima vėliau uždaryti.

Kai sugriūna pastatas ir žūva 54 žmonės, visi supranta, kad dėl to yra kažkas kaltas – gal blogai savo darbą atliko projektuotojai, gal statybininkai, gal buvo nepakankama, per daug liberali kontrolė. Tačiau niekam neateina į galvą, jog dėl to, kad Lietuva pirmąją savižudybių skaičiumi, jog įvyksta daug nelaimingų atsitikimų darbe, jog žmonės bėga iš Lietuvos, gali būti kaltas darbo santykių liberalizavimas. Tas liberalizavimas laikomas panacėja verslui, ekonomikai, užsienio investicijų pritraukimui. Bet jis leidžia darbuotojams nemokėti normalių atlyginimų (arba jų iš viso nemokėti), darbuotojus išnaudoti, išmesti juos į gatvę be jokių išieitinių kompensacijų, nemokėti mokesčių valstybei. Suprantama, kad visa tai neigiamai atsiliepia žmonių likimams, jų fizinei ir psichinei būsenai ir pareikalauja aukų daug daugiau negu jų buvo per „Maksimosa“ griūtį. Kaip gali jaustis žmogus, išmestas iš darbo be jokių pajamų? O juk būtent to darbdaviai ir siekia. Jie nori panaikinti išieitines kompensacijas. Iš dalies tai ir padaryta įteisinus terminuotus darbo sutartis. Darbdaviai aiškina, jog tokiu būdu norima išgelbėti verslą, kuris nesugeba ritmingai dirbti, negauna užsakymų ir todėl negali išmokėti savo darbuotojams išieitinių kompensacijų, kurios įmonę atvestų į bankrotą. Šią problemą būtų įmanoma išspręsti, jeigu būtų įmanoma išspręsti, jeigu būtų atsižvelgiama ne tik į darbdavio, bet ir į darbuotojo interesus. Išieitines pašalpas, prilygstančias toms, kurias moka darbdaviai, galėtų mokėti valstybė. Tačiau tokiu atveju reikėtų darbdaviams įvesti papildomą mokesťį, panašų į tą, kurį šiuo metu verslininkai moka į garantinį fondą tam, kad įmonės bankroto atveju iš jo būtų darbuotojams išmokamos įmonės jiems turimos skolos.

Buvo aiškinama – ateityje didės pensininkų skaičius ir mažės dirbančiųjų skaičius, todėl norint,

kad pensijos nemažėtų, yra tik dvi išeitys – didinti pensinį amžių arba didinti „Sodros“ mokesťį. Tačiau atseit didinti „Sodros“ mokesčio tarifo jokia būdu negalima, todėl būtina ilginti pensinį amžių. Tai ir buvo padaryta. Tačiau dabar paaiškėjo, kad „Sodros“ mokesťį didinti vis dėlto galima. Nuo šių metų jis faktiškai bus didinamas nuo 34 iki 36 proc. (papildomą vieną procentą darbuotojas mokės nuo savo atlyginimo ir dar 1 proc. nuo vidutinio atlyginimo pridės valstybė), o nuo 2020 m. jį planuojama didinti net iki 38 proc. (34 + 2 + 2). tačiau tie papildomi du, o vėliau keturi procentai bus skirti pensijoms didinti, bet privatiems kaupiamiesiems fondams paremti. Taigi išeina, kad mokesčius didinti galima, jeigu jie bus skirti privačiam verslui paremti, bet jų negalima didinti tam, kad būtų padidintos pensijos. Beje, 2020 m. pensininkams skirta „Sodros“ mokesčio dalis bus netgi mažinama, nes privatiems pensijų fondams iš „Sodros bus atiduodama jau ne 2, kaip dabar, bet 3,5 proc. Iš viso 2020 m. privatūs pensijų fondai gaus net 7,5 proc. (2 + 2 + 3,5).

Toks verslas, kurį daro privatiūs pensijų fondai, niekam daugiau nereikalingas, išskyrus tų fondų valdytojus, kurie turi garantuotą pajamų šaltinį ir dar gali patirti malonumą, be jokios atsakomybės žaisdami spekuliacinėse finansų rinkose, pūsdami finansinius burbulus.

Valstybė turėtų ne tik proteguoti privačius pensijų fondus, bet skatinti didesnę pasitikėjimą „Sodra“. Tuo tikslu reikėtų skirti 1 proc. (o vėliau 2 proc.) vidutinio atlyginimo iš valstybės biudžeto, jeigu žmogus sutiks tokią dalį savo atlyginimo skirti „Sodrai“. Parėmus ne privatininkus, bet „Sodrai“, jau šiandien realiai spręstųsi ne tik asmeninės privačių fondų, valdytojų, bet ir visos valstybės, „Sodros“, visų pensininkų problemos. ■

Naujovės sveikatos sistemoje –

Kristina Petrauskaitė

Prabėgo vieneri metai nuo šešioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbo pradžios. Sveikatos apsaugos ministerija, atsižvelgusi į Vyriausybės siekius, nustatė Sveikatos apsaugos ministerijos veiklos prioritetus. Vienas svarbiausių uždavinių – skatinti Lietuvos gyventojus sveikai gyventi ir savo sveikata rūpintis nuo pat mažų dienų. Prioritetinėmis sritimis ministerija taip pat išskyrė mirtingumo nuo išorinių priežasčių mažinimą, motinos ir vaiko sveikatos stiprinimą, sveikatos priežiūros paslaugų kokybės ir prieinamumo gerinimą.

Sveikatos apsaugos ministras Vytenis Andriukaitis savo darbą pradėjo detalioje sveikatos priežiūros sektoriaus analize, kurioje identifikuotos pagrindinės sveikatos sektoriaus problemos. Patvirtintas naujas Kompensuojamųjų vaistinių preparatų kainynas. Į kainyną įrašyti 103 nauji, pigesni vaistiniai preparatai, beveik 300 vaistinių preparatų kainos sumažėjo nuo 2 iki 12 proc. Ligų ir kompensuojamųjų vaistinių preparatų joms gydyti sąrašas papildytas 8 naujais vaistiniais preparatais. Šie vaistai skirti onkologinių, mitybos ir medžiagų apykaitos, nervų, kraujotakos, kvėpavimo sistemos ir kitų ligų gydymui. Pasak Seimo narės, Sveikatos reikalų komiteto narės Almos Monkauskaitės, jau šiemet yra sumažintos kai kurių kompensuojamųjų vaistų kainos. „Kompensuojamųjų vaistų sąrašas bus nuolat didinamas. Į šį sąrašą įtraukta ir daugiau vaistų nuo retų ligų. Sunkiomis ligomis sergantiems žmonėms vaistų prieinamumas taip

pat bus geresnis. Sveikatos apsaugos ministras siekia, kad žmonės nuo mažens būtų skatinami sveikai gyventi, maitintis, daugiau judėti, rūpintis savo sveikata, kad vaistų vartoti reikėtų kuo mažiau. Pasak Pasaulio sveikatos organizacijos, 50 procentų žmogaus sveikatos priklauso nuo jo paties“, – pritaria Seimo narė A. Monkauskaitė.

„Valstybė privalo turėti tiek ir taip paskirstytų medicininių įstaigų visoje Lietuvos teritorijoje, kad žmonėms būtų kaip įmanoma patogiau pasiekti jas. Valstybės pareiga užtikrinti, kad medicinos pagalba būtų suteikiama laiku ir kokybiškai“, – teigia ministras V. Andriukaitis. Siekiant efektyviau gydyti ligas, sukeliančias ankstyvas mirtis ar ilgalaikį nedarbingumą, nuspręsta visas ligonines – universitetų, respublikines, regionų ir savivaldybių – suvienyti į funkcinis klasterius. Tai sudarys sąlygas kuo skubiau suteikti reikalingą pagalbą. Šiuo metu Sveikatos apsaugos ministerija steigia penkis klasterius: onkologijos, širdies ligų (miokardo infarkto), galvos smegenų kraujotakos sutrikimų (insulto), išorinių mirties priežasčių (traumatizmo, savižudybių ir kitų) bei neonatologijos (naujagimių) ir vaikų ligų. Pirmieji keturi klasteriai yra kuriami atsižvelgiant, jog tai ligos, kurių sergamumas ir sukiamas mirtinumas yra vienas didžiausių Europoje. Penktasis klasteris – tai kūdikių ir vaikų ligos, kurioms privalu skirti ypatingą dėmesį. Nuo 2013 m. lapkričio 1 d. pradėjo veikti onkologinių paslaugų bandomasis klasteris Kauno krašto pacientams. Pasibaigus bandomajam projektui, bus įvertinti jo rezultatai ir priimti sprendimai dėl tolesnės veiklos.

Pasak Sveikatos apsaugos mi-

„Medicinos pagalba turi būti prieinama ir kokybiška“, – sako ministras V. Andriukaitis.

nistro V. Andriukaičio, onkologija pirmiausiai pasirinkta dėl to, kad dėl neapgalvotų pertvarkų sunkiems ligoniams medikų pagalba pasidarė sunkiai prieinama. Tad nuo šiol visiems šalies gyventojams nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos bus suteikiamas vienodai kokybiškas gydymas. Onkologiniai ligoniai, neišvykdami iš savo rajonų, sulauks aukščiausios kvalifikacijos onkologų konsultacijų. Seimo Sveikatos reikalų komiteto narė A. Monkauskaitė įsitikinusi, kad klasterių steigimas yra puiki išeitis, nes klasterių tikslas – sukurti tokią specializuotą medicinos sistemą, kuri užtikrintų galimybes ligoniui gauti tinkamiausią ir veiksmingiausią pagalbą. „Lietuvoje sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas yra labai netolygus, kai kuriose savivaldybėse trūksta gydytojų, tad šis klasterių steigimas – puiki išeitis, – sako Seimo narė. – Susirgus, gyventojai gydytojų specialistų paslaugomis galės naudotis ne tik Vilniuje, Kaune ar kituose didžiuosiuose miestuose, bet ir atokesniuose rajonuose. Jei bus reikalingas gydymas, tai ligoniai bus siunčiami į aukštesnio

išgelbėtos gyvybės

lygio gydymo įstaigas. Yra nuogaustaujančių, kad ši naujovė gali susiaurinti rajoninių ligoninių funkcijas, o gal net gali tekti kai kurias ligonines ir uždaryti. Tačiau tai – ne tiesa. Priešingai – tai yra funkcijų išplėtimas, o svarbiausia – geresnis paslaugų prieinamumas pacientams. Pavyzdžiui, antrinio lygio ligoninėse (šiam lygiui priskiriami gydytojai specialistai: oftalmologai, neurologai, pulmonologai, otolaringologai, dermatovenerologai, traumatologai, chirurgai, ginekologai, reabilitologai ir t. t.) onkologų paslaugų jau seniai nebeteikiama. O klasterių atsiradimas tas paslaugas vėl atnaujina, tai yra didžiulė dovana rajonų pacientams“, – įsitikinusi A. Monkauskaitė.

Sveikatos apsaugos ministerija sulaukia skundų iš nedidelių miestelių, kuriuose gyvena keli tūkstančiai žmonių. Jiems reikia specializuotos medicinos pagalbos, o specialistų – nėra. Didžiųjų miestų – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio ar Alytaus gydymo įstaigose gydytojai dirba visu pajėgumu. Tačiau rajonuose daug gydymo įstaigų, kuriose nėra nei akių ligų gydytojo, nei kardiologo, nei endokrinologo ar kitų medicininių sričių specialistų. Tam, kad gautų reikiamas medicinos paslaugas, žmonėms tenka ilgai laukti didžiuosiuose miestuose esančių ligoninių konsultacijų poliklinikoje. Kiekviename miestelyje poliklinikos pastatyti neįmanoma, bet pakviesti specialistus tam, kad jie pakonsultuotų ligonius, įmanoma. Sprendimas suteikti onkologinę pagalbą Kauno krašto gyventojams – tai pirmasis žingsnis, kuriant funkcinis klasterių sistemą.

Gydytojai, atvažiuojantys į rajonus ir konsultuojantys pacientus, priartina ir pagreitina pagalbą. Kauno klinikų Onkologijos ligoninės Ambulatorinio skyriaus vedėja gydytoja Alma Barzdienė džiaugiasi, kad į rajonus nuo šiol atvažiuoja ne tik onkologai, bet ir chirurgai bei dermatovenerologai. „Pacientus prieš tai jau konsultuoja vietiniai šeimos gydytojai, kurie iki atvykstant onkologui padaro reikiamus laboratorinius, instrumentinius, radiologinius tyrimus, kad onkologas, chirurgas ar dermatovenerologas galėtų operatyviai skirti tolesnį gydymą. Atvykęs gydytojas pateikia išvadą dėl paciento diagnozės, rekomendacijas dėl tolesnio tyrimų ir gydymo plano. Prireikus – organizuoja tyrimą ir pagalbą Kauno klinikoje. Klasterių atsiradimas suteikia galimybę tiems, kurie dėl įvairių priežasčių negali nuvykti į Kauną, konsultuotis rajone. Mes šiomis naujovėmis esame labai patenkinti“, – teigia gydytoja A. Barzdienė.

Iš viso per mėnesį Kauno klinikų specialistai išvykose konsultavo 151 pacientą: 24 konsultacijas atliko chirurgai, 85 – onkologai, 42 – dermatovenerologai. Per pirmąjį mėnesį klasteris Lietuvai atsipirko su kaupu – nustačius ankstyvos stadijos vėžį, bus išgelbėtos 3 gyvybės.

Nuo vasario 1 d. ir Aukštaitijoje bei Pietryčių Lietuvoje gyvenantys onkologiniai ligoniai savo rajonuose sulauks aukščiausios kvalifikacijos onkologų konsultacijų. Tai numato nauja Onkologinės pagalbos konsultacinių asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarka. Tai dar vienas žingsnis, kuriant integruotą sveikatos priežiūros arba funkcinis klasterių sistemą, priartinant paslaugas prie paciento. Pasak sveikatos apsaugos ministro V. P. Andriukaičio, onkologijai dabar skiriamas ypatingas dėmesys. ■

Kauno klinikose.

Naujos mokestinės biudžetinės geopolitikos poreikis

Pernai „Gairėse“ (2013, Nr. 10) pradėjome spausdinti įžvalgas apie biudžeto formavimo svarbą, ideologinius principus bei tikslus. Tęsdami šią temą, šįkart dėmesį sutelkiame į pasaulio globalizacijos įtaką valstybių ekonomikai.

Kęstutis K. Urba

Dėl globalių korporacijų gamybos, paslaugų bei prekybos įsigalėjimo, išplėto dar ir informacinėmis technologijomis, valstybių ekonomikos tapo kaip niekada susietos. Itin išaugo priiminėjamų lokalesnių ar tarptautinių politinių mokestinės ir biudžetinės bei su ja susijusios politikos sprendimų rizika bei kaina, jei ji iš viso randasi naujų iššūkių, daugiausia susijusių su rinkos ekonomikos nestabilumu, akivaizdoje. Suprantama, kad kuo toliau, tuo labiau aštrės prieštaravimai tarp stambiųjų bankų interesų, korporacijų ir demokratiškai renkamų, ne visada pirmiesiems paklūstančių valdžių, kadangi jos turi atstovauti ir piliečių interesams.

Kokia turi būti valstybinė biudžetinė politika

Vilniuje praėjusią vasarą įvykęs aukščiausio lygio finansų ministrų ir ekonomistų susitikimas tik patvirtino, kad dabartinė ES ir kitų valstybių biudžetinė politika, atėjus prie naujo ekonominio pakilimo ciklo pradžios, savo esme yra nukreipta į smulkaus verslo stimuliavimą, tikintis, kad jis susiurbs neturinčią darbo žmonių bei

jaunuomenės masę. Lėšas tam turi duoti centrinių bankų vykdoma pinigų emisija, o tai susiję ir su stipresnių infliacinių reiškinių rizika. Deja, rinkoje toliau lygiagrečiai tebevyks itin aštri konkurencija tarp stambiųjų ir smulkiųjų gamintojų, paslaugų teikėjų bei prekybininkų visose ūkio sferose, todėl smulkiojo verslo stimuliavimas gali užtikrinti santykinę ekonomikos pakilimą 4-5 metams, bet netrukus jis bus užgožtas, žemesnėmis kainomis nukonkuruotas ir išstumtas iš rinkos stambesnio verslo, naujų agresyvių ribotos rizikos fondų strategijų. Šis veiksnys, suprantama, gali trukdyti sėkmingai spręsti pirmutinę socialinę – užimtumo – problemą. Danijos, kurios apie trečdalią BVP sukuria valstybinis sektorius su visiškai ar iš dalies kontroliuojamomis didžiosiomis korporacijomis, su vienais laimingiausių pasaulio piliečių pavyzdys rodytų, kuriuo keliu vertėtų eiti pasaulio ekonomikai. Tai valstybinio ūkio sektoriaus dalies rinkoje padidinimas iki pratingo trečdaliu lygmens bei aktyvus valdžios dalyvavimas ekonominėje veikloje. Lietuvos atveju tai būtų, visų pirma, ryžtingas 1 mlrd. litų kasmet kainuojančios beveik 200 tūkst. bedarbių armijos likvidavimas. Nekvalifikuotą ar degraduojančią darbo jėgą reikėtų nukreipti į ekologinio maisto produktų gamybą priemiesčiuose bei biokuro ruo-

šą steigiamose bendrose savivaldos - privataus kapitalo įmonėse.

Apmaudu, kad daugelis trečiojo ar net kopiančių iš jų pasaulio valstybių, turtingų gamtiniais mineraliniais ar žemės ištekliais, su gausiu gyventojų kiekiu, globaliu mastu pasiekusiu 7 milijardus, tebėra pasirinkę klasikinį ydingą pačių prasčiausių pavyzdžių liberalios ekonomikos modelį, kuriame greta saujelės prabangos tebeklesti įsisenėjęs, bet dar labiau išplitęs skurdas su visomis giliomis socialinėmis piktžaidėmis. Tai savo ruožtu stabdo sėkmingą išsivysčiusių valstybių prekybos plėtrą į likusį pasaulį bei artimiausių perprodukcijos rizikų eliminavimą, kadangi trečiosios valstybės tebe pasišyri menka perkamąja galia. Situacija yra tokia, kad tūkstantis stambiausių pasaulio bankų valdo turtą, kurio vertė apie 150 trln. USD, o vis labiau grimztančios į skolas vyriausybės disponuoja tik 2-3 trln.USD vertinamo turto. Akivaizdu, kad efektyvus naujos tvaresnės globalios pasaulio ekonomikos sukūrimas reikalautų gerokai kelti visur vienu metu mokesčius ir didinti visų valstybių valdžių bei savivaldos vaidmenį ūkinėje veikloje užimtumo problemai suvaldyti. Tačiau tam reikia žymiai aktyvesnės valdžių kreditavimo investavimo politikos svarbiausiems socialiniams energetikos ir

visos likusios infrastruktūros bei ekologijos projektams, palaiptai siekiant, kad minėtas turimų trilionų santykis pasaulio rinkoje būtų maždaug ne liberalusis 150:2,5, o socialusis – bent jau apie 200:50. Tai būtų visai kitokios, naujos ir mokestinės, ir biudžetinės politikos pradžia. Tam, pirmiausia, būtina suvokti visų liberalobstrukcinių Mastroichto kriterijų absurdiškumą, kadangi jie drauge su apynasriu išlaidavimui eliminavo ir aktyvios sėkmingos valstybinės ekonominės investicinės politikos galimybę į stambiausius energetikos bei kitus objektus. Lietuvos pavyzdžiu tai būtų bent jau 3-5 mlrd.Lt investicija kaimo nykrai stabdyti į žemės ūkį – kad ir per naujakurstės programą, kuri duotų gražių rezultatų visuomenei bei atsipirktų maždaug per normalų 15 metų laikotarpį, greta valstybinės AE – naujos branduolinės jėgainės statybos. Keliai į tai yra ganėtinai aiškūs, nors ir eina per tarptautinę politiką.

Pirma, tai stambiausiojo kapitalo vienalaikis, bet palaiptis apmokėtinimas vis didesniais mokesčiais. Tik ne vienoje kurioje nors valstybėje, kaip buvo bandoma savo laiku atlikti Čilėje ar dabar Prancūzijoje, o iš karto visoje ES, susitariant su kitomis pasaulio valstybėmis, ir taip eliminuoti kapitalo ir verslo išbėgimo ar net agresijos galimybę. Deja, Prancūzijos prezidentas A. Olandas (Hollande) dėl daugelio Europos kairiųjų nenuovokumo ir nesolidarumo liko vienišas kovotojas su stambiuoju kapitalu, kuris bent kol kas išsaugojo savo pelnus gausiais grasinimais ir teismine kazuistika bei dešinės žiniasklaidos ataka. Bėda, kad didiesiems bankams ir daliai korporacijų visai nerūpi milžiniškas kiekis smulkių investicijų, reikalingų tvariai ekonomikos raidai ir darbo vietų sukūrimui, todėl jie linkę geriau duoti toliau „pelyti“ kapitalui, belaukiant didžiųjų didelių pelnų nešančių projektų, nei imtis smulkiojo verslo su jo nukonkuravimo rizika plėtos. Dėl šios prie-

žasties būtina bankams „padėti“ išspręsti šią problemą ir atitinkamai mokesčiais.

Antra, sukauptos biudžetinės lėšos turi būti valstybine biudžetine politika nukreipiamos investuoti į ūkio plėtrą totaliam nedarbo sunaikinimui visame pasaulyje, lanksčiai, reikalui esant, privatizuojant silpnas valstybines įmones su dotavimu bei nacionalizuojant įsigalėjusias monopolines, tuo pat metu efektyviai restruktūrizuojant bankrutavusias. Itin svarbus vaidmuo smulkaus verslo plėtrai tokiam gerovės ekonomikos modelyje tenka savivaldybėms ir apie jas besikoncentruojančioms bendruomenėms su jų priklausomumo ar kooperatinėmis įmonėmis. Privačiame sektoriuje būtinas lėšų prastovos mokestis, kuris, kaip rodo istorinė patirtis, yra gan efektingas veiksnys nedarbui įveikti. Visuomenėje turi būti gerbiami ir toleruojami tik tokie verslininkai - magnatai, kurie įsirėžę didžiumą savo lėšų skiria gamybai ir paslaugų kūrimui, inovacinei veiklai, mokslo ir kultūros rėmimui, o ne pralobę dykinėja po šiltus kraštus, prioritetą teikdami ne investavimui, o kaupimui, ne daugybei mažų, reikalingų smulkiam ir vidutiniam verslui inovacijų, o asmeninio turto ir tariamos asmeninės, savo esme snobiškos gerovės bei saugumo užsitikrinimui.

Trečia, būtinas – ne tik aukščiausio lygio – pasaulio vadovų tarpusavio nuolatinis konsultavimasis šiais klausimais, pradedant G20 susitikimais ir Jungtinių Tautų komitetais bei Ekonomikos ir savitarpio pagalbos organizacija, Pasaulio prekybos organizacija, TVF. Tačiau ir jų nuolatinis dialogas turi vykti ne tik su didžiųjų pasaulio bankų atstovais, kad taptų išbalansuoti visų interesai bei užtikrintas stabilus abipusis valstybinio bei privataus sektorių augimas, bet ir su įtakingu kariniu pramoniniu kompleksu stabilios konversijos užtikrinimui. Kad taip įvyktų,

reikalingas ir bent jau minimalus „baltųjų apykaklių“, dažniausiai teturinių teisinį išsilavinimą, makro- ir geoekonominis finansinis išprusimas bei sudėtingų sistemų valdymo teorijos pagrindai, kaip ir žymiai taikingesnė pasaulio politika, kadangi brangus karinis sektorius, be žinomų technologinių atradimų sklaidos už savų ribų, geriausiu atveju tesukuria metalo laužą ir žmonijai neša naujas aukas bei nelaimes.

Ketvirta, evoliucionuojant naujos pasaulio socialiosios ekonomikos link anaipol ne paskutinė vieta tenka daugeliui politinių bei kitų visuomeninių organizacijų, dvasininkijai bei intelektualiam elitui, visoms taikingosioms jėgoms. Tai yra galinga jėga, jei yra pakankamai apsišvietusi, įvaldžiusi socialdemokratinę reguliuojamos tarptautiniu mastu, valstybinio dalyvavimo rinkoje ekonominę ideologiją ir neblogai suvokia išvardintas pozityvias perspektyvas bei artėjančias grėsmes. Šis kelias yra visai nesudėtingas savo esme, lengvai suvokiamas visoms taikingoms jėgoms subalansuoto ekonominio tvarumo ir augimo projektas, paprasčiausiam savo variante apie 50 trln.USD nukreipiantis į vyraujančios ekologijos žemės ūkį ir maisto produktų bei biokuro gamybą, siekiant sunaikinti pasaulio skaudulį – apie 200 mln. žmonių nedarbą. Tokioje ekonomikoje iš karto rastųsi ir žymiai daugiau galimybių naujausių pažangiųjų technologijų plėtrai bei jų kontrolei.

Neišnaudotos Lietuvos galimybės ir permainų kliūtys

Šia prasme aukščiausio lygmens ES vadovų susitikimas Vilniuje patyrė nesėkmę dėl Prezidentės D.Grybauskaitės neišnaudotų užsienio politikos galimybių, nuo jos attribojus dabartinį premjerą. Įsivaizduokime, Valdovų rūmuose ketinimų vienu metu didinti mo-

► kesčius stambiausioms korporacijoms, kaip ir siekti to visur kitur, sutartį prezidentės tarpininkavimu pasirašo Rytų valstybių vadovai V.Janukovyčius, A. Lukašenka, D.Medvedevas bei ES vadovai H. Van Rompėjus, Ž. M. Barozas, M.Šulcas. Nuo to netrukus tampa gerai visiems, beveik automatiškai pradeda kurtis nauja didžiulė gerovės erdvė nuo Gibraltaro iki Vladivostoko bei dar plačiau, nes atsiranda lėšų ne tik padoriams pensijoms ir algoms, bet ir kultūros sferai. Visa tai dar labiau stiprina ekonomiką, nes padidėja ir vidaus vartojimas ar net darbo kultūra. Tikra istorinė permaina, lūžis, užkarda pasaulinių krizių istorijoje. Tačiau kad tai įvyktų, Lietuvos prezidentūrai pirmiausiai reikia pradėti vadovautis kairesne, naudinga daugeliui žmonių, o ne atgyvenusia liberaliai konservatyvia ekonomine ideologija ir toliau šlietis prie atitinkamų bankrutuojančių, bet tebekeliančių galvas politinių jėgų. Globaliems iššūkiams turi būti priešpastatoma ir adekvati globali tarptautinė politika. Deja, Lietuva neišnaudojo tokio istorinio šanso pirmininkavimo ES tarybai laikotarpiu, tačiau juk dalyvavimas ir debatai gausiuose pasaulio politikos forumuose tuo nesibaigia. D.Grybauskaitės ir jos kolegų abstrakti daug kartų girdėta retorika spaudos konferencijoje apie demokratiją, gerovę, sanglaudą ir integraciją bei vien BVP kilimą kelia ir naują parlamentinei respublikai priderantį uždavinį. LSDP ir Seimas turi suformuoti žymiai konkretesnę, veiksmingą ir produktyvesnę Lietuvos užsienio politikos strategiją bei taktiką, nei ji buvo kurpta užsienio politiką formavusių E.Zingerio – A.Ažubalio laikais.

Problema tėra tik kryptingos ideologinės politikos ir valios, drąsos ir ryžto stoka aukščiausiose viršūnėse, nes šiuolaikinių informacinių technologijų laikais globalios ekonomikos pertvarka vadybine

prasmė yra visiškai įveikiamas uždavinys, iš esmės galintis pakeisti ir geopolitinę situaciją visų naudai. Apie tai diskutuojant su dešiniaisiais remtis galima ne tik Nobelio premijos ekonomikoje laureato Josefo Štiglico (Stiglitz) išvalgomis ar kitomis rekomendacijomis, bet ir ne vieno mokslininkų klubo, filosofo perspėjimais ar net popiežių enciklikomis, kuriuose ne kartą aštriai kritikuota egzistuojanti savanaudiškumo, teisinamo ir ginamo liberalizmo doktrinų padiktuota tvarka. Pinigai turi ne valdyti, o tarnauti.

Kliūčių kelyje į tokias permainas esmė glūdi daugelio jaučiama neramaus pasaulio nesaugume – pradendant valstybiniu ir baigiant asmeniniu lygmeniu, aplinką traktuojant savo esme priešiška dėl aštrios rinkų ir stambiųjų korporacijų konkurencijos, etninių kultūrinių skirtumų bei konfliktų. Kitaip tariant, kiekvienas subjektas yra linkęs projektuoti ir planuoti savo veiksmus asmeninės ar lokalių naudos, dažnai išreiškiamos tik karjeros laipteliu ar pelno maksimizavimu, atžvilgiu, o tai visiškai atitinka liberalųjį individualizmą su kraštutine egoistinių interesų raiška ir prasilenkia su bendruomeniškumo, bičiulystės, vienybės bei solidarumo dvasia. Ne vienas politikas linkęs pasamprotauti ar pamokslauti prieš rinkėjus taikingumo bei tvarumo sąvokomis, tačiau retas kuris suvokia finansinius ekonominius svertus bei interesus, glūdinčius už jų, kaip ir realaus evoliucionavimo kelią į niekuo ypatingą, tačiau visiškai kitokio efektingumo ir gerovės daugeliui, visiško užimtumo ekonomiką. Anksčiau ar vėliau pasaulis eis šiuo keliu, jei pavyks išvengti globalių konfliktų ir katastrofų bei naujų ekonominių krizių. Pastarieji susitarimai dėl Sirijos ar Irano teikia vilčių, kad pamažu išgalės taikingumas ir nugalės gera valia. Balyje įvykęs Pasaulio prekybos organizacijos forumas, peržiūrėjęs ir muitų be-

sivystančioms valstybėms politiką, prognozuoja 20 mln. naujų darbo vietų bei 1 trln. USD ekonomikos BVP prieaugį. Tačiau kieno sąskaitose šios sumos liūto dalis nuguls, plačiau nebediskutuojama.

Dabartinė ES vykdoma liberalesnių ar konservatyvesnių pakraipų mokestinė biudžetinė politika dėl išvardintų veiksmų bei nusakytų galimybių yra aiškiai nepakankama. Pirmųjų yra akivaizdžiai stagnacinė, nesprendžianti ES skolų krizės, centro didžiųjų valstybių ir pietų ar mažesnių šiaurės bei kitų valstybių netolygaus išsivystymo sukeltų prieštaravimų, įgyjančių pakraščiuose ir neokolonializmo, ekologinių grėsmių vaikantis vien nežaboto pelno pavidalą. Antrųjų, nukreipta į smulkųjį verslą, bendruomeninę, „parapijinę“ politika, nors ir atrodo šiek tiek prasmingesnė ir turi tam tikrų sėkmės galimybių, tačiau bus toliau gnaužiamama, žlugdoma stambiojo kapitalo. Kas tinka išsivysčiusiai Vokietijai, nebūtinai suveiks ir atlaikys kitur. Jei nieko iš esmės nebus keičiama, tai, kaip rodo ekonominių ciklų statistika, kuriai žinomą bangų pavidalą prieš šimtmetį suteikė vėliau pripažintas skvarbaus proto mokslininkas N.Kondratjevas, apie 2020 m. reikia laukti pasaulio rinkas niokojančios užprogramuotos krizės, kadangi nauji, tuštoki ekonominės minties prasme Davoso dykaduonių ar Bilderbergo turčių sambūriai nieko neišspręs, leisdami, vaizdžiai kalbant, toliau įvykiams plaukti pasroviui eilinio krioklio link. Tiek ES veikiančių 3,6 tūkst. nusikalstamų grupuočių, su prekyba žmonėmis atnešančiu kasmečiu 25 mlrd.eurų pelnu, tiek ir beveik 900 tūkst. žmonių, dirbančių ES vergiškomis sąlygomis – tai tik dalis išsisknijusių socialinių piktžaidžių. Dėl jų balsą kelia ir humanitarai: Bernardas-Henri Levy, Salmanas Rušdis, Umberto Eko, Klaudio Magris, Julia Kristia ir kiti deklaracijoje „Europa arba chaosas“ pareiškė, kad „*Europa*

miršta. Europa, ne kaip teritorija. Europa, kaip idėja. Europa kaip svajonė ir kaip projektas...Viktoro Hugo, Aleksandro Puškino, Berliozo, Delakrua...“

Naujo kelio ir ryžto poreikis

Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai laikotarpis parodė, kad ji gan sėkmingai ir vaišingai svečiams susidorojo su jai kelta infrastruktūrine technine vadybine užduotimi, tačiau prezidentūra jai Konstitucija patikėtoje užsienio reikalų politikoje iš esmės nenuveikė nieko reikšmingo nei valstybei, nei juo labiau pasauliui. Taip ir turėjo būti deklaruojant konservatyvios centro dešinės ir dar liberalesnės politikos nuostatas. Akivaizdu, kad visoms Europos socialdemokratinėms ir visoms kitoms nuosaikiai kairiosioms politinėms jėgoms yra būtina ryžtingai pasukti į žymiai aktyvesnę, aukščiau aptartos socialinės valstybinės rinkos reguliavimo ir dalyvavimo ūkyje ekonominę politiką. Deja, nuo 1998 m. Gioteborgo deklaracijos, kuria pabrėžta valstybinio ekonomikos sektoriaus vystymo svarba, gerovės valstybių sąjungos kūrimo kryptimi menkai tepasistūmėta.

Nuosaikiai radikalesnės socialinės ekonominės politikos teorijos akcentų galima aptikti ekonominių mokslų dr. A. Butkevičiaus bei J.Biveinio knygoje, skirtoje biudžetų balansavimui ir optimizavimui ribotų išteklių sąlygomis, bei praktiniuose dalykuose siūlant pačiai valstybei kurti darbo vietas ar prisidėti prie paramos steigiant technikos agroserviso centrus ūkininkams. Tačiau toks naujos efektyvios politikos kursas susiduria ir su liberalizmui nuolaidžių vyriausybės koalicijos sąjungininkų veiksmais bei neatitinka sustabarėjusios ES ekonominės politikos ribojimų. Vyriausybei tenka ieškoti sprendimų itin siaurų galimybių ir resursų aplinkoje realizuojant

naujos, orientuotos į žmogų ekonominės strategijos ir taktikos uždavinius – kuo didesnis užimtumas ir ekonomikos efektyvumas per namų šiltinimo, biokuro rengimo, šilumos bei elektros kogeneracijos plėtros programas, infrastruktūros – kelių, žvyrkelių asfaltavimo, melioracijos tinklų tvarkymą, apdirbamosios pramonės vystymą, investicijų-inovacijų plėtrą, makroekonominių veiksmų bei rodiklių ir vadybos-administravimo optimizavimą. Geras ministrų kabineto žingsnis – Viešųjų investicijų plėtros agentūros steigimas. Dabartinis premjeras A.Butkevičius, mūsų europarlamentarai – principinga skriaudžiamųjų gynėja V. Blinkevičiūtė ir nuovokūs Z. Balčytis, tiesioji B.Vėsaitė, davusi pylos net Anglijos premjerui D. Kameronui, bei energingi, taikingi, bet tvirti ministrai medikai V. Andriukaitis, J. Olekas ar kovingasis darbuotojų teisių gynėjas A.Sysas su savo bendraminčiais ES yra pajėgūs kreipti politikos kursą reikalingos žmoniškos ekonominės socialios valstybinės rinkos kryptimi. Parako tebeturi ir „sveikai alergiška“ liberalioms Hajeko-Mizeso dogmoms vyriausioji politikų karta, o jaunesniesiems būtina ir toliau lavintis ekonomikoje bei aiškiai apsispręsti, kokį ūkinės-finansinės socialinės raidos modelį, derinamą prie tų pačių humaniškiųjų vertybių, jie pasirenka ir mokytiis vertinti jo pasiekmes visuomenei.

Už protingai nuosaikią valstybinio ūkio sektoriaus plėtrą darbo vietoms kurti bei posūkį į tikrąjį „leiborizmą“ jau seniai pasisako ir *gaspadoriškas* ministras R. Sinkevičius bei Seimo nariai – švietėjiškoji G. Purvaneckienė, komunikabilusis, dėl jaunimo nedarbo itin išgyvenantis J.Požela. Tačiau kitokios ekonominės politikos kelias su Danijos ekonomikos, kurioje valdžios sektorius sukuria apie 1/3 BVP, pavyzdžiu bei smulkaus verslo plėtra savivaldos iniciatyvomis

yra gan naujas ir šiek tiek netikėtas dalykas daugeliui centro kairiųjų, kaip ir socialdemokratų merams, beje, irgi ieškantiems permainų. Juo labiau tai neperpranta rinkėjų masės, kurių bent jau dalis linkusi suvokti socialdemokratų ekonominę politiką tik kaip mokestinių įplaukų į biudžetą didinimą, o ne jų optimizavimą, atskaitos tašku ir taikiniu pasirenkant ne vien didesnę BVP, bet visą socialdemokratinės gerovės valstybės rodiklių kompleksą.

Balsuojantys piliečiai turi suvokti, kad tiek klasikinio finansinio ekonominio liberalizmo politika, paremta ūkio saviorganizacijos ir santykinio stabilumo iliuzija, kaip ir „privatizacinio šoko“ – neoliberali, yra primityvi, banali vien mokesčių ir biudžeto paskirstymo mažinimo bei nuolatinio pinigų emitavimo, galiausiai nuvertinanti darbą, monetarinę ideologija. Visiškai kitokie yra socialdemokratiniai gerovės valstybės ant tvrios ekonomikos pagrindo kūrimo principai bei vertybės. Socialdemokratinė finansinės ekonominės reguliacijos politika, reikalaujanti į optimalumą pretenduojančių mokestinių biudžetinių sprendimų didžiųjų rinkos nestabilumų sąlygomis, yra visai kitose sudėtingumo skalės pusėje nei liberalizmo-konservatyvizmo politika, kadangi turi derinti savyje ne tik atitinkamą privačiojo sektoriaus reguliaciją ir kontrolę, bet netgi nuosaikų, tačiau efektyvų ūkio organizavimą tiek tarpvalstybiniame, tiek ir valstybiniame bei savivaldos lygmenyse daugelio žmonių gerovės sukūrimui. Jai pagrindus gali padėti tų pačių vertybių organizuotai savose akademinėse institucijose siekiantis intelektinis elitai, kadangi tai nėra konservatyvios televizinės retorikos ir liberaliai tuščių debatų apie laisves ir integraciją kartojimas, o didžiulės apimties, sunkūs ekonomikos ir valdymo bei daugelio kitų socialinių bei tikslųjų mokslų uždaviniai. ■

Apie naujus „ratus“ XXI a. socialdemokratijai

Šiandien matoma, kad tradicinė ekonomika yra kelias į niekur (Gairės, 2013 Nr. 2), ir tradicinė socialdemokratų politika taip pat veda į akligatvį (Gairės 2013 Nr. 10), bet visuomenės raida sustoti negali. Tad kokiais netradiciniais takeliais, kokio vežimo nauji „ratai“ galėtų išvesti į naujus kelius? Gal tai ateinanti netradicinė – naujo požiūrio konverguotų technologijų biopolitika, kuriama kaip XXI a. požiūrio socio-bioinžinerinė paradigma, įgyvendinama naujo mąstymo mokslo ir technologijų kūrėjų – bioinžinierių, gyvosios gamtos principais konstruojanti visuomenės ir valstybių valdymą. Valstybė valdytina taip, kaip valdomas gyvasis organizmas.

Dobilas Kirvelis

Stepono Kairio fondas

Kad ir kaip politikams, sociologams, humanitarams būtų nepriimtinas, net keliantis baimę **technopolitinis**, ar net konkrečiau – **biotechnopolitinis** požiūris (biotechnoparadigma) aiškinant visuomenės raidą ir jos valdymą, atrodo, teks jiems arba nutilti, arba keisti mąstymo bei gyvenimo „ratus“. XXI amžius, jo pradžioje kilusi socialinė-ekonominė krizė bei jos problemų sprendimo kelių paieška neišvengiamai atveda prie naujų konverguotų biotechnologijų kūrybos ir įgyvendinimo poreikio – plataus bioinžinerinio mąstymo būtinumo. Tai ryškiausiai matoma JAV strateginių mokslo-technologijų programose, pastebima Azijos (Singapūro, P. Korėjos, Kinijos, Japonijos, net Indijos) tendencijose neatsilikti nuo JAV. Apgailestautina, kad tai vangokai vyksta Europoje. Liūdniausia, kad visiškai nenorima viso to suprasti Lietuvoje, net socialdemokratų. Juk dar Markso ir Engelsono ideologijos revoliucijai

niai socdemai į visuomenės raidą žiūrėjo iš technokratių – industrinės (pramoninės) visuomenės pozicijų, pripažindami, kad visuomenės gyvenimą radikaliai keičia mokslo idėjų pagrindu sukurtos ir įgyvendintos inovacinės technologijos. Jos šiandien naujai matomos Kondratjevo-Šumpeterio (Gairės, 2013 Nr. 10), R. Florido kūrybinės klasės ir visuomenės (Gairės, 2011 Nr. 4; 2012 Nr.1,7;) koncepcijose, dar 2009 m. siūlytos LSDP Bendrajai programai kaip ideologinė inovacija, bet buvo atmestos. (2009 m. pabaigoje paskelbtos kaip Lietuvos ateities vizija: „Lietuva ne tik „žalia“, bet solidari kūrybinė visuomenė“).

Peržvelkime šiandien vykdomas ar ruošiamas įgyvendinti pagrindines pasaulio valstybių gyvenimo inovacines programas, kurios, kaip ir turi būti, statomos ant mokslo-technologijų naujovių pamato. Tikslinga pradėti nuo JAV autoritetingiausios Mokslo ir technologijų valstybinės agentūros NSF (*National Science Foundation*) priimtų pasauliniu mastu rekomenduojamų įgyvendinti naujovių.

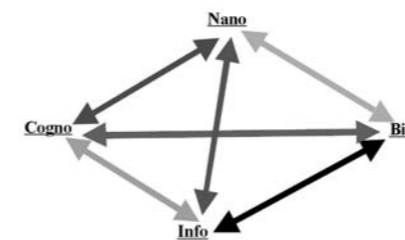
JAV Žinojimo, Technologijų ir Visuomenės Konvergencijos programa (CKTS-NBIC2)

2012 m. JAV pradėta CKTS arba NBIC2 (*Convergence Knowledge, Technology and Society: Beyond Nano-Bio-Info-Cogno*) programa. Ji yra 2002-2011 m. vykdytos Konverguojančių Nano-Bio-Info-Cogno (NBIC) – Žmogaus gyvenimą tobulinančių technologijų (*Converging Technologies for Improving Human Performance NBIC*) programa, ir net *Nanotechnology* (vykdytos 1998-2001 m.) programos tęsia.

XX a. antroje pusėje vykdyti molekuliniai bioląstelių tyrimai bei jų rezultatai parodė, kad gyvųjų organizmų ląstelėse vykstantys procesai savo esme yra daug kuo panašūs į pramoninės gamybos socialinius inžinerijos ir technologijų vyksmus. (Tarp kitko, vieni pirmųjų, dar 1956 m., į šį panašumą atkreipė dėmesį JAV dirbantys ir idėjiškai bendraujantys mokslininkai – rusas matematikas Jurijus Gomas ir lietuvis biofizikas Martynas Yčas.) Todėl mokslo ir technologi-

jų strategai 1998 m. suformavo Nanotechnologijų, t.y. technologijų molekuliniam, nano-biomolekuliniame lygyje, sintetinės biologijos kūrybos programą. Ją įgyvendinus būtų sukurtos naujos pažangesnės, efektyvesnės, nei praeinančios industrinės visuomenės, humaniškesnės nano-mikrotechnologijos gyvenimo makrotechnologijos.

Bet vos tik prasidėjusi Nanotechnologinė programa žmogaus gyvenimui gerinti JAV strategams pasirodė kaip nepakankamai išsami, ir po 2-3 metų ją transformavo į pilnesnę – konverguotų Nano-Bio-Info-Cogno (NBIC) technologijų 2002-2011 m. programą. NBIC programoje suteikiamas ypatingas prioritetas KONVERGENCIJAI – nanotechnologijų, biotechnologijų, informacinių ir kognityvinių (psichologinių) technologijų, apjungtų integruotai konverguotai naujų inovatyvių mokslo-technologijų kūrybai ir įgyvendinimui, prieš pavienių atskirų technologijų tobulinimą bei jų įvairovių kūrybą (divergenciją) ir taikymus (1 pav.).

1 pav. Nano-Bio-Info-Cogno (NBIC) technologijų konvergencijos schema, kaip esminis funkcinės organizacijos sampratos principas

Divergencinis technologijų kūrybos metodas buvo ir yra tradicinis – vyraujantis industrinės visuomenės technologinės kūrybos metodas. NBIC programoje buvo akcentuotas konvergencinis – kokybiškai kitoniškas – sintetinis naujų technologijų kūrybos metodas, toks metodas, kurį naudoja gyvoji gamta kurdamas ir vystydamas naujas biologines rūšis. Tampa akivaizdu, kad gyvasis pasaulis – tai konverguotų įvairiausių tech-

nologijų sistema, kad gyvasis organizmas yra technologijų „mašina“, kurios organizuotą funkciškai tikslingą (gyvybinę) veiklą lemia specialios – bioinformacinės (genų, hormonų, nervų ir pan.) technologijos, suteikiančios organizmui „organizuojančią jėgą“, šiandien suprantamą kaip mokslo vertybę – **informaciją**. Nes informacija, pagal kibernetikos mokslą, yra pamatinė vertybė – jos dėka vykdomas valdymas. O ten, kur yra gyvybė, žmogus, visuomenė – ši informacijos vertybė yra esminė.

Bet ir NBIC programa, jau 2011 metais, pasirodė nepakankamai strategiška, ir 2012 m. buvo pateikta įgyvendinti **Žinojimo, Technologijų ir Visuomenės Konvergencijos (CKTS, arba NBIC 2)** programa, pamatiniu NBIC konvergencijos pagrindu išskleista žmogaus, visuomenės ir Žemės lygmenimis.

Paskutinioji, 2012-2020 m. JAV mokslo ir technologijų plėtros strateginė programa, sudaryta pamatiniu NBIC konvergencijos principu, evoliuciniu būdu plėtojama: Žmogaus lygmenyje, galima teigti, kaip biomedicinos inžinerija; toliau – socialiniu lygmeniu sveikatinimo, edukacijos, politikos, valstybės valdymo, reguliavimo, net moralės bei etikos sferose; ir dar vėliau – Žemės lygmenyje ekologiniu, ekonominiu, astronominiu bei kitais globaliais koevoliucijos ir koegzistencijos požiūriais.

Ši konverguotų NBIC technologijų programa, bendru metodu požiūriu apjungianti ir ekologines bei socialines problemas, kuriama JAV, skirta strateginei viso Pasaulio raidai. Ji buvo aptarta specialiuose inovacijų seminaruose svarbiausiose pasaulio valstybėse: pirmiausia – visos Amerikos Brazilijoje (San Paule 2011.11. 24-25), JAV (Arlingtone 2012.06.21-22), JAV ir ES lygiuose Belgijoje (Levene 2012.09.20-21), JAV-Pietų Korėjos-Japonijos

(Seule 2012.10.15-16), JAV-Kinijos-Australijos-Indijos (Pekine 2012.10.18-19), ir patvirtinta JAV (Arlingtone 2012.12. 11).

Jau daug metų beveik visuose pagrindiniuose JAV universitetuose yra šių naujų biotechnologijų tobulinimui ir įgyvendinimui rengiami specialistai – bioinžinieriai. Dauguma jų, ypač seniau, buvo orientuoti į biomedicinos inžineriją. Bet paskutiniaisiais metais bioinžinerijos sfera plečiasi naujų, sintetinės biologijos, bio-neurokompiuterijos bei bioinformatikos, konverguotų biotechnologijų ir net sociotechnologijų kūrybai. Vienas ryškiausių pavyzdžių – populiariausiam pasaulyje Harvardo universitete (Bostone), kuris žinomas kaip biomedicinos tyrėjų institucija, atsirado XXI a. biotechnologijų kūrėjų struktūra – bioinžinerija (HUB). Nežiūrint to, kad gretimai, Bostone, yra žymiausias pasaulio technokūrybinis Masačusetso technologijos institutas (MIT), kuriame nuo seniausių laikų klesti bioinžinerinis mąstymas ir biotechnologijų kūryba.

Tenka atkreipti dėmesį, kad į strategines technoinovacijas labai vangiai įsitraukia Europa, Europos Sąjungos valstybės.

Inovacinės nuostatos Europoje, Rusijoje ir Lietuvoje

Nors Europos Sąjunga kuria bendrą 28 (ir numato dar daugiau) valstybių bendro gyvenimo erdvę, bet kol kas, spręsdama problemas, apsiriboja tik tradicinių ekonomikos, finansų bei kitų visuomenės gyvenimo technologijų kosmetiniu tobulinimu, be ryškesnių radikalių naujovių. Daugybė valstybių su savo atskiromis nacionalinėmis gyvenimo tradicijomis stengiasi išsaugoti savitas tapatybes, ES konservuojasi. Tą patį matome ir mokslo-technologijų raidos strategijose – XXI a. tęsti tai, ką darė ir XX a. Pavyzdžiui, tik ką pradeda

► moje programoje HORIZON-2020 (2014-2020 m.) nesimato esminių inovacinių žingsnių. Nors pirmoje XXI a. dekaodoje buvo bandyta vystyti konvergenciją Nano-Bio-Info-Cogno- ir net daugiau technologijų. Net Lietuvoje, KTU Inovacijų ir mokslo centras bei Integruotas mokslo, studijų ir verslo centras (slėnis) „Santaka“ darė kai kokių technologijų konvergencijos pirminius žingsnius.

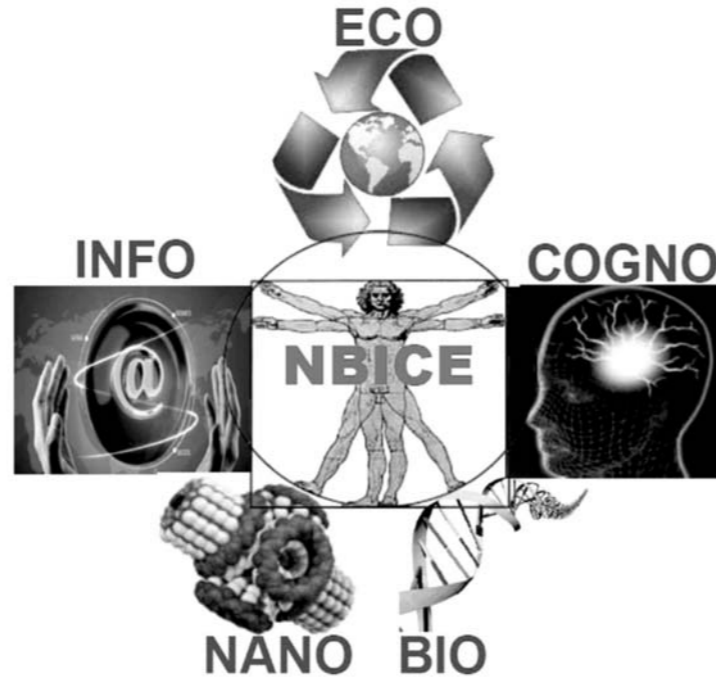
Ryšciausias Europos Parlamento žingsnis NBIC technologijų vystymo kryptimi yra jo ekspertinio komiteto STOA (*Science and Technology Options Assessment*) atlikti zonduojantys programiniai tyrimai, paskelbti 2012 m. gruodžio ataskaita **Gerinant Gyvenimą: XXI amžiaus Bioinžinerija** (*Making Perfect Life: Bio-Engineering in the 21st Century*). Šį projektą jau galima pripažinti kaip strateginį, artimą konverguotų NBIC technologijų projektui. Jame jau matoma sintetinės biologijos svarba ir kitų inovacijų. Tik apgailestautina, kad šiuo naujų technologijų kūrybos projektu yra labai mažai susintetisusių – apsiribojama vienu kitu institutu Olandijoje, Vokietijoje ir Austrijoje. Panašių autonominių tyrimų esama Švedijoje, Danijoje, Suomijoje, bet jie kažkodėl neintegruoti bendra tiksline programa.

Savitai inovacines paieškas vykdo Šveicarija, ir, mėgdžiiodama JAV, NBIC kontekste – Rusija. Ryščiausiai reiškiasi Rusijos MA Kurčatovo institutas. Maskvos universitete įkurtas Bioinžinerijos ir Bioinformatikos fakultetas XXI a. amžiaus bioinžinerijai kurti ir įgyvendinti, rengiami bioinžinieriai, net naujų technologijų organizatoriai – bioinžinieriai vadybininkai.

Teoriniame lygmenyje konverguotų technologijų tyrimai bei naujų bio-techno-inovacijų galimybes, perspektyvinius tyrimai vykdomi ir Lietuvoje. Lyginamuoju požiūriu JAV (NBIC) ir Lietuvoje (NBICE)

vystomų socio-bioinžinerinių koncepcijų skirtumai vaizdžiai pateikti populiariomis schemomis 2 pav. NBICE koncepcija reikalauja, kad kuriant ir įgyvendinant naujas konverguotas Nano-Bio-Info-Co-

valdymo kontekste. Jo manymu, biopolitika yra tai, „kas gyvybę ir gyvybinius mechanizmus perkelia į detalių išskaičiavimų erdvę, o žinojimą-galią paverčia žmogaus gyvenimą transformuojančiu veik-

2 pav. Lietuvoje vystomos konverguotų NBICE (Nano-Bio-Info-Cogno-Eco) ir JAV bei Rusijoje NBIC (Nano-Bio-Info-Cogno) technologinių koncepcijų populiariuzotos schemas

gno technologijas būtina, žiūrint į perspektyvą, jas iš karto vertinti ir ekologiniu-ekonominiu požiūriu.

Tokia bio-techno-inžinerinė įvairių šalių strateginė XXI a. nuostata iškelia politikos inovacijas, kurios filosofų ir teoretikų sociologų jau anksčiau, prognozuojant visuomenės raidos tendencijas, yra paskelbtos biopolitikos, technopolitikos pavadinimais, ar net nauja techno-bio-paradigma, vedančia į naują transhumanizmo epochą.

Techno-biopolitika ir transhumanizmas

Nors terminą *biopolitika* 1920 m. pirmą kartą pavartojo švedų politikas Rudolfas Kjelenas, bet šio termino prasmę geriausiai 1970 m. apibūdino prancūzų filosofas Mišelis Fuko (M. Foucault) socialinio

niū“. Jis istoriniu ir analitiniu būdu skyrė dvi tokio „galios panaudojimo gyvybės atžvilgiu“ plotmes: individualaus kūno discipliną ir socialinį visuomeninio kūno reguliavimą. Šioje teorinėje perspekty-

voje galima išvelgti artimą sąsają tarp kapitalistinės visuomenės kūrimosi ir biopolitikos gimimo: „Tai, kad visuomenė gali kontroliuoti individus, buvo pasiekta ne tik dėl sąmoningumo ar ideologijos, bet ir dėl kūno. Biopolitika, biologiskumas, kūniškumas kapitalistinei visuomenei buvo svarbesni nei kiti dalykai“.

Biopolitika visuomenėje pasireiškė kaip ekologinės aplinkos taršos ir grėsmių visuomenei problema, nesutvardomai besiplečiant kapitalistinei pramonei gamybai. Gan anksti pasireiškė ekosocializmas, eko-komunizmas, ekoanarchizmas ir pan. Visa tai pasireiškė kaip įvairiausių politinių žaliųjų ar net žaliųjų libertarų socialiniai judėjimai. 1970-1980 metais Vokietijos, Austrijos ir ypač Skandinavijos šalyse socialdemokratų partijų programose atsirado ekosocializmo nuostatos. Šiandien jos įgautas kur kas labiau mokslu pagrįstą bioinžinerinį pamatą.

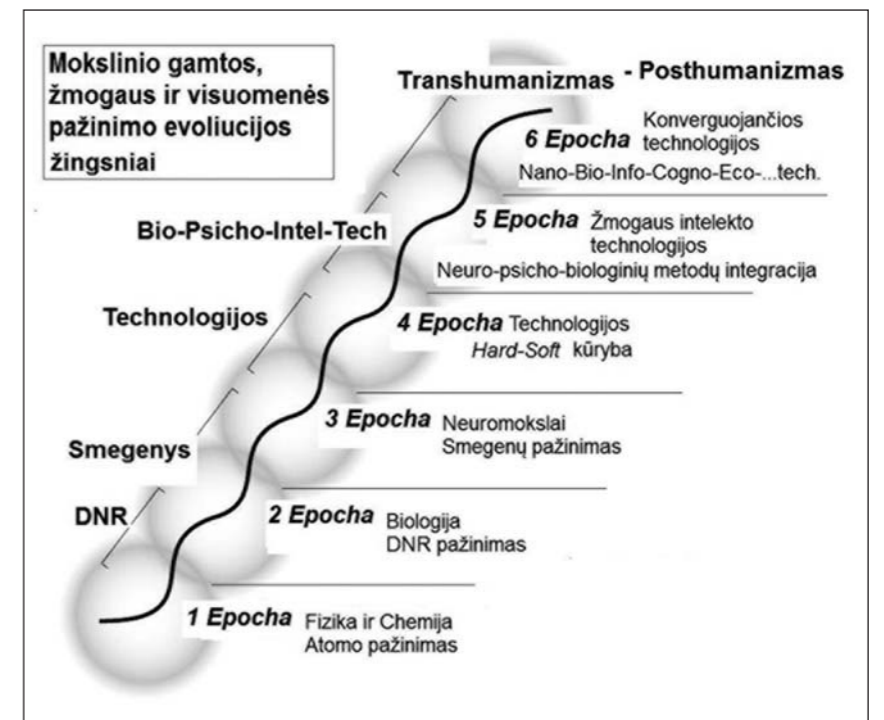
Besivystant biologijai, gyvųjų sistemų teorijai, atkreiptas dėmesys, kad gyvybė yra įvairiausių technologijų sistema. O visuomenę suprantant kaip vieną iš gyvųjų sistemą, atsiranda socialinių mokslų technologizuotas požiūris. Taip NBIC ir NBICE koncepcijos, iš pirmo žvilgsnio atrodančios kaip siauros techninės, tampa humanitarinių bei socialinių mokslų pamatu. JAV mokslo futurologų (pvz. R. Kurcveilo, technologinio ypatingumo-singularumo koncepcijos vystytojo) bei strateginė mokslo ir konverguotų NBIC, NBIC2 technologijų inovacinė programa turėjo įtakos D. Britanijos filosofams mokslininkams giliu moksliniu požiūriu įvertinti vykstančią Pasaulio gyvenimo kaitą, statomą ant visiškai naujų biotechnologinių „ratų“. Technopolitikos esmę ir svarbą jau dabar, XXI amžiuje, prof. N. Bostromas, Oksfordo universiteto Etikos ir at-

sirandančių technologijų instituto direktorius ir vienas įkūrėjų, aiškina kaip kokybiškai naują socialinės raidos kryptį. Kai kur ši kryptis vadinama Naujuoju Renesansu – Bio-Techno-Renesansu.

XXI a. išsivysčiusiose industrinėse valstybėse, kuriose gyvenimo gerovę vis labiau lemia naujos mokslo-technologinės inovacijos, ryškėja tradicinės kairė-dešinė politinės veiklos priešpriešos kenksmingumas. Sustiprėjus liberalams pasimatė, kad tradicinė kairė-dešinė jau nebeatitinka valstybių politinių poreikių, ir vis reikšmingiau pradeda reikštis nauja **technopolitinė dimensija – technoprogresyvizmo ir technokonservatyvizmo** priešybė. Technoprogresyvistai prioritetus teikia tiems įstatymams, kurie greitina naujovių, naujų technologijų kūrybą ir įgyvendinimą, o technokonservatoriai orientuojasi į senųjų gyvenimo technologijų išsaugojimą, baiminantis naujovių klaidų.

Konkrečiau, technokonservatoriai skelbiasi giną „žmogaus orumą“ ir saugo gamtinę aplinką nuo technologinės pažangos, o technoprogresyvistai tiki, kad tik mokslinis Gamtos ir Žmogaus pažinimas, inovatyvių mokslo-technologijų kūryba ir įgyvendinimas yra tikroji pažanga, kad tai yra Žmogaus kaip kūrėjo išlaisvinimas – žmogiškasis gyvenimas. Šiandien, jų manymu, visa tai realizuojama įgyvendinant naujas technologijas, pagrįstas gyvybės mokslais harmoningai su Gamta, ypač gyvąja.

Visa tai rodo visuomenės raidą pagal R. Kurcveilo skelbiamą technologinio singularumo (ypatingumo) principą transhumanizmo-posthumanizmo link. (3 pav.) Pagal tai valstybė, visuomenė valdytina taip, kaip valdomas gyvasis organizmas – bioinformacinių technologijų principais. Tai būtų **socialdemokratinio valdymo inovacija – socialmeritokratija**. ■

3 pav. Banguojanti mokslo ir technologijų raidos transhumanizmo-posthumanizmo link schema (Pagal R. Kurcveilą).

Apie ideologijos ir kapitalizmo kritiką

Vasario mėnesį knygynuose pasirodys DEMOS kritinės minties instituto leidykloje išleista Andriaus Bielskio knyga *Nešventas sakramentas. Ideologija, tikėjimas ir išsilaisvinimo politika*. Tai pirma originali kairiosios filosofinės minties knyga Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo. Autorius ir DEMOS geranoriškai sutiko pasidalinti su „Gairių“ skaitytojais trumpa šios knygos ištrauka.

Kapitalizmo generuojamas ne-teisingumas yra glaudžiai susijęs su darbo, o sykiu ir gamtos eksploatacija. O kad darbo eksploatacija ir susvetimėjimas nėra tik kapitalizmo praktika, byloja neoliberalaus kapitalizmo teorija, kurią geriausiai įkūnija Nobelio premijos laureatas ekonomistas Miltonas Fridmanas. Pamatinė šios teorijos prielaida yra grįsta įsitikinimu, kad kuo visuomenės gyvenime yra daugiau nekontroliuojamos rinkos – nereguliuojamų globalių komercinių platformų, kuriose individai, nevaržomi muitų, sienų ar vyriausybės reguliavimo, perka ir parduoda prekes ir paslaugas siekdami pelno ar maksimalios naudos sau, – tuo tokia visuomenei yra geriau. Joje svarbiausi (ir ne tik svarbiausi) santykiai ir, žinoma, darbas veikia ir yra veikiami globalių kapitalistinių rinkų. Plėtodamas šią mintį M. Fridmanas teigė, kad stiprios profesinės sąjungos yra didesnio nedarbo lygio priežastis. Anot jo, kai profesinės sąjungos kolektyviai išsidera didesnius nei „rinkoje“ egzistuojančius atlyginimus, jos tai daro kitų darbo ieškančių žmonių sąskaita. Taigi profsąjungos sukuria „dirbtinius“ barjerus žmonėms gauti darbą. O tai ypač žalinga ekonominių krizių metu, kai ir taip milžiniškai išauga nedarbo lygis.

Nėra jokių abejonių, kad ši tezę yra faktiškai neįrodoma neoliberalizmo ideologinė dogma. Šalyse, kuriose egzistuoja stiprios profesinės sąjungos (pirmiausia Skandinavijoje), nedarbo lygis nėra reikšmingai didesnis nei liberalaus rinkos kapitalizmo kraštuose. Teiginys, kad profesinės sąjungos „stabdo progresą“, reiškia štai ką: žmogiškas solidarumas darbe – bendradarbių solidarumas, solidarumas su savo profesijos meistrais, solidarumas dėl viešo reikalo, solidarumas kartu ginant visų bendrą interesą, – yra paneigiamas neoliberalizmo teorijos. Bet kokia darbuotojų kooperacija yra laikoma kapitalistine „rinką“ iškraipiančia veikla. Todėl vienintelis būdas išsiderėti geresnes sąlygas – tai nertis iš kailio, parodant, kad esi geresnis nei bendradarbis, beatodairiškai konkuruoti su sau lygiu, o sykiu visomis išgalėmis stengtis įtikti darbdaviui. Akivaizdu, kad tokia kapitalistinė ideologinė nuostata užkerta kelią bet kokiai bendražmogiškų santykių – savitarpio pagalbos, supratingumo, mokymosi iš savo kolegų ir pagarbos – plėtrai darbe. Tuomet svarbiausiu dalykinio bendravimo principu tampa visų karas prieš visus.

Taigi rinkos kapitalizmas redukuoja dirbančius žmones į prekes tikrąja to žodžio prasme. Kapitalistinė darbo rinka gerai veikia, jei darbuotojai yra traktuojami ir elgiasi kaip vienodos tarp savęs konkuruojančios prekės. Panašiai kaip vynuogės, kriaušės ar dešra turguje, žmogaus darbas, patys žmonės išrikiuojami ir pardavinėjami taip,

lyg jie būtų atskiros jokiais saitais tarp savęs nesusijusios vertės. Visai kaip vergų prekyvietėje! O bet kokį bandymą nutraukti šią darbininkų atomizaciją ir teoriškai būtiną susvetimėjimą žmogiškos kooperacijos dėka kapitalizmo šaukliai pavadina karteliu. Taip, būtent karteliniu susitarimu neoliberalizmo teoretikai laiko solidarumą ir juo grįstą politinę ir profesinę kooperaciją.

Šiandien dažnai galima išgirsti, kad Karlo Markso pridedamosios vertės teorija ir iš jos išplaukianti eksploatacijos samprata nebėra reikšminga postindustrinio kapitalizmo kontekste. Šią mintį kritinės teorijos kontekste plėtojo netgi Michaelis Hardt ir Antonio Negri veikale *Multitude* (2005). Net jei sutinkame su jais, kad eksploatacija yra susijusi su tuo, kas bendra – *the commons*, – nusavinimu, jų mintis, kad šiandien darbas negali būti kvantifikuojamas valandomis, taigi neįmanoma brėžti skirties tarp būtinojo darbo (laiko, sugaišto per darbo dieną, kad būtų uždirbtas atlyginimas) ir pridedamojo darbo (likęs sugaištas darbo dienos laikas, skirtas kurti pelną), yra stipriai abejotina. Netgi pritarus, kad dominuojanti darbo forma nūdienos visuomenėje yra „kūrybinga“ veikla, idėjų generavimas, socialinių santykių kūrimas, taigi nematerialus, ne fizinis darbas moderniuose ir postmoderniuose biuruose, tai dar nereiškia, kad

skirtis tarp darbo ir laisvalaikio yra neįmanoma. Žmonės dirba, daugelis jų turi darbo sutartis, jose yra nurodytos darbo valandos, pabaigę darbus, net jei toliau mintyse generuoja idėjas maudydamiesi duše ar skaitydami knygas, jie ilsisi.

Formaliai apibrėžtų darbo valandų puikiausiai pakanka, kad būtų galima kvantifikuoti skirtį tarp būtinojo darbo ir pridedamojo darbo ir taip apskaičiuoti darbo eksploataciją kapitalistinėje įmonėje¹. K. Marksas XIX amžiuje kalbėjo apie vieneta, kaip eksploatacijos santykio matematinę išraišką, tai šiandien tokioje Europos šalyje kaip Lietuva eksploatacijos santykis dažnai yra devyni, dešimt, o neretai ir dar daugiau. Tai reiškia, kad tokioje įmonėje, kaip antai „Švyturys–Utenos alus“, vidutiniškai per darbo dieną darbininkas dirba 9–10 kartų ilgiau generuodamas pridedamąją vertę kapitalo savininkui, palyginti su darbo dienos laiku, kuris skirtas tam, kad uždirbtų savo atlyginimą. Kitaip tariant, eksploatacijos santykis 9 reiškia, kad darbininkas 7 valandas 12 minučių per 8 valandų darbo dieną generuoja pelną kapitalo savininkams, o 48 minutes dirba, kad uždirbtų savo dienos atlyginimą. Sisteminių neteisingumą bylojančius eksploatacijos mastus demonstruoja ir milžiniška pajamų nelygybė, kuri per pastaruosius penkiasdešimt metų sparčiai augo. Kaip įtikinamai parodo Davidas Harvey knygoje *Trumpa neoliberalizmo istorija (A Brief History of Neoliberalism)*, 2005), vidutiniškai JAV darbo našumas išaugo šešis kartus, o realūs atlyginimai, atmetus infliaciją, sumažėjo daugiau nei vienu doleriu.

Kita vertus, argumentas, kad

¹ Kaip tik tokią eksploatacijos skaičiuoklės koncepciją, grįstą Markso skirtimi tarp būtinojo ir pridedamojo darbo, pateikiau savo straipsnyje „The Political Implications of Alasdair MacIntyre's Claims of *Dependent Rational Animals*“.

nūdienos „postmoderni“ visuomenė yra postindustrinė visuomenė, taigi Markso kapitalizmo analizė, kuri buvo kuriama industriniam kapitalizmui aiškinti, taip pat neatlaiko kritikos. Žinoma, daugelis ateitį modeliuojančių šios analizės teiginių yra neteisingi ir turi būti kritikuojami ar atmetami, tačiau

globalizacija neegzistuoja. O tai, kad į bangladešus ir malaizijas išsi-kėlusią pramonės fabrikų pragarą pakeitė kompiuterizuotų paslaugų postmodernistinis „rojus“, iš esmės nepakeitė kapitalizmo gamybinių santykių: pridedamoji vertė toliau generuojama, eksploatacija sėkmingai vyksta, darbas toliau su-

Kapitalizmo gamybinių santykių nepasikeitė: eksploatacija sėkmingai vyksta, darbo jėga paverčiama preke.

argumentas, kad darbo ir kūrybiniai santykiai ir jų prigimtis fundamentaliai pasikeitė „postindustrinėje“ visuomenėje, yra netiesa. Pramoninės gamybos pasaulyje nesumažėjo, fiziškai apčiuopiamų daiktų/prekių vartojimas taip pat nesumažėjo. Priešingai, jų padaugėjo (net jei fabrikų ir juose dirbančiųjų dėl išaugusio darbo produktyvumo sumažėjo), padidėjo ir šių prekių vartojimas, o reikšmingiausias pokytis yra tai, kad pramoninė gamyba buvo iškelta į pigesnio darbo šalį, kuriose darbuotojų pasipriešinimas eksploatacijai yra žymiai mažesnis ar beveik neegzistuoja. Todėl kalbėjimas apie „postindustrinę visuomenę“ yra „vakarietiško“ arba europocentriško provincialumo požymis, kuris traktuoja kapitalizmą taip, lyg

bordinuotas kapitalui, o pelningumas išlieka svarbiausias gamybinių santykių tikslingumo principas.

K. Markso *Kapitale* pateikta prekinio fetišizmo analizė atveria svarbią tiesą apie kapitalizmą, ypač apie nūdienos kapitalizmo formą. Tokioje visuomenėje bet kokie daiktai, kurie yra pagaminami ir cirkuliuoja rinkoje, yra prekės, turinčios tam tikrą vertę. Taigi kapitalistinės visuomenės gamybos būdas yra prekinis, kai net darbas, o tiksliau darbo jėga, yra paverčiamas preke. Sykiu Marksu darbas yra vertės pagrindas ir matas, kuris pats savaime neturi vertės. Nepaisant to, kad darbo vertės teorija buvo daug kartų paneigta neoklasikinės ekonominės teorijos, suprantant ją abstraktesniame, filosofiniame kontekste, jos

► pamatinė išvalga tebėra reikšminga. Būtent darbas, kaip produktyvi veikla, sukuria vertes, pirmiausia vartojamąsias vertes, kurios patenkina mūsų daugialypius poreikius. Savo teorinės analizės pradžioje Marksas atskiria abstraktų darbą nuo konkretaus, lygiai kaip ir vartojamąją prekės vertę nuo mainomosios prekės vertės, o sykiu ir nuo vertės apskritai. Kaip tik šie du prekės kaip artefakto aspektai – mainomoji vertė arba tiesiog vertė – lemia, kad visa, kas yra sukuriamą kūrybingo žmogaus darbu, turi vertę: ji stebuklingu, mistišku būdu leidžia sulyginti kokybiškai nesulyginamus daiktus. Taip prekės forma, pasitelkiant paties Markso pavyzdį, leidžia degtinės butelį sulyginti su Biblija: ją pardavęs vertelga perka ruginukės puslitrį. Ironizuodamas Marksas sugretina prekės vertę su V. Šekspyro Ponia Greitai, sakydamas, kad prekės vertė skiriasi nuo pastarosios tuo, kad neaišku, kaip prie jos prieiti. Mistiškumas yra prekės galimybė keistis ir transformuotis iš vienos formos į kitą, panašiai kaip galin gas fetišas gali virsti savo priešybe. Prekės forma yra viską niveliuojanti, viską homogenizuojantis fetišas, kuris ilgainiui tampa natūralia mūsų ideologizuotos visuomenės deive.

Kuriami daiktai, o sykiu kapitalas ir darbas, tiek, kiek jie cirkuliuoja kaip prekės, tampa abstrakcijomis be turinio. Prekės kaip vertės forma kapitalizmui tampa spartėjančios homogenizacijos pagrindu. Socialinių santykių suprekinimas, jų ir jų sukuriamų daiktų virtimas mainomąja verte naikina ontologinius skirtumus. Kaip tik dėl to, kad ši vertės gamyba ir cirkuliacija yra grįsta pelno maksimizavimo principu – kapitalo, kaip ontologinio turinio neturinčia abstrakcija, beribiu akumuliacijai, – ontologinis skirtingumas, iš pradžių tapęs antraeilium, ilgainiui nustoja buvęs reikšmingas prekinei gamybai.

Kapitalui *kokybė* yra beprasmis trukdis pridedamajai vertei kurti. Kapitalas, kaip homogenizuota kiekybinė abstrakcija, ypač jo finansinė forma, nustoja finansuoti ontologinę kokybę turinčių daiktų gamybą. Neoliberalaus finansinio kapitalizmo laikais pridedamoji vertė yra kuriama finansinėmis spekuliacijomis, pardavinėjant laiką ar kitaip manipuliuojant ateitimi, o ne finansuojant gamybą ar tuo labiau kokybišką gamybą.

M. Veberio tezė *Protestantiškoje etikoje ir kapitalizmo dvasioje* apie kalvinizmą ir kapitalizmą, net jei ir nėra visiškai įtikinanti, atveria svarbią išvalgą: kapitalizmo „racionalumui“ atsirasti įtakos turėjo chro niškas egzistencinis netikrumas, kurį skatino kasdienėje praktikoje įtvirtinta predestinacijos (lemties dogmos –Red.) teologinė doktrina. Ši rūstybės teologija skatino ne tik kraštutinį individualizmą, bet ir etinę nejautrą. Dievo išganymas ir geroji naujiena yra skirti tik tiems, kam jie amžių pradžioje buvo paskirti, todėl tik išrinktieji gali tikėtis Dievo malonės ir visų jo palaiminimų šiame pasaulyje ir gyvenime po mirties. Predestinacijos doktrina skatino ieškoti išorinių Dievo palaimos įrodymų, o sykiu angažuotis Dievo suverenumui, kuris veikia atskirdamas išrinktuosius nuo prakeiktųjų. Vienu iš tokių įrodymų ilgainiui tapo profesinė sėkmė, taip pat ir sukauptas turtas, kuris toliau turėjo būti įdarbinamas didesnei „Dievo šlovei“.

Tačiau kaip tik dėl to, kad racionalių etinių standartų savarankiškumas buvo paneigtas, o pati etika ir jos prasmė buvo skirta Dievo suverenumui garbinti, ši mąstysena skatino, kad žmogaus valią pranokstanti skirtis tarp išrinktojo ir prakeiktojo buvo teologiškai ir etiškai legituota, o ilgainiui ir institucionalizuota praktiškai. Tad vertinant tai istoriškai ir sociologiškai, „teisėtas“ prakeiktųjų armijos atskyrimas nuo nematomos

„Dievo tautos“ ilgainiui virto modernios visuomenės klasine skirtimi tarp kapitalizmo pralaimėtojų ir nevykėlių, samdomo darbo vergų ir visų kitų „šiukšlių“ ir kapitalizmo palaimintųjų, kapitalo savininkų, vertelgų, bankininkų, visų tų, kurie mėgaujasi ir didžiuojasi savo profesija ir tuo, kad eksploatuoja darbą ir gamtą didesnio pelningumo vardan. Tačiau kapitalistinio pra keiksmo grėsmė ir egzistencinis *nerimas* niekur nedingo. Jie toliau graso net laimės kūdikiams, kurie padarytų viską, kad galėtų nusipirkti pomirtinį gyvenimą: investuotų į ateitį, loštų ir statytų už tai, kad vis iš naujo ir iš naujo bankinėmis spekuliacijomis laimėtų kiek įmanoma daugiau laiko sau ir savo kuriamai kapitalo imperijai. ■

DEMOS kritinės minties institutas, įkurtas 2008 metais, yra nepriklausomas politikos analizės centras („think-tank“), vykdomantis tyrimus ir užsiimantis šviečiamąja veikla, skirta darbo judėjimui ir žmogaus teisėms ginti Lietuvoje ir Europoje. DEMOS tikslas yra tapti įtakingu balsu formuojant Lietuvos socialinę ir ekonominę politiką – instituto ekspertai turi daug praktinės ir teorinės patirties. DEMOS prioritetas – gilinti darbo judėjimo tarptautiniu mastu ekspertizę, stiprinti ir įtvirtinti profsąjunginės veiklos reikšmę Lietuvoje. DEMOS kritinės minties instituto šviečiamoji veikla nukreipta į socialinės rizikos ir atskirties mažinimą ir darbo rinkos problemų tyrimus.

Marksizmas ir „maxizmas“

Michailas Bugakovas

„Maximos“ stogo griūtis Rygoje, kur po nuolaužomis žuvo 54 žmonės, ir sekusi po to istorija su atsiprašymais, apgailestavimais ir atsistatydinimais verčia dar kartą prisiminti K. Markso „Kapitalo“ žodžius.

„Kapitalas bijo pelno nebuvimo ar labai mažo pelno, kaip kad gamta bijo tuštumos. Bet jei yra atitinkamas pelnas, kapitalas darosi drąsus. Užtikrinkite 10 procentų, ir kapitalas sutinka būti visaip panaudojamas; esant 20 procentų jis darosi judrus; esant 50 procentų jis stačiai pasiryžęs nususukti sau sprandą; esant 100 procentų jis sutrypia po kojomis visus žmonių įstatymus, esant 300 procentų nėra tokio nusikaltimo, kurio jis nerizikuotų padaryti, nors ir grėstų kartuvės“.

Kadaise buvusią suvalstybintą marksizmo doktriną šiandien pakeitė valstybinė „maxizmo“ ideologija. Ją propaguoja ir jai dirba visos suvienytos valdžios, kapitalo ir žiniasklaidos pajėgos. Visuomenė persunkta pelno ir pinigų fetišizmo, prašmatnaus ir turtingo gyvenimo kulto psichologija ir morale.

Socialinė-ekonominė kapitalizmo prigimtis nulemia ir dvasinį-dorovinį visuomenės pasaulį. Kapitalas valdo ne tik materialinius išteklius, įskaitant ir žmonių kaip pagrindinę gamybinę jėgą. Jis valdo ir žmogaus sielą, dvasinį žmogaus gyvenimą. Pats pelno sieki-

mas jau tampa dvasiniu daugumos žmonių *motto*.

Pelnas – tai gyvenimo tikslas, esmė ir prasmė. Viso to rezultatas – dvasinė tuštuma, kraštutinis cinizmas, visuotinas raštingumo smukimas ir brutalus dekadansas, ką pirmiausia ir demonstruoja šio pasaulio galingieji – valdžios ir kapitalo, o tiksliau pasakius, valdžios kapitalo arba kapitalo valdžios atstovai. Ypač akivaizdžiai tokie reiškiniai matomi mūsų šou biznio sferoje ir žiniasklaidoje.

Žinomas šiuolaikinis rusų mokslininkas V. Katasonovas knygoje „Pinigų civilizacijos istorija ir ideologija“ (M. 2013) teigia: „Pinigai jau tapo

„visaliaudine“ religija. Šiandien pinigų aistra apėmė visus – ir jaunos, ir pagyvenusius; ir vyrus, ir moteris; ir darbščiuolius, ir tinginius“.

Pinigų religijos sistema turi savo vaticaną – Tarptautinį valiutos fondą, savo šventąją ikoną – JAV dolerį, savo bažnyčias – įvairius bankus. *Supermarketai* šioje sistemoje atlieka savotiškos skastyklos vaidmenį: vieniems (turtingiems) atveria vartus į rojų, kitiems (vargšams) – į pragarą.

Vienu žodžiu, šiame kapitalistiniame pasaulyje žemė ir dangus galutinai susimaišė. Anų laikų marksistinė valstybė bandė užtikrinti nors minimalų teisingumą, visus aprūpindavo darbu, švietė ir gydė, diegė solidarumo ir kolektyvizmo daigus. Dabartinė „maxistinė“ valstybė visus skatina siekti pelno ir lipti per kitų galvas bei palaiko individualistinės „sėkmės“ iliuzijas.

Kaip sakoma, pajuskite skirtumą. Marksizmas bandė išlaisvinti žmogų iš prekių-p piniginių santykių vergovės, o „maxizmas“ suteikia šiai vergovei laisvo pasirinkimo „stogą“. Bet jei į patį gražiausią ąsotį vietoje tyro vandens įpilsis sieros rūgštis – ankščiau ar vėliau jis vis vien suirs. Todėl ir griūva stogai. Ir ne tik stogai. Griūva ir valstybės. ■

Justas Paleckis

XX amžiaus mūsų istorijos verpetuose

Visagalis likimas taip patvarkė, kad jam, iki 1940-ųjų žurnalistui, visuomenininkui, teko žymus ir labai sunkus vaidmuo to meto įvykiuose ir vėliau. O kaip sekėsi jį vykdyti?

Jonas Rudokas

Bandydami įminti painias mūsų praeities mįsles, ir istorijos mėgėjai, ir net diplomuoti istorikai neretai pasiduoda pagundai spręsti apie tą praeitį, jos veikėjus iš šios dienos pozicijų arba net vadovautis primityvia „juoda–balta“ taisykle. Tada visai lengva apšaukti J. Paleckį ir visus jo 1940–1941 m. kolegas Maskvos emisarų suformuotoje LTSR valdžioje, o tuo pačiu ir visą vadinamąją nomenklatūrą iki pat 1990 metų kolaborantais, tėvynės išdavikais ir t.t. Bet neabejoju, kad žurnalo skaitytojams toks pasakojimas apie šį veikėją visai nebūtų įdomus, neatrodytų teisingas.

Todėl verta neskubėti su etiketėmis ir kaltinimais, o geriau pasvarstyti, kokiomis aplinkybėmis, kodėl taip, o ne kitaip jam teko veikti, pagaliau – ką vis dėlto gero savo kraštui, jo žmonėms jis sugebėjo nuveikti? Bet pradžioje prisiminkime bent svarbiausius J. Paleckio gyvenimo faktus.

Rygos gyventojas

Jis gimė prieš 115 metų, 1899 m. sausio 22 d. Telšiuose. Tėvas buvo bajoras, ir jo sūnui teko vėliau tą nemalonų faktą nurodyti atitinkamoje grafoje visuose partiniuose dokumentuose. Tiesa, padėti švel-

nino tai, kad jokio dvaro tas kilmingasis neturėjo, o duoną pelnėsi sunkiu kalvio amatu – taigi tuo pačiu buvo ir proletaras... Į savo atsiminimus jo sūnus įdėjo tokią žemaitišką patarlę: „Bajors – šuneis tavors, možeks – auksa guziks“¹ – galima numanyti, kodėl...

Tais pačiais metais šeima persikėlė į Rygą. Motina, pamaldi moteriškė, tikėjosi išleisti sūnų į kunigus, bet iš to nieko neišėjo: šis metė gimnaziją jau antroje klasėje, nes mokytis ten jam, proletaro vaikui, kartu su ponaičiukais nepatiko. Anksti ėmė dirbti: spaustuvės, kelių darbininku, stalium, raštininku, vertėju, korespondentu, vėliau redaktorium ir mokytoju Rygos lietuvių gimnazijoje. Tik po ilgos pertraukos atnaujino mokslus, per trejus metus įveikė likusias 6 gimnazijos klases ir 1924 m. gavo brandos atestatą. Pagrindinė jo veikimo sfera buvo spauda: 1925 m. ėmė leisti „Naują žodį“, iliustruotą žurnalą, pirmą tokį lietuvių kalba. Be to, buvo labai aktyvus visuomenininkas – kelių draugijų valdybų narys, vaidino, dainavo choruose.

Ne kartą svarstė, ar nevertėtų persikelti į Lietuvą, ir 1926 m. vasarą tokia proga atsirado. Tada neseniai laimėjus Seimo rinkimus kartu su socialdemokratais J. Paleckiui artimiems liaudininkams, jų lyderis Mykolas Sleževičius, tapęs Ministru pirmininku, pasiūlė

jam, jau žinomam kairiajam žurnalistui, Lietuvos telegramų agentūros (ELTA) direktoriaus pareigas. Po nemažų abejonių jis sutiko, apsigyveno Kaune, bet Latvija, kur išgyveno 27 metus, iki gyvenimo pabaigos jam liko savas kraštas, Apie jį, sunkias brolių latvių kovas dėl laisvės, apie jų kultūros laimėjimus parašė knygą „Latvija“ (1938) – geresnės už ją šia tema, regis, iki šiol neturime.

Laikinojoje sostinėje

Naujose pareigose J. Paleckis susidūrė su dideliu jau anksčiau ten dirbusiųjų pasipriešinimu, bet šį tą gero suspėjo nuveikti. Kairieji neišsilaikė valdžioje – už metų 1926 m. gruodį, juos pašalino kairiečiai, Lietuvoje išgalėjo tautininkų diktatūra. Tiesa, naujoji valdžia kažkodėl keisti ELTOS direktoriaus neskubėjo – tik 1927 m. gegužės 1 d. URM, kuriai priklausė agentūra, generaliniam direktoriui K. Balučiui pasiūlius J. Paleckis atsistatydino ir grįžo prie įprastos žurnalistikos.

Dirbo labai daug, visų pirma Rygos laikraščio „Jaunakas žinias“ korespondentu Lietuvoje, leido į Kauną perkeltą „Naują žodį“ – iki 1929 m., 1933–1936 m. žurnalą „Laiko žodį“, rašė ne tik šiems, bet ir kitiems periodiniams leidiniams: „Jaunimo“, „Kultūros“ žurnalams,

dienraščiams „Lietuvos žinios“, „Laikas“ ir kitiems. Publicistikos tematika labai įvairi ir tolerantiška – katalikų dienraščiui „XX amžius“ parašė apie popiežius Pijų XI ir Pijų XII, iškeldamas jų nuopelnus taikos išsaugojimui, kovoje prieš rasizmą, antisemitizmą. Kvietė mokytis iš neseniai mirusio poeto, filosofo kunigo Adomo Jakšto–Dambrauskos – kaip „šventai ir nepalaužiamai savo ideologijos nusistatymo laikytis“² ir t. t.

Žinoma, vėliau, pokaryje, išeivijoje paskelbus J. Paleckį kone svarbiausiu mūsų nepriklausomybės pradžioje 1940 m. vasarą kaltininku, buvo siekiama sumenkinti ir visą jo ankstyvesnę žurnalistinę veiklą. Pavyzdžiui, 1960 m. Čikagoje išleistame Lietuvių enciklopedijos 21 tome rašoma, kad jis buvo daugiausia geltonosios, t. y. menkavertės, spaudos bendradarbis ir redaktorius. Tačiau šiandieną jau girdime ir visai priešingų nuomonių, kurios turbūt artimesnės tiesai. Net katalikiškos krypties leidinys rašo, kad ypač „Laiko“ žurnale išspausdinti straipsniai leidžia priskirti jį prie svaresnių Lietuvos žurnalistų, rimtesnių už garsųjį tautininką V. Alantą. Jie rodė, kad jų autoriui labai rūpėjo tautos vienybės kritišku istorijos laikotarpiu, taikos, pažangos, kultūros problemos, kad jis buvo Lietuvos patriotas: „Skaitai tarsi Brazdžionį, šaukiantį enkavedistų užguitą tautą“³. O kolega žurnalistas ir rašytojas Julius Būtėnas pabrėžia, kad „tarp žurnalistų jisai buvo populiarus. Jį visi mėgo dėl gero būdo, draugiškumo“⁴.

Ne tik straipsnius rašė J. Paleckis: gerai mokėdamas latvių kalbą, jis išvertė, išspausdino nemaža žymiausių mūsų kaimynų rašytojų – J. Rainio, L. Blaumanio, E. Vaidenbaumo kūrinį. Parengė, išleido keletą įdomių ir rimtų, daugiausia istorinio turinio knygų: be jau minėtos „Latvijos“ dar stambų trijų tomų darbą „Paskutinis caras“ (1937–1938) – apie carizmo žlugimą, knygą „Didysis karas“ (1939).

Lietuvių–latvių vienybės draugija Kaune. Sėdi iš kairės: Bagdonas, Raupys, J. Tumas-Vaižgantas. Stovi Ruseckas, J. Paleckis, Andriulytė, Ardickas, Vanagas-Simonaitis. 1930 m.

Ypač verta dėmesio ir populiari knyga buvo „SSRS mūsų akimis“ (1933). Ji parašyta nuoširdžiai siekiant išsiaiškinti, kas gi toje Rusijoje iš tikro dedasi, nušviesti padėti ten ir objektyviai, ir geranoriškai, remiantis ne vien savo neseniai, 1933 m. įvykusios kelionės po šią šalį įspūdžiais, bet ir literatūros, spaudos analize. Autorius šios knygos prakalboje pabrėžė, kad „norėdamas geriau suprasti ir įvertinti, ką mačiau ir jaučiau būdamas SSRS, perskaičiau eilę veikalų iš vienos ir kitos pusės“⁵. Būdamas sąžiningas ir smalsus žurnalistas, autorius pastebėjo, užfiksavo ir geras naujienas, ir skurdą, būtiniausių prekių, maisto stoką, neefektyvią ekonomiką, ypač kolūkiuose – knygos skyrių apie tai pavadino „Darbo entuziazmas ar baudžiava?“⁶ Todėl ši knyga susilaukė tokių prieštaringų įvertinimų: kai kurie komunistai – pogrindininkai ją gyrė, bet atėję 1940 m. į valdžią – uždraudė⁷. 1952 m. LTSR valstybės saugumo ministras P. Kondakovas slaptame rašte A. Sniečkui rašė, kad ši knyga – antitarybinė, joje šmeižiamas V. Leninas ir tarybinė santvarka, giriamas L. Trockis⁸.

Tuo pačiu metu J. Paleckis buvo labai aktyvus visuomenininkas. 1927 m. įstojo į Lietuvos valstiečių

liaudininkų partiją, tapo jos aktyvistu, Centro komiteto nariu, keletą metų vadovavo Lietuvos jaunimo sąjungai, artimai liaudininkams. Buvo Lietuvos žurnalistų sąjungos, Lietuvių–latvių vienybės draugijos, Draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti ir dar kelių organizacijų valdybos narys. Suspėjo visur, nes visą gyvenimą buvo energingas, veiklus, garsėjo savo darbštumu.

Keturiasdešimtieji

Tų metų įvykiai plačiai aprašyti, todėl pakaks priminti tik svarbiausius. Visų pirma tai, kad J. Stalinas tada pasirinko atsargų, laipsnišką nepriklausomų Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos variantą. Galbūt jis pasimokė iš atvežtinės O. Kuusineno „vyriausybės“ nesėkmės Suomijoje, o gal taip siekė užmaskuoti savo grobikiškus planus, sušvelninti pasaulio viešosios nuomonės reakciją į jų vykdymą. Todėl apie būsimą „išlaisvinimą iš kapitalizmo jungo“ net iš anksto nepranešė vietos komunistams⁹. O jo emisarai Kaune, Rygoje ir Taline, atsiūsti čia su gausiais Raudonosios armijos daliniais, į jų kuriamas vadinamąsias liaudies vyriausybes pakvietė ne kompartijų narius, o žinomus kairiųjų pažiūrų inteli- ▶

► gentijos atstovus. Aišku, vietos komunistai pasijuto įžeisti, Estijos KP(b) vadovas J. Lauristas net pareiškė, kad kompartija būtų pasirinkusi visai kitus žmones¹⁰.

Bet taip įvyko, ir Latvijoje vyriausybės vadovu tapo prof. A. Kirchenšteinas, Estijoje – žinomas poetas J. Varesas-Barbausas. Kodėl Lietuvoje iš Maskvos atskridęs V. Dekanozovas pasirinko J. Paleckį? Jau minėta enciklopedija atsako taip: kad jis buvo paviršutiniško išsilavinimo, miesčioniškų–buržuazinių polinkių, silpnavalis ir pan. Iš kitur galime sužinoti, kad jis jau anksčiau buvo patekęs į komunistų įtaką, dažnokai lankėsi TSRS atstovybėje Kaune, o 1939 m. spalį mitinge Vilniaus atgavimo proga Prezidentūros kiemelyje pasakė antivyriausybę kalbą, už ką atsidūrė Dimitravo lageryje, tiesa, neilgam.

Tačiau naujesnių laikų literatūroje galime rasti ir kitokių, turbūt rimtesnių motyvų, kad J. Paleckis 1939-1940 m. jau turėjo nemažą autoritetą liaudininkų partijoje, buvo tapęs jos jaunimo, radikaliau nusiteikusių, lyderiu¹¹. O tai reiškė, kad toje partijoje buvo nemaža jo bendraminčių, panašiai vertinančių Lietuvoje susidariusią padėtį. Todėl kartu su juo į svarbius postus naujojoje valdžioje galėjo ateiti ir jie. Taip ir įvyko: socialdemokratų lyderis Steponas Kairys uždraudė saviškiams tą daryti, o jaunesnieji liaudininkai nuėjo: Aleksandras Drobnyš, Juozas Vaišnora, Marijonas Gregorauskas – aukštos kvalifikacijos finansininkai, ekonomistai ir kitokie. Valdžioje jų labai reikėjo, nes LKP(b) buvo negausi, ir išsilavinusių žmonių neturėjo.

Labai nelengva dabar paaiškinti, kodėl tie liaudininkai, ir J. Paleckis tarp jų, pasirinko tokį kelią, Stalino laikais gana pavojingą. J. Vaišnora 1945 m. pradžioje neteko laisvės dešimčiai metų – vien todėl, kad čekistai nusprendė: norint įveikti ginkluotą pogrindį, reikia ieškoti „stambesnių žuvų“¹². Tokio paties likimo galėjo susilaukti bet kuris iš

jų. Maža to, jų vaidmuo, žinoma, buvo ir labai nedėkingas – juk teko dalyvauti likviduojant Lietuvos nepriklausomybę, taip sunkiai iškovotą. J. Paleckiui, tapusiam Ministru pirmininku, o netrukus Respublikos Prezidentu, atsakomybės krūvis teko pats sunkiausias.

Bet tokia buvo to meto realybė – Antrojo pasaulinio karo audrai įsisiautėjus, Lietuvai likti jos nepaliestai buvo neįmanoma, ir net pats

„Broliai, atstatykim miestą Gedimino“. J. Paleckis pirmojoje Vilniaus atstatymo talkoje. 1945 m.

A. Smetona pripažino, kad rusų okupacija mūsų tautai būtų mažiau pavojinga nei vokiečių¹³, o naujoje Lietuvos istorijoje skaitome: „Mintis „po kuo būti geriau – rusais ar vokiečiais“ nereiškė išankstinio pasidavimo nuotaikų, o tik mažos valstybės realių galimybių įvertinimą“¹⁴. Pagaliau mūsų žmonių nuomonės niekas ir neklausė. Tiesa, latvių, estų politikai tikėjosi, kad okupacijos pavojus gresia tik Lietuvai¹⁵, bet greitai įsitikino buvę naivūs...

Antra, nepatenkintų tautininkų režimu tada Lietuvoje buvo nemaža ir tarp kairiųjų, ir tarp dešiniųjų – krikdemų šalininkų, buvo tikinčių, kad prie naujos valdžios bus daugiau demokratijos, daugiau dėmesio tautinei kultūrai.

Pagaliam daugelis galvojo, kad ir po birželio 15-osios Lietuva te-

beturės nepriklausomybę, tegul ir ribotą. Taip, atrodo, tikėjosi ir J. Paleckis – tą patvirtina tada jo pasakytos kalbos, žmonės, su juo bendravusieji¹⁶. Bet taip neatsitiko, tikrieji Maskvos kėsiai greitai išaiškėjo, jais, kaip rašo V. Krėvė, tuometis premjeras, piktinosi net kai kurie komunistai¹⁷. J. Paleckiui tai buvo labai nemaloni staigmena, prišaukusi jam sunkią nervų ligą. Netrukus jų keliai išsiskyrė: V. Krė-

vė, iš paties V. Molotovo sužinojęs, kas laukia Lietuvos, pasitraukė iš pareigų ir iš politikos, grįžo į mokslą. O J. Paleckis pasveikęs tęsė darbą, tą patį darė ir jo kolegos – tai kuris kelias buvo teisingesnis?

Tikrai buvo neįmanoma pakartoti V. Krėvės ėjimą visiems mūsų tautiečiams – nekomunistams, atsidūrusiems valdžioje, ypač J. Paleckiui, tuo metu (iki *sovietizacijos*) pirmajam asmeniui valdžios hierarchijoje. Ir ne vien dėl galimo Maskvos keršto, apie kurį kalbėjo V. Krėvei Mečys Gedvilas¹⁸. Juk ir okupacijos, vėliau aneksijos sąlygomis reikėjo gyventi, kas nors turėjo dirbti – ne tik mokyklose, ligoninėse, bet ir valdžios įstaigose. Ir ne bet kaip dirbti, o laviruojant, siekiant neprarasti laisvės ar net galvos – ir tuo pačiu ginti savo

krašto, jo žmonių interesus, padėti jiems, kiek buvo įmanoma.

Tiesa, viena profesorė tvirtina, kad aneksijos sąlygomis svetimi valdininkai žymiai geresni už saviškius¹⁹, bet vargu ar kas nors gerai tuos laikus prisimenančiųjų jai pritarė. Žinoma, Maskvos pataikūnų, karjeristų pasitaikė, bet tikrai ne jie vyravo. Pagaliau nereikia pamiršti, kad veikiant tokiomis sudėtingomis aplinkybėmis, balansuojant ties pavojinga riba, kur kas sunkiau išvengti klaidų nei normaliam gyvenime. O taip iš esmės teko veikti vadinamiesiems Petro Kubiliūno generaliniams tarėjams ir visai vietinei Lietuvos administracijai 1941–1944 metais, per vokiečių okupaciją²⁰, taip dažniausiai – ir LTSR–LKP valdžiai žymiai ilgesnį laikotarpį. O kaip tas sekėsi J. Paleckiui?

„Visus suprasti, visiems atleisti“

Atsiminimų knygoje apie 1926 m. įvykius Lietuvoje ir savo jaunystę J. Paleckis rašė, kad tada jis vadovavosi tokiu politiniu šūkiu. O jis, žinoma, tikram komunistui visai netiko – toksai turi būti principingas ir ypač negailestingas visiems vadinamiesiems klasiniams priešams. Todėl ir toje knygoje, išleistoje 1968 metais, jam teko pabrėžti, kad šis šūkis politiškai naivus, neteisingas, ir duoti skaitytojui suprasti, kad vėliau jis tą supratęs, pasitaisęs, objektyvizmo ar liberalizmo atsikratęs²¹. Tačiau daugelis Lietuvoje turėjo progą įsitikinti, kad taip neįvyko.

Iš tiesų J. Paleckis jau 1940-1941 m. gynė buvusių Lietuvos įstaigų tarnautojus, kuriuos atėję į valdžią vietos komunistai ir atvykėliai stengėsi išvaryti iš darbo – nors patys jo neišmanė, jų pakeisti negalėjo²². Karo metais užtardavo buvusius Lietuvos kariuomenės karininkus, kurių nemaža tarnavo 16-je lietuviškojoje divizijoje. Bet labiausiai tokia savo pagalba į bėdas pakliuvusiems, nuo valdžios nukentėjusiems garsėjo pokario

metais. Dabar kai kurie istorikai šaiposi, vadindami J. Paleckį „šiaudiniu prezidentu“²³, bet tada žmonės galvojo kitaip. Nustatytomis dienomis jo, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko, priimamajame visada laukdavo dešimtys, kai kada ir šimtas tokių interesantų. Visiems buvo prieinamas, visus išklausedavo, žinoma, ne visiems pajėgdavo padėti, betgi net ir bėdų išklausymas kartu su nuoširdžia atjauta vargšams būdavo ne taip jau mažai.

Bet ir apgynė, padėjo daug kam – apie tai kalba storos archyvų bylos. Daugiausia J. Paleckiui teko gelbėti tarpukario inteligentus, ir ne vien todėl, kad daugelis jų buvo gerai pažįstami, net artimi. Tarybų valdžia jų ypač nemėgo, laikė potencialiais ar užsimaskavusiais savo priešais, nors dauguma jų jokio pavojaus valdžiai nekėlė ir buvo labai reikalingi Lietuvai – rašytojai, dailininkai, mokslininkai. Štai tik keletas charakteringų faktų iš knygų, archyvų bylų, iš žmonių pasakojimų.

J. Paleckio dėka dar karo metais pavyko ištrukti iš Sibiro tremties rašytojui Augustinui Gričiui ir jo šeimai, žymaus krikdemų veikėjo profesoriaus Prano Dovydaičio šeimai, Karolio Poželos našlei Elenai Tautkaitei, rašytojo Antano Vienuolio sūnui Stasiui, Juozo Urbšio brolio vaikams ir dar daugeliui – po karo²⁴. Tiesa, jam nepavyko išlaisvinti iš lagerio žymaus tarpukario žurnalisto ir visuomenininko Vinco Uždavinio, nors ir bandė tą daryti²⁵. Už tai padėjo jam apsigyventi Vilniuje grįžus į laisvę, o jo dukrai – įstoti į universitetą. Padėjo po slapstymosi ir gyvenimo svetima pavarde legalizuotis, baigti mokslus prof. Prano Jodelės sūnui Vitaliui²⁶. Ne kartą gelbėjo žurnalista, buvusį „Naujosios Romuvos“ redaktorių Juozą Keliuotį: šis savo atsiminimuose vadina J. Paleckį jautrios širdies žmogum, nors ir klusniu Tarybų Sąjungos direktyvų vykdytoju²⁷. Padėjo iš-

trukti iš kalėjimo žymiam tarpukario teisininkui, liaudininkų veikėjui Zigmui Toliušiu²⁸. Aplankė kalėjime Vilniuje rašytojo Kazio Binkio sūnų Gerardą, Kauno universiteto Technologijos fakulteto studentą, 1945 m. spalį suimtą, apkaltintą tėvynės išdavimu ir antitarybine propaganda, nuteistą 10 metų lagerių²⁹. J. Paleckis pasirūpino, kad jo išgabenimą į Šiaurę atidėtų kuo vėlesniam laikui, o kad kameroje nebūtų taip liūdna, įteikė jam, kaip pats pasakojo, visą maišą knygų, turbūt ir dar šį tą.

Bet nereikėtų galvoti, kad tokios pagalbos galėjo tikėtis tik žinomi žmonės ar jų vaikai. Buvęs politikalinys Stasys Stunguryš pasakojo, kad kartu su juo Intos lageryuose buvusi Laima Žąsinaitė, jauna mergaitė, išėjusi į laisvę norėjo studijuoti mediciną, bet nebuvo priimta – bloga biografija. Bandė patekti pas J. Paleckį – ir ten neįleido. Bet jai pasisekė: jis sutiko ją verkiančią įstaigos koridoriuje, iš klausė ir klausimą išsprendė.

Panašių istorijų turbūt pakaktų visai knygai parašyti. Bet vieną, ypatingą dar būtinai turiu priminti – tai vadinamųjų ledo vaikų, 1941 m. tremtinių vaikų–našlaičių sugražinimas į Lietuvą 1946 metais. Tam tikslui J. Paleckis surengė net 5 ekspedicijas, aprūpindamas jų dalyvius pinigais ir iš savo kišenės – juk kelionės buvo tokios tolimos ir sunkios. Kaip rašo savo ataskaitoje vienas iš dalyvių Jonas Bulota, jam su K. Gerulaičiu teko pervažiuoti visą Jakutiją iki pat Laptevų jūros, pargabenti trisdešimt šešis 7–20 metų vaikus ir jaunuolius–našlaičius³⁰. O iš viso taip grįžo į tėvynę, čia užaugo, baigė mokslus, išvengė nutautėjimo net 240 vaikų...

Pagaliam neturime pamiršti ir 1945-1947 m. skelbtų amnestijų besislapstantiesiems miškuose ir kitur. Istorikai tvirtina, kad tai vyko LTSR vadovybės, visų pirma J. Paleckio iniciatyva³¹, tik čekistai šiai labai reikalingai, savalaiki kampanijai pakenkė, daugelį jau legalizuotųjų ►

► sugrūdami į kalėjimus...

Tarp vilkų pakliuvus...

Istorinių aplinkybių valia atsidūręs rusiškojo socializmo sistemoje ir net jos elite – aukščiausiojoje nomenklatūroje, J. Paleckis turėjo laikytis tos sistemos žaidimo taisyklių – rašyti ir nerašyti. Kaip sako liaudies patarlė – tarp vilkų pakliuvęs turi vilkų kaukti. Todėl jam, tapusiam LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininku, teko vykdyti LTSR Konstitucijoje priskirtas funkcijas, taip pat važinėti po kolūkius, šlovinti J. Staliną – kol jis buvo gyvas, o po to – niekada neklystančią komunistų partiją, dėkoti didžiai rusų tautai ir t. t. Neturime pamiršti, kad taip tada turėjo daryti visi, tai buvo privalomas ritualas. Bet, kaip dabar istorikai jau pripažįsta, visa tai nekludė daugeliui aukštų LTSR–LKP pareigūnų neretai nusizengti komunistinei moralei, vadovautis ne proletarinio internacionalizmo, o nacionalkomunizmo principais – net Mečislovui Gedvilui, Motiejui Šumauskui ir Antanui Sniečkui³².

Tuo pačiu turime pripažinti, kad mūsų tautiečių, inteligentų dalyvavimas LTSR administracijoje tikslu duoti naudą savo kraštui, jo žmonėms vis dėlto nebuvo iliuzija, kaip rašo kai kurie istorikai³³. Nebuvo tai ir patogus pasirinkimas, ypač J. Paleckiui, kuris „nuodėmių“ prisirinko daugiau už kitus – ne tik dėl savo humanistinės veiklos, visai netinkamos „tikram“ komunistui, o juo labiau LKP CK biuro nariui.

Būtina pabrėžti, kad jis naudojosi kiekviena proga priešintis rusifikacijai, ginti mūsų kalbą, kultūrą, tradicijas; pavyzdžiui LKP(b) CK II plenumo 1945 m. rugpjūtį priminė jo dalyviams, kad VKP(b) CK liepė visiems atvykėliams pas mus iš Rytų mokytis kalbėti lietuviškai³⁴. Net naujoji mūsų enciklopedija pripažįsta, kad J. Paleckis „jautriau nei kiti reagavo į Lietuvos rusini-

mą, primityvaus internacionalizmo brukimą“³⁵. Nors ir tapęs aukštu pareigūnu jis neatsisakė kūrybinio darbo – ir toliau rašė straipsnius, knygas. O juose, greta tada tradicinio, šabloniško teksto apie tarybų valdžios, komunistų partijos nuopelnus mūsų tautai, vis pasitaikydavo ir gerų žodžių apie mūsų tautinį judėjimą, Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, apie „Aušrą“ ir „Varpą“, taip ignoruojant klasinį požiūrį į istoriją ir jos veikėjus.

Kita labai svarbi J. Paleckio veiklos kryptis, ypač pirmaisiais pokario metais, buvo pasipriešinimas iš Maskvos vis ateinantiems raginimams valyti valdžios įstaigas nuo senųjų, „buržuazinių“ specialistų. Dėl to nukentėdavo kvalifikuoti, reikalingi tarnautojai, o jų vietas užimdavo atvykėliai iš Rytų, kaip rašoma partijos archyvo dokumentuose – dažnai menko išsilavinimo ir žemos moralės žmonės³⁶. Tačiau jų vis gausėjo ne tik Vilniuje, bet ir apskrityje ir net valsčiuose, o tai kenkė ir darbų kokybei, ir tautos interesams, pagaliau kėlė vietos žmonių nepasitenkinimą valdžia³⁷.

Todėl J. Paleckis partijos renginiuose, kur būdavo svarstomi kadru klausimai, nuolatos reikalaujavo geriau panaudoti vietos specialistus, tuos pačius „buržuazinius“ – remdamasis V. Lenino citatomis, paprastai jį labai palaikydavo M. Gedvilas. Ypač aštriai ši tema nuskambėjo 1946 m. lapkritį vykusiame LKP(b) CK XI plenumo³⁸, bet ji ne kartą iškildavo ir vėliau. Be to, tais laikais teko gintis ne tik nuo rusinimo – ir nuo polonizacijos. Apie tai, kaip J. Paleckis kartu su M. Gedvilu LKP(b) CK biuro posėdyje 1950 m. spalį priešinosi Maskvos iniciatyvai naikinti Vilniuje lietuviškas mokyklas, pakeičiant jas lenkiškomis, jau esu rašęs (Gairės, 2011 m. lapkritis). Pagaliau, kaip dabar istorikai jau pripažįsta, J. Paleckis vienintelis iš LTSR–LKP vadovybės narių spartinamai žemės ūkio kolektyvizacijai, pasisakė prieš masinius trėmimus³⁹.

Šios trumpos įvykių apžvalgos

turbūt pakanka atsakymui į klausimą – o kodėl šis LTSR veikėjas labiausiai iš visų buvo kolegų partiečių kritikuojamas, triuškinamas, smerkiamas spaudoje, dažname CK plenumo, LKP suvažiavime – pradedant 1941 m. vasarį įvyksiu penktuoju? J. Paleckiui vis prikišdavo buržuazinį nacionalizmą vertinant Lietuvos praeitį, senųjų inteligentų globojimą, liberalizmą ir kitas baisias nuodėmes. Labai negailestingai jis buvo talžomas jau minėtame LKP(b) CK XI plenumo (1946 m.), 1950 m. lapkritį vykusiame CK VIII plenumo. Pastarasis, tiesa, buvo skirtas kolūkių stiprinimo klausimams, tačiau kažkodėl dauguma jame kalbėjusiųjų vis puolė J. Paleckį – dėl antimarksistinio praeities vertinimo jo knygelėje „Tarybų Lietuva“, išleistoje rusų kalba Maskvoje 1949 metais, dėl nacionalistų gelbėjimo nuo trėmimų⁴⁰.

Pagaliam net LKP(b) VII suvažiavime 1952 m. rugsėjį jis tapo svarbiausiu kritikos objektu – ir vėl dėl J. Basanavičiaus, V. Kudirkos idealizavimo, dėl taikstymosi su „buržuaziais nacionalistais“, net jų palaikymą, už per mažą aktyvumą vykdant kolektyvizaciją kaime. Tada jį pasmerkė net inteligentai: Antanas Venclova pareiškė, kad jis „padarė didelę žalą marksistiškai vertinant literatūrinį palikimą“. O Kazimieras Liaudis suabejojo, ar J. Paleckis gali toliau būti partijos nariu⁴¹.

Tokiais atvejais sukritikuotieji turėdavo nuoširdžiai atgailauti ir pažadėti pasitaisyti. Bandydavo tą daryti ir J. Paleckis, tik tas jam prastai sekėsi: matyt, jis ir tada stengdavosi bent iš dalies apginti savo pozicijas. Bet tas buvo neleistina, kildavo nauja kaltinimų banga, pasmerkta turėdavo dar kartą, dar nuolankiau gailėtis dėl savo „negerų“ darbų... Taip buvo ir VII suvažiavime, tačiau šis net keturias dienas trukęs J. Paleckio „auklėjimas“ baigėsi keistai, visai ne taip, kaip tada būdavo. Jo nepašalino nei iš partijos, nei iš CK, o kai kažkas

pasigedo jo, taip vieningai kritikuoto, pavardės suvažiavimo nutarime, iš A. Sniečkaus išgirdo: „Ir nereikia“. Nėra jos ir „LKP istorijos apybraižos“ puslapiuose, kur šis suvažiavimas detaliam aprašytas⁴². Ką tas galėtų reikšti?

Šių dviejų žymių LTSR veikėjų santykiai dažnai būdavo įtempti, LKP vadovas pavadindavo J. Paleckį ir nacionalistų advokatu, ir minkštakūniu, o šis ne kartą reikė nepasitenkinimą A. Sniečkaus politika, 1947 m. sausį net rašė į Maskvą, VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui, kad Vilniuje nepalaiko jo iniciatyvų aktualioms problemoms spręsti. Rusų istorikė J. Zubkova tvirtina, kad A. Sniečkus „buvo nemažesniu lietuviu už Paleckį“⁴³. Bet jo pareigos pačioje LTSR–LKP valdžios viršūnėje vertė jį būti atsargesniu – kad neišprovokuotų tokio totalinio vadovaujančių kadru valymo, kokį Maskva įvykdė Estijoje 1949–1952 m., o Latvijoje 1959–siais, ir tas jam pavyko. Todėl ir LKP(b) VII suvažiavimą galime vertinti kaip profilaktinę priemonę, skirtą pademonstruoti Maskvai, kaip Lietuvos komunistai tvirtai gina proletarinio internacionalizmo idėjas, nors ši demonstracija galėjo J. Paleckiui labai liūdnai baigtis...

Tačiau ir po A. Sniečkaus mirties LKP ortodoksai nepaliko jo ramybės. Eilinį antpuolį prieš J. Paleckį, turbūt G. Zimano vadovaujami, jie surengė 1974 metais, Maskvoje žymių TSRS veikėjų atsiminimų sesijoje pasirodžius jo knygai „Dviejuose pasauliuose“. Nors šios knygos rankraštį buvo aprobavęs pats Partijos istorijos instituto direktorius R. Šarmaitis, „Komunisto“ žurnale atspausdintoje didelėje recenzijoje J. Paleckį, jau pensininką, apkaltino simpatijomis liaudininkų partijai (buržuazinei!), komunistų partijos vaidmens mūsų istorijoje menkinimu ir – dar kartą – neteisingu J. Basanavičiaus, V. Kudirkos veiklos įvertinimu⁴⁴. Pasipiktinęs knygos autorius paprašė Petro Griškevi-

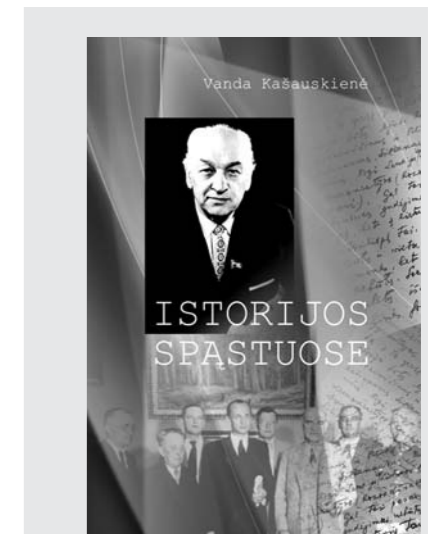
čiaus, tuomečio LKP CK pirmojo sekretoriaus, užtarimo, bet nieko nelaimėjo. Taip ir mirė 1980 m. sausio 26 d., turėdamas beveik 40 metų stažą šioje partijoje, bet netapęs jai savu.

O užbaigti įdomaus, blogais, sunkiais laikais gyvenusio, bet nemaža gero Lietuvai padariusio žmogaus gyvenimo apžvalgą norisi tokia idėja: argi ir ji nerodo, kad mums jau seniai laikas baigti 1940–1990 m. „raganų medžioklę“, kaip kai kas jau siūlo: „pereiti prie susitaikymo tarp pačių lietuvių – tarp Antano Smetonos ir Antano Sniečkaus, Justo Paleckio, Mečislovo Gedvilo, Salomėjos Nėries... Juk jie visi buvo lietuviai ir siekė, nors ir skirtingais keliais, to paties – kad lietuviai nebūtų parijai kitiems“⁴⁵. Kitaip tariant, pasinaudokime taisykle: visus suprasti, visiems atleisti... ■

Šaltiniai

- 1 Палецкис Ю. В двух мирах, М., 1974, с. 5.
- 2 Skrupskelis K. Užmirštas Paleckis, Naujasis židinys – Aidai, 2013, Nr. 4.
- 3 Ten pat.
- 4 Būtėnas J. Lietuvos žurnalistai, V., 1991, p. 75.
- 5 Paleckis J. SSRS mūsų akimis, V., 1990, p. 4.
- 6 Ten pat, p. 186.
- 7 Taurios sielos žmogus, V., 1987, p. 59, 60.
- 8 Maskva sukritikavo Justą Paleckį, tada jį puolė ir Lietuvoje. Lietuvos žinių priedas „1000 ir vienas klausimas“, 2004 07 02.
- 9 LYA LKP DS f. 3377, ap. 46, b. 10.
- 10 Зубкова Е. Прибалтика и Кремль. М., 2008, с. 82.
- 11 Tamošaitis M. Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai Lietuvai atgaunant Vilniaus kraštą. Kn.: Vilniaus istorijos metraštis, V., 2007, p. 156.
- 12 Čekys J. Atsiminimai, dienoraščiai. Pergalė, 1988, Nr. 10.
- 13 Senn A.E. Lietuva 1940 metais, V., 2009, p. 84.
- 14 Eidintas A. ir kt. Lietuvos istorija, V., 2013, p. 189.
- 15 Krėvė V. Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė, V., 1992, p. 76; Truska L. Lietuva 1938–1953 metais, K., 1945, p. 58.
- 16 Krėvė V., p. 77; Korsakienė H. Namas, kuriame gyvenome, V., 1991, p. 95.
- 17 Krėvė V., p. 19.
- 18 Ten pat.
- 19 Voverienė O. Vėl baltinami komunistų nusikaltimai Lietuvoje, Lietuvos aidas, 2003 08 12.
- 20 Eidintas A. ir kt., p. 203.
- 21 Paleckis J. Žingsniai smėly, V., 1968, p. 11.

- 22 Tininis V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai, V., 1994, p. 214.
- 23 Subačius R. Dramatiškos biografijos, V., 2002, p. 75.
- 24 LYA LKP DS f. 17541, ap. 1, b. 8.
- 25 LYA f. K-1, ap. 58, b. 697/3.
- 26 LYA LKP DS f. 17541, ap. 1, b. 7.
- 27 Keliuotis J. Mano autobiografija, V., 2003, p. 290.
- 28 Toliušis Z. Mano kalėjimai, V., 1991, p. 109.
- 29 LYA f. K-1, ap. 58, b. P18716.
- 30 LYA LKP DS f. 17541, ap. 1, b. 7.
- 31 Starkauskas J. Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m. V., 2007, p. 256, 284, 305.
- 32 Зубкова Е. с. 149, 246, 247; Epochas jungiantis nacionalizmas, V., 2013, p. 155, 197, 201, 202, 214.
- 33 Subačius R., p. 71.
- 34 LYA LKP DS f. 1771, ap. 8, b. 15.
- 35 Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 17, V., 2010.
- 36 LYA LKP DS f. 1771, ap. 11, b. 14; ap. 90, b. 4.
- 37 Ten pat, f. 1771, ap. 9, b. 20.
- 38 Ten pat; Зубкова Е., с.294.
- 39 Tininis V., p. 215; Subačius R., p. 73.
- 40 LYA LKP DS f. 1771, ap. 90, b. 21.
- 41 LYA LKP DS f. 1771, ap. 131, b. 2.
- 42 Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, V., 1985, p. 393–398.
- 43 Зубкова Е., с. 295.
- 44 Pasakojimas apie du pasaulius, Komunistas, 1975, Nr. 10.
- 45 Laurinavičius Č. Klausimai praėjus ketviriui amžiams po Sąjūdžio gimimo, Metai, 2013, Nr. 5–6.

Žurnalisto, kultūrininko, valstybės ir visuomenės veikėjo Justo Paleckio gyvenimo ir veiklos analizė pateikiama Vandos Kašauskienės monografijoje „Istorijos spastuose“. Knygą išleido leidykla „Gairės“.

Pergalės spalvos

Česlovas Juršėnas

Nepriklausomybės atkūrimo akto signataras

Kad ir kur būtume buvę 1991 metų sausio tryliktąją – parlamento rūmuose, susitelkę aplink parlamentą, susirinkę prie Radijo ir televizijos pastatų, Kaune Sitkūnuose ar kur kitur, kiekvieno atmintyje anoji istorinė diena išliko įvairiais pavidalais, vaizdiniais įvykių, žmonių, emocijų kaleidoskopu. Bet prabėgus beveik ketvirčiui amžiaus išsikristaluoja trys raktiniai žodžiai: agresija, tragedija, pergalė.

Neabejotina, kad 1990–1991 m. sankirtoje tuometė Tarybų Sąjunga buvo žlunganti imperija su prasta ekonomika, žemu gyvenimo lygiu, sprogdinama iš vidaus politinės, socialinės, tautinės įtampos. Galimas daktas, Kremlius norėjo parodyti ir sau, ir Vakarams, kad imperija dar galinga ir gebanti įvesti „reikiamą“ tvarką savo viduje. Panašiai kaip darė ne sykį – 1953 m. Rytų Vokietijoje, 1956 m. Vengrijoje, 1962 m. Novočerkaske, 1968 m. Čekoslovakijoje, 1989 m. Tbilisyje, o ir kitur. Juoba vietiniai kolaborantai tauškė apie problemų kamuojamą nepriklausomą Lietuvą, žmonių nemėgstamą valdžią ir panašiai.

Ir naktį iš sausio 12-osios į 13-ąją Vilniuje užsimota ginkluotu kumščiu. Smogikai stiklinėmis aki-

Parengta pagal kalbą iškilmingame Laisvės gynėjų dienos minėjime Seime 2014 m. sausio 13 d.

mis nesirinkdami daužė ir šaudė beginklius žmones, apsupusius Radijo ir televizijos centrą. Žuvo trylika vyrų ir viena mergina. Sužeista ir sužalota šimtų šimtai žmonių. Tokie tragedijos mastai.

O ką laimėjo agresijos vykdytojai? Ką išlošė reacingoji Maskva? Lietuvos žmonės, vyrai ir moterys, jauni ir seni, nesusvyravo, nesitraukė, glaudėsi vienas prie kito, giedojo giesmes, meldėsi, na, ir kas be ko, siuntė praeiksmus smogikams bei jų šeimininkams. Taigi buvo atsilaikyta ir tai buvo pergalė.

Ta pergalė buvo įvairių pavidalu. Lietuvai nesusiskaldė, susitelkimo pasipriešinimo centras buvo mūsų parlamentas, Lietuvos širdis, kaip amžiams užrašyta ant Sausio barikadų. Ir deputatus, ir Aukščiausiosios Tarybos gynėjus, visus žmones drąsino, guodė, kėlė jų dvasią Katalikų Bažnyčia. Pasiaukojančią, tiesiog šventą priedermę vykdė mūsų medikai, gelbėdami nukentėjusiuosius.

Agresiją pasmerkė ne tik lietuviai. Plačiai nuskambėjo stačiatikių arkivyskupo Hrizostomo kreipimai. Iki širdies gelmių sujaudino tomis dienomis iš Seimo tribūnos pasakyti žymaus „Solidarumo“ veikėjo, tuo metu Lenkijos Seimo nario J. Kuronio žodžiai: „Mes pasakėme, kad būsim su jumis. Jei reikės žūti, mes žūsime kartu su jumis.“

Praėjus keletui savaitių po Sausio 13-osios surengtas plebiscitas gražiai apvainikavo Lietuvos taikų pasipriešinimą agresijai ir pasiektą pergalę. Vasario 9 d. per tris ketvirtadalius rinkėjų pasisakė už tai, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė Respublika. Skliaustuose aš pridurčiau:

gaila, jog nebuvo pritarta siūlymui papildyti šį pamatinį teiginį esminiu apibrėžimu: parlamentinė, t. y. nepriklausoma demokratinė parlamentinė Respublika.

Atskira kalba apie pasaulio reakciją į Sausio 13-ąją. Karinė agresija, taikių žmonių žudynės sukėlė šoką, pasipiktinimą, solidarumo su Lietuva jausmų proveržį. Tačiau nesulaukėme mūsų atstatyto valstybingumo pripažinimo. Žinoma, mes labai džiaugėmės drąsiosios Islandijos žingsniu. Tuo tarpu didžiosios ir kitos valstybės nesukbėjo, kaip, tarp kitko, ir po 1918 m. Vasario 16-osios, jos žaidė savo didžiuosius žaidimus. Į nevirtę varė ir mūsų likimo broliai.

Su kartėliu vis skaitau Aukščiausiosios Tarybos pirmininko V. Landsbergio 1990 m. kovo mėn. laišką Čekoslovakijos Prezidentui: „Gerbiamasis pone Prezidente, jūs žinote, kad Lietuva įstatymų aktais atstatė savo nepriklausomybę. Dabar Lietuvai reikia politinės paramos, pripažinimo. Mes tikimės, kad Čekoslovakija pripažins ir Lietuvos Respublikos tęstinumą, ir jos Vyriausybę, kuriai vadovauja ponija K. Prunskienė.“ Laukti reikėjo pusantų metų. Tiesa, po poros savaitių atėjo Čekoslovakijos pasiūlymas surengti Tarybų Sąjungos ir Lietuvos derybas Čekoslovakijos žemėje.

Antra vertus, galima suprasti ir tų laikų mūsų bičiulius, bet štai tuometinio Lietuvos užsienio reikalų ministro A. Saudargo, mūsų paskirto egzilinės Vyriausybės vadovu, liudijimas, cituoju: „Pasaulis buvo šaltas. Didelės valstybės užsienio reikalų ministras tiesmukai klausė: „Ar jūs tikrai norite visiškos

nepriklausomybės?“ Ir klausama buvo, priminsiu, 1991 m. sausio mėn. Graudu, o ir pikta. Žinoma, tai jau praeitas etapas. Pergalingas sausas, Tarybos Sąjungos susikompromitavimas ilgainiui davė savo vaisius.

Bet yra ir dar vienas esminis, tiesiog likiminis klausimas. Jis keliamas nuo pat Sausio aukų laidotuvių. Priminsiu žuvusiojo T. Masiulio motinos žodžius: „Labai gaila sūnaus, bet bus dar skaudžiau, jeigu jų auka buvo beprasme.“

Brangi mama, žūtis už tėvynę nėra beprasme. Tėvynė, nepriklausomybė aukščiau visko. Per du dešimtmečius ne tik nauja karta užgimė ir išaugo, ir Lietuva kitokia: sustiprėjo, išsirašė į tarptautinę bendriją, net tapo Jungtinių Tautų Saugumo tarybos nare, tačiau reikia tiesiai pasakyti, mes, visos valdžios, o ir verslo elitas ne viską padarėme, kad Lietuvos žmonės galėtų naudotis kylančios ekonomikos ir gerovės vaisiais. Ypač daug

nuveiktina, kad Lietuvoje visada triumfuotų teisybė ir teisingumas ir dar kad rastume konstruktyvią išeitį iš nesibaigiančių, net ir iškilmingom progom, tarpusavio pasiaiškinimų.

Kaip ramus žmogus, joku būdu nenoriu papildomai kurstyti įtariamų ar nepakantos laužo, bet kita vertus, negaliu kai ko nepasakyti. Mes buvome vieningi Atgimimo laikotarpiu – Kovo 11-ąją, Sausio 13-ąją, stodami į Europos Sąjungą ir NATO, bet prisiminkim, ypač signatarai, vidinė kova, įtampa jau reiškėsi 1990 m. 1991 m. pradžioje prislopusi, po to vėl suintensyvėjo. Ar tai dėl objektyvių priežasčių, nuo kurių nepabėgsi, ar dėl subjektyvių? Atsakymo tebeieškom. Savais atradimais, savo įžvalgom neseniai pasidalijo du žymūs signatarai – R. Ozolas ir V. Andriukaitis knygoje „Aušros raudoniai“ ir „Lietuviškas imunitetas“. Džiaugdamiesi pasiekta laisve ir nepriklausomybe, jie kritiškai ver-

tina kai kuriuos įvykius, reiškinius ir kuriuos ne kuriuos ypač svarbius šio laikotarpio asmenis.

Drįsčiau tvirtinti, jie savaip traktuoja naujausiąją Lietuvos istoriją, gal net ir nutolsta nuo kanonizuoto jos varianto, tačiau nei plačių aptarimų, nei diskusijų, nei rimtų recenzijų negirdėti ir nematyti, o mano paminėti vyrai daug nusipelnė Lietuvai. Fundamentaliūs veikėjai, bet ne fundamentalistai. Jie, kiek žinau, atviri pasikeitimams nuomonėmis ir reikėtų surengti apvalaus stalo diskusijas ar ką nors panašaus išsiryškinti tuos neaiškius klausimus, kurių iš tikro iki šiol pilna. Neabejoju, kad tokie neformalūs, ne iškilmių formato pokalbiai padėtų kai ką išsiaiškinti, kai ką suderinti ir tada rasis tikimybė plačiam, bendram kasdieniam darbui tėvynės labui. Tada ir sausio didvyrų atminimas bus tinkamai įprasminamas ir jų mamoms nereikės braukti karčių ašarų. ■

1991 metų sausio 13-oji prie Seimo.

R. Požerskio nuotr.

Žmogus „vaikščiojanti enciklopedija“

Vytautas Žeimantas

Yra žmonių, kuriems greitai bėgantys metai nepalieka jokio pėdsako. Toks yra ir žinomas istorikas, Mažosios Lietuvos tyrėjas daktaras Algirdas Matulevičius. Žvelgiant į jį nesinori tikėti, kad šiam veržliam ir energingam vyrui jau 75 metai. Draugauju su juo seniai, dažnai susitinkam ir visada jį matau jaunatviškai pasitempusį, sklidiną vidinės ugnies, vitališkumo ir kupiną įvairiausių sumanymų bei planų. O jeigu dar A. Matulevičiaus ko nors paklausiu apie lietuvininkus arba Mažąją Lietuvą – pajusi vis stiprėjančio ugnikalnio išsiveržimo simptomus. Iš atminties bus beriami vardai, skaičiai, datos, faktai, dokumentai, šaltiniai, vertinimai... Visa tai, kas ir sudaro tikro istoriko duoną ir būvį. „Vaikščiojanti enciklopedija“, – taip dažnas apibūdina A. Matulevičių. Nors abu gyvenome Vilniuje, tačiau susipažinome... Mažąjoje Lietuvoje. Į šią kelionę susiruošiau su turistine grupe, o jos vadovas, manau, laimingo atsitiktinumo dėka, buvo A. Matulevičius. Kai tik Kybartuose pravažiavome valstybinę sieną, pajutau jo erudicijos galią. Iš karto supratau, kad čia Algirdas pažįsta ne tik viską, ką aprėpia mūsų smalsios turistų akys, bet leidžia pažvelgti ir į praeitį, į tuos laikus, kai čia gyvenę mūsų ainiai paliko gilius ir stebėtinai prasmingus lietuviškus pėdsakus, ir dabar išlikusius Kaliningrado srityje.

Ilgas enciklopedisto kelias

Veronika ir Antanas Matulevičiai sūnui davė Lietuvos didžiojo

kunigaikščio Algirdo vardą turėdami rimtas tautines inspiracijas. Tėvai gyveno Vilniuje, deja, lenkų okupacijos metais. Tėvas Antanas lankėsi „Rūtos“, „Birutės“ ir „Žiburėlio“ lietuvių draugijose, motina Veronika baigė vienintelę lenkmečiu lietuvišką pradžios mokyklą, veikusią prie Pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno. Šeimoje buvo

Algirdas Matulevičius ant Merkinės piliakalnio.

V. Žeimanto nuotr.

branginamos lietuviškos tradicijos, tačiau aplinka buvo agresyvi. Šeima pasitraukė į laisvą Lietuvą, Giedraičių miestelį, esantį šalia demarkacinės linijos. Čia 1939 m. sausio 10 dieną ir gimė sūnus Algirdas. Užaugęs jis sakys: „Gimiau garsių kunigaikščių Giedraičių, daug nusipelnusių lietuvių kultūrai, žemėje“.

Istorikais gimstama ar jais tampama? Nesiimu spręsti, kuris teiginys yra arčiau tiesos. Apžvelgdamas Algirdo nueitą kelią manau, kad jam tinka abu posakiai.

Dar studijuodamas Vilniaus universitete jis ėmė domėtis Mažą-

ja Lietuva. Vilniaus, Tartu, Kijevo, Odesos, Maskvos, Novosibirsko universitetuose vykusiose studentų konferencijose skaitė referatus apie lietuvių tautinį sąjūdį XIX a. II pusėje, mažlietuvių ir didlietuvių bendradarbiavimą leidžiant draudžiamą lietuvišką spaudą.

„Pasididžiavimą garbinga tautos praeitimi ugdė dėstytojų ir

mokslininkų P. ir B. Dundulių, J. Jurginio, G. Drulytės-Raudeliūnienės, R. ir P. Kulikauskų paskaitos“, – prisimena Algirdas.

1966 m. jis baigė Vilniaus universitetą, įgijo istoriko specialybę. Diplominių darbų parašė apie lietuvių nacionalinį judėjimą XIX a. antroje pusėje. Dalis darbo buvo apie Mažosios Lietuvos germanizaciją. Šia tema domėjosi ir toliau, nors oficiali valdžia ir neskaitino istorikų domėtis „slidžia“ tema bei ieškoti klausimų, kodėl Mažosios Lietuvos lietuviams neliko galimybių gyventi savo tėvynėje. 1973 m. jis apsigynė disertaciją, kurioje nagrinėjo Prū-

sijos lietuvių tautinę būklę kone lemiamu jiems laikotarpiu – XVIII a.- XIX a. pradžioje. „Disertacijos vadovas buvo profesorius V. Merkys. Esu nuoširdžiai jam dėkingas už supratimą ir paramą“, – sako A. Matulevičius, dabar jau humanitarinių mokslų daktaras.

Beveik visą savo gyvenimą jis paskyrė enciklopedijų leidimui. Nuo 1972 m. A. Matulevičius – Vyriausiosios enciklopedijų redakcijos, Enciklopedijų leidyklos, nuo 1997 m. – Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto (vėliau – centro) vyresn. mokslinis redaktorius.

A. Matulevičius yra „Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ (1976) „Tarybų Lietuvos enciklopedijos“ (1985), enciklopedijų „Lithuania“ (anglų k.), „Litva“ (rusų k., 1989), „JAV lietuviai“ (1998), „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ (2000), „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ (nuo 2001) „Lietuva“ (nuo 2008) vienas iš autorių ir mokslinių redaktorių. Daugiausia jo pastangomis minėtose enciklopedijose yra palyginti gausu straipsnių apie Prūsiją, Mažąją Lietuvą ir lietuvininkus.

1996 m. jis tampa vienu iš „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ iniciatorių ir rengėjų. Jis parengė šios enciklopedijos metodikos ir pirmojo tomo vardyno pirmuosius variantus. Parašė šiai enciklopedijai daug straipsnių. Dabar galime tik pasidžiaugti, kad jau išėjo visi keturi „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ tomiai.

Talentingas ir darbštus mokslininkas, aktyvus visuomenininkas

Nuo 1991 m. A. Matulevičius dalyvauja Prūsijos bei Mažosios Lietuvos problemoms skirtose tarptautinėse mokslinėse konferencijose Lietuvoje, Vokietijoje, Lenkijoje. Daug rašo į lietuvių, vokiečių, lenkų, rusų mokslinius leidinius, periodinę spaudą. Nuo 1969

m. sistemingai tirdamas Mažąją Lietuvą, jis apie ją parašė šimtus straipsnių, šimtus jų suredagavo. Jo straipsnių yra enciklopediniuose žinyuose „Gedimainiai“, „Lietuvos valdovai (XIII-XVIII a.)“.

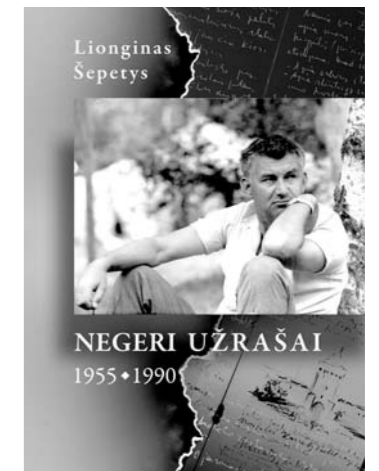
Daktaras A. Matulevičius parašė monografijas: „Mažoji Lietuva XVIII amžiuje“ (1989; su originaliu Mažosios Lietuvos ribų žemėlapiu), „Kas tu, Mažoji Lietuva?“ (1989). Kolektyvinėse monografijose ir tęstiniuose leidiniuose paskelbė per 40 studijų – apie prabaltų ir baltų etnogenezę, tautinius santykius Mažąjoje Lietuvoje, Mažosios Lietuvos kolonizavimo, lietuvininkų asimiliacijos bei germanizacijos problemas, Vydūną, lietuvių studentus Karaliaučiaus universitete XVI-XIX a. ir kita, sudarė Mažosios Lietuvos iki XVIII a. pradžios etninį žemėlapi, bažnytkaimių žemėlapi, parašė studijas „Vakarinė lietuvių tautos dalis“, „Mažosios Lietuvos istoriografija“, kitas.

A. Matulevičius – knygos „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai“ (t.1-2, 1996, 2001) vienas iš rengėjų ir autorių. Jis patikslino Mažosios Lietuvos plotą ir pietinę ribą, yra vienas iš pirmųjų Lietuvos istorikų, nagrinėjančių Prūsijos gyventojų socialinius sluoksnius XVII-XVIII amžiais, lietuvininkų ir vokiečių koegzistenciją, mažlietuvių ir didlietuvių tapatumus ir skirtumus.

A. Matulevičius yra vienas iš Mažosios Lietuvos reikalų tarybos steigėjų (1989), kolegijos narys, nuo 1994 metų – tarybos vicepirmininkas. Ši taryba domisi Mažosios Lietuvos praeitimi, kultūriniu paveldu, palaiko ryšius su Karaliaučiaus srityje gyvenančiais lietuvišiais.

A. Matulevičius aktyvus ir kitose visuomeninėse organizacijose. Nuo 1982 m. jis M. Mažvydo knygos bičiulių klubo, nuo 1989 m. – Prūsos klubo, Vydūno draugijos narys. Nuo 2003 m. – Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo ekspertas. ■

Naujos knygos

Pasirodė dar viena, jau trečioji, politiko, visuomenės veikėjo, menotyrininko Liongino Šepetio knyga „Negeri užrašai. 1955-1990“ (leidykla „Žuvėdra“) – spalvinga tų metų politinio, kultūrinio gyvenimo mozaika. Knygos pavadinimu autorius gal nori užbėgti už akių galimiems kritikams, o gal ir pats kritiškai peržvelgti to laikotarpio gyvenimą, apsivalyti nuo nomenklatūrinės praeities. Knygoje spausdinami pirmą kartą skelbiami 1955-1990 metų dienoraščiai, tiesa, ne visai autentiški – kaip prisipažįsta pats L. Šepetys, nors „autentika rūpėjo, bet skaitytojų teisme netvirtinsiu, kad visi posakiai lygiai tokie, kokie buvo [užrašų] knygutėse. O kai kurių pagalvojimų arba vertinimų nedrįsčiau patikėti popieriui, įterpdavau man težinomą „šifruotę“. Tad kartais turėjęs „išversti“ į suprantamą dabarties kalbą: „Autentika komplikauta, nes ir laikas buvo komplikautas“. Galbūt tą laiką pagal L. Šepetį ir jo paties asmenybę bei veiklą geriausiai galima suvokti perskaičius visas tris jo knygas (2005 m. išleista „Neparastoji karta“, 2011 m. – „Ar galėjau“). Tada ir kiti to laiko liudytojai galėtų pasakyti, ar tikrai nebuvo pasiduota „didelei pagundai“ pakreipti prisiminimus „nūdienos įgeidžių link“, kas ne taip retai atsitinka su memuarais.

Ką maitins mūsų žemė maitintoja?

Žemės pardavimo užsieniečiams klausimas jau kelinti metai visuomenės dėmesyje. Dabar ypač suintensyvėjo. Juk Lietuvos žemės pardavimo užsieniečiams draudimo pabaiga čia pat – 2014 m. balandžio 30 d.

Antanas Krūvelis

Savo poziciją keliais žodžiais esu išsakęs „Gairių“ 2013 m. penktame numeryje. Tačiau po gerbiamo europarlamentaro Justo Paleckio komentaro „Žemės pardavimas – draudimas ar saugikliai?“ (Gairės, 2013 Nr.10), panūdau pasidalinti savo mintimis, pasamprotauti ir, ką čia slėpti, – savo nuogastavimus atskleisti. Gal ir be reikalo baiminuosi?

Teko girdėti ir skaityti įvairiausių argumentų, motyvų, aiškinimų, įrodinėjimų – kodėl reikia leisti užsieniečiams pirkti Lietuvoje žemę (o gal tiksliau: Lietuvos teritoriją?), taip pat – kodėl negalima leisti užsieniečiams parduoti Lietuvos žemės. Pastarųjų pozicija man kur kas aiškesnė ir suprantama.

Taigi balandžio 30-oji nebe už kalnų. Po jos užsienio piliečiai turės teisę pirkti Lietuvoje žemelės tiek, kiek jų širdelės įsigeis ir kiek jų piniginės leis. O piniginės tikrai jiems leis tai daryti. (Kažin, kaip elgsis lietuviai, metę žvilgsnį į tas neplonas užsieniečių pinigines?). Ko gero, Briuselyje jau galėsime kabinti skelbimus: „Lietuva dalimis, gabalais parduoda savo teritoriją. Taikoma akcija – pigiausiai

Europoje, o gal ir pasaulyje. Paskubėkit!“ Taip ir yra. Štai spaudoje rašoma, kad ties Lenkija esančiuose Lietuvos rajonuose nedirbamos žemės ha kainuoja apie 3 tūkst. litų, tuo tarpu Lenkijoje – mažiausiai 15 tūkst. litų. Vienoje radijo „Aktualijos“ laidų Seimo narys E. Gentvilas paminėjo, jog Vakarų valstybėse žemės ha jau kainuoja apie 100 tūkst. litų. Kaip vieną iš motyvų – ką laimės Lietuvos žmonės, leidus užsieniečiams pirkti žemę, jis nurodo – galės turimą savo nuosavybėje žemę pelningiau parduoti.

Tokios tokelės, bet skaitome štai ką: „Lietuviai jau seniai gali laisvai pirkti dirbamą žemę Vokietijoje ar Švedijoje, o vokiečiams ar švedams mūsų šalyje to daryti neleidiama, todėl tai kitų ES šalių piliečius diskriminuojanti nuostata“ („Lietuvos rytas“, 2011 11 10). Pasirodo, esame blogiečiai, diskriminuojame, skriaudžiame vargšus vokiečius, švedus, danus ir kitus, kurie mums jau seniai plačiai atvėrė vartus į savo žemes. Jie Lietuvoje pirkė mokėdami, tarkim, po 10 tūkst. litų už ha, o Lietuvos piliečiai jiems turės pakloti po 100 tūkst. Kas gali bent apytikriai pasakyti, kiek Lietuvos piliečių turės realią galimybę įsigyti Vakaruose žemės ir ten ūkininkauti? Už milijoną įsigyti 10 ha žemės Danijoje ir auksinę kiaulių fermą įkurti?

Praėjusios Seimo kadencijos liberalų sąjūdžio frakcijos narys A. Endzinas, reikalaudamas, kad užsieniečiams būtų leista pirkti Lietuvoje žemę, o Lietuvos piliečiams būtų suteikta teisė parduoti Lietuvos žemę užsieniečiams, argumentuoja: „Niekas mūsų žemės neišsikas ir neišsivės už jūrų marių. Ji buvo ir liks Lietuvos valstybėje.

Juk nėra jokio skirtumo, kas arija žemę – Jonas ar Johanas. Svarbu, kad žemė nedirvonuotų, joje kas nors būtų auginama ir kuriama pridėtinė vertė“ („Lietuvos rytas“, 2011 11 07). Televizijos laidoje „Tautos aikštė“ (2013 04 04) „laisvarinkininkė“ R. Vainienė nematė jokio skirtumo tarp buto ir Lietuvos žemės.

Žinoma, užsieniečiai žemės neišsikas ir neišsivės nei už jūrų marių, nei į Lenkiją ar Vokietiją. O kam ją kasti ir vežti, juk ji bus jų šventa nuosavybė, teritorija. Lietuvos valstybė į ją neturės jokių teisių. Ir miškai, į kuriuos, kaip rašoma spaudoje, jau kėsina skandinavai, tikrai labai greitai būtų nuplukdyti į tą pačią Švediją. Ir kelmų neliktų. Suprantama, pačiai žemei nėra jokio skirtumo kas ją arija – Jonas, Johanas ar Janekas, kam ji priklausoma – Lietuvai, Lenkijai, Vokietijai ar Švedijai. Skirtumas yra tik Lietuvos valstybei.

Vis pasigirsta kalbų apie visokių saugiklius. Štai Seimo narys V. Kamblevičius apgailestauja, kad apie juos net nediskutuojama. Apie saugiklius mėgsta pakalbėti ir Seimo narys E. Gentvilas. Ir dar pagąsdina, kad neleidus užsieniečiams pirkti žemės, ją supirktų Lietuvos oligarchai, spekuliantai žeme. Kas gi apie tuos stebuklingus saugiklius turi pradėti diskusiją – nejaugi Seimo nariai nėra valdžios atstovai? E. Gentvilas visus žemės pardavimo užsieniečiams priešininkus yra pavadinęs euroskeptikus. Galbūt tokių ir yra. Bet jų, manau, nėra daug. Absoliuti dauguma – jokie euroskeptikai, tarp jų ir aš. Tik gerai apgalvojęs, visiškai sąmoningai, nepirktas ir neparsidavęs už alaus butelį, referendume pasisakiau už narystę ES. Ir nesigailiu. Esu už dar

gilesnę ES valstybių integraciją. Tačiau manau, kad žemės pardavimas užsieniečiams dar turi palaukti, ir netrumpai palaukti. (Puikiai suprantu, jog nuo to mano „manau“ niekas nepriklauso ir nieko nelemia.) Turėtų nelikti nė mažiausios diskriminacijos požymių ES valstybių ir jos piliečių atžvilgiu. Kad ir dėl ES tiesioginių išmokų Lietuvos žemdirbiams. Teko girdėti aiškinimą, jog Vakarų valstybių žemdirbiams reikia daug didesnes išmokas mokėti dėl to, kad jie moka daug didesnius atlyginimus savo darbininkams. Kur čia logika? Mokėkite silpnesnių valstybių žemdirbiams didesnes išmokas, tada ir jie turės galimybę daugiau mokėti savo darbininkams. Ką padarysi, jeigu mūsų į Briuselį pasiūsti derybininkai sugeba tik pritariamai į taktą linkčioti ES valdininkams. Kai tokios derybos, tokie ir jų rezultatai, ir ne vien tik dėl žemės. O gal ES komisarai Lietuvos žemdirbiams tiesiogines išmokas prilygins savo šalių žemdirbiams mokamoms išmokoms tik tada, kai didžioji mūsų žemių dalis atsidurs Johanų rankose? Lenkijos derybininkai, kaip pastebi europarlamentaras J. Paleckis, sugebėjo susitarti dėl pereinamojo laikotarpio iki 2016 metų. Ar dėl to, kad Lenkija dar dvejus metus (tikėtina, kad prasitęs) neleis užsieniečiams pirkti žemės, sugrius Europos Sąjunga? Apskritai, žemės pardavimas užsieniečiams neturėjo būti stojimo į ES sąlyga. Tai turėtų būti kiekvienos valstybės laisvas apsisprendimas. Taigi derybose su ES valdininkais turi dalyvauti visa Lietuvos visuomenė, t.y. turi įvykti referendumas – leisti ar drausti užsienio piliečiams pirkti Lietuvos žemę.

Dar dėl saugiklių. J. Paleckis nurodo įvairiausių saugiklių, kuriuos naudoja kitos ES valstybės (kai kurios išvis jų netaiko, tai jų pačių teisė, taip turėtų būti ir su žemės pardavimu ar nepardavimu užsieniečiams). O kur Lietuvos saugikliai? Kada jie bus įsukti? Tiesa, galima beveik ga-

rantuoti, jog vienas saugiklis tikrai bus įsuktas – pirkti Lietuvoje žemės negalės piliečiai tų valstybių, kurios nepriklauso ES.

Manau, yra būdas, kaip užkirsti kelią tiek užsienio, tiek saviems spekuliuoti Lietuvos žeme. Tam nereikia jokių saugiklių. Reikia aiškaus, visiems suprantamo Lietuvos valstybės įstatymo. Janekas ar Johanas teisę pirkti Lietuvoje žemę gali tik būdami jos piliečiais. Jeigu Janekas ar Johanas dėl kokių nors priežasčių atsisakė Lietuvos pilietybės (taip gali būti), arba jiems Lietuvos pilietybė būtų atimta (ir taip gali būti), jie automatiškai praranda nuosavybės teisę į turėtą žemę. Jeigu kitos šalies pilietis Lietuvoje nori imtis žemdirbystės ar kitokio verslo, kuriam reikalinga žemė, maloniai prašome: nuomokite ją iš valstybės ar iš privačių savininkų, kad ir 99-iems metams.

Noriu pateikti porą pavyzdėlių. 1999 m. gruodžio 31 d. Panamos žmonės šventė ne tik Naujųjų metų sutikimą, bet džiaugėsi, kad Panamos kanalo zonos (1432 km²) teritorija grįžo valstybei. Ši teritorija, iki to laiko pagal sutartį priklausė JAV. Mat JAV buvo įsigijusi kanalo kasimo koncesiją, bet ne žemę nusipirkus. Jeigu ta teritorija būtų buvusi parduota, šiandien ji būtų JAV valstija. Antras pavyzdėlis. 1741 m. Rusijos laivyno ekspedicija, vadovaujama V. Beringo ir A. Čirikovo, atrado Aliaską. Šią teritoriją 1867 m. Rusija už 7,2 mln. dolerių pardavė JAV. Pasvarstykime, ką laimėjo Rusija gaudama tuos milijonus, ir ką prarado pardavusi Aliaską su jos sunkiai apskaičiuojamais turtais. Raskite šiandien rusų, kuris pagirtų to meto valstybės valdžią už šį sandorį.

Taip, su saule negyvensim. Bet mūsų gyvenimą tęs mūsų vaikai, anūakai, proanūakai. Ar jiems paliekame Lietuvos žemę, ar bus jie jos šeimininkai? Ar galima pateisinti principą: griebk ir naudokis gyvenime šiandien kiek gali – po manęs

nors ir tvanas? Atidavėme užsieniečiams bankus – tvarkykite, mielieji, mūsų valstybės ūkį, nes mes patys nesugebame. Nesibaimindami atidavėme pačias pelningiausias įmones, gamyklas, o kurios užsieniečiams netiko – tas patys sunaikinome. Nesibaiminome dėl jaunų žmonių masinės emigracijos, vis ramindamiesi, net girdamiesi, kad labai gerai – jaunimas, pagyvenęs užsienyje, pasisems gyvenimo patirties ir sugrįš. Dabar nesibaimindami ruošiamės parduoti užsieniečiams Lietuvos žemę, miškus, vandenį. Ir vėl raminsimės, jog nebus pirkėjų antplūdžio, žemės niekas neišsikas ir neišsivės...

Dėl visa ko žvilgtelėkime į 1922 m. žemės reformą Lietuvoje. Ar yra ten kokių nors nuostatų mūsų diskutuojamu klausimu? Taip, yra. Kelios nusakytos A.Šapokos „Lietuvos istorijoje“. Pirma: „Pirmasis pilietybės įstatymas taip pat įterpė vieną straipsnį, kuriuo žemė, valdoma rusų vyriausybės įkurdintų Lietuvoj kolonistų, iš jų atimama ir grąžinama Lietuvos valstybei, o ši pasižada grąžinti kolonistams pinigus, kiek jie patys už tą žemę yra sumokėję“. Aiškiai matoma, kad Lietuvos valstybės pilietybė yra sąryšyje su žemės nuosavybe. Nes Lietuvos pilietis ir žemė iš tavęs nusavinama. Antra nuostata: „Tas nusavinimas nelietė svetimšalių, kurie išimties keliu galėjo prieš karą turėti žemės; tačiau jie turėjo per trejus metus perleisti savo žemę Lietuvos piliečiams.“ Taigi, aiškiau negali būti. Žemė ne nusavinama, bet privaloma per nustatytą laiką tos žemės vienokiu ar kitokiu būdu „atsikratyti“. Rezultatas tas pats – ne Lietuvos pilietis negali savo nuosavybėje turėti Lietuvos žemės, t.y. jos teritorijos. Tada Lietuvos Vyriausybė elgėsi atsakingai, suprato, kad valstybės teritorija, jos žemės gali priklausyti tik Lietuvos valstybei ir jos piliečiams. Kodėl šiandien Lietuvos politikai kitaip galvoja? ■

Kokioje Lietuvoje esame gyvenę?

Albinas Kosciuška

„Nusivyliau. Lietuvoje neliko nė vieno lietuvių kalba leidžiamo man žinomo leidinio, – perskaitęs „Gairėse“ vieną komentarą, parašė mums skaitytojas. – Jau ir pas jus „sovietmetis“, „sovietinis“. Anksčiau tokius kalbos darytojų žodžius skliausteliuose parašydavo lietuviškai. Teks atsiprašyti tų, kuriems sakiau, kad „Gairės“ baltų ir slavų kalbų žodžių nekryžmina. Prireiks kelių dienų, kol tą kartėlį pamiršiu. Palikit „sovietmetį“ sovietiniam profesoriui ir jo klapčiukams“.

Ką atsakyti į tą rūstų priekaištą?

Gal iš tiesų neverta tų „sovietizmų“, nors juos ir toleruoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija, vartoja didelė dalis akademinės visuomenės. Juk buvo ir yra lietuviški žodžiai „tarybinis“, „tarybų“, „tarybinis laikotarpis“.

Štai ką mano minėto komentaro autorė: „Dėl žodžio „tarybinis“ – skamba pernelyg tarybiškai... Terminas „sovietinis“ buvo priimtas kaip norma dar Atgimimo laikais, kiek pamenu, ir yra naudojamas, kalbant konkrečiai apie tą istorinį laikotarpį ir tą režimą. Taip priimta, pavyzdžiui, ir anglų kalboje, kur yra naudojamas terminas *Soviet Union*, *soviet* regime, o ne *Council Union* ar panašiai... „Tarybinis laikotarpis“ skambėtų pernelyg ideologiškai pozityviai, laikant, kad tai buvo ne totalitarinis režimas, o demokratinė santvarka ir kad tarybos realiai egzistavo kaip liaudies susirinkimai, o ne jų imitacija“.

„Gairės“ laikosi pozicijos *Sovietų* Lietuva ar *sovietų* Sąjunga

rašyti su žodžiu „tarybų“ (nebent autoriaus būtų kitokia nuostata). Ir taip darome ne mes vieni. Juk niekas nesako ir nerašo, kad buvo ne Aukščiausioji Taryba, o aukščiausiasis *sovietas*. Kiek kebliau yra nusakant politinę sistemą.

„Problemos prasideda nuo pavadinimo ir nuo vartojamo žodyno, nes jau čia atsispindi konceptualūs politinės istorijos klausimai ir su implikuojamu valstybės statusu. Su tuo susiduriame kaip su savo pačių sau neatsakytais klausimais įvairiais atvejais, – mano europarlamentaras V. Landsbergis. – Eina ir eina įvairių dalykų, iš užsienio šalių nusistebėjimų, kur yra gimę žmonės, pavyzdžiui, 1950 metais. Kur nors Vakaruose nustato – gimę Sovietų Sąjungoj. Vienas žmogus gali pasakyti, koks skirtumas, o kitas – ne, aš negimiau Sovietų Sąjungoj, anksčiau buvo užrašyta, kad Lietuvoje, o dabar man ištaisinėja kokia nors užsienio valstybė, kad aš esu gimęs Sovietų Sąjungoj, reiškia, buvęs Sovietų Sąjungos pilietis. Nusistatykite, įveskite, jei reikia, įstatyminę formulę, kad 1950 metais gimęs žmogus yra gimęs okupuotoj Lietuvoj. Ne Sovietų Sąjungoj, ne LTSR, o gimęs okupuotoj Lietuvoj. <...> O esame įklimpę kažkur pusiaukelėje su tokiais savo sudėtingumais arba su stoka nuoseklumo“.

Kaip matome, Lietuvos gyvenimo 50 metų laikotarpiui įvardinti siūlomas terminas „okupuota Lietuva“. Ne „sovietų“ ir ne „tarybų“. Ir čia, kaip visada, profesorius teisingas, gal net ir savo atžvilgiu: iš tiesų esame įklimpę su savo sudėtingumais. Nes į kalbos dalykus įsiterpia politika ir ideologiniai motyvai.

„Okupacijos, aneksijos, inkor-

poracijos ir unijos – visos jos vertinamos pagal skirtingus kriterijus, skirtingą istorinę jų baigtį. Reikalas tas, kad aneksuota Lietuvos Respublika priešinosi neefektyviai, o po 1953 metų pamažu susiformavo ir naujas Lietuvos kultūrinis fenomenas – Tarybų Lietuva, netapati oficialiai sovietinei doktrinai, bet netapati ir smetoninei Lietuvai. Didelė dalis Lietuvos visuomenės priėmė naujos santvarkos taisykles, legalizavosi ir kūrė savo kasdienybę“, – savo knygoje „Lietuviškas imunitetas“ rašo žinomas politikas ir istorikas Vytenis Andriukaitis.

Jo, buvusio disidento, nuomone, inkorporacijos į TSRS sąlygomis sukūrėme savitą Tarybų Lietuvos kultūrą plačiaja prasme. „Lietuva neišnyko, netapo kraštu, gubernija ar regionu, įgavo sąjunginės respublikos, o ne autonominės srities statusą, integravo į bendrą teritorinę ir kultūrinę erdvę Vilniaus ir Klaipėdos kraštą, kurie iki Antrojo pasaulinio karo kaip visaverčiai į Lietuvos teritoriją nebuvo integruoti. Štai kodėl, – sako V. Andriukaitis, – aš nededu lygybės ženklo tarp sovietų Lietuvos ir Tarybų Lietuvos. Štai kodėl aš ir sakau, kad Tarybų Lietuva buvo, ir buvo legali, su legaliais LTSR piliečiais, ir legalia mūsų išsivadavimo veikla, pasitelkiant LTSR teisinius instrumentus. LTSR buvo legali, bet ne suvereni. Tad ir atstatant LR suverenumą negalima buvo atmes- ti viso pažangaus LTSR turinio ir LTSR teritorijos, sienų, pilietybės bei jos institucijų“.

Tad ir vartodami žodžius „tarybų“ ar „sovietų“ galbūt galėtume remtis šiomis V. Andriukaičio nuostatomis. ■

Ar kunigaikščius galėtume vadinti prezidentais?

Seimo pirmininkė Loreta Graužinienė yra įregistravusi įstatymo projektą, kuriuo buvusios Aukščiausios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininkui Vytautui Landsbergiui siūloma suteikti valstybės vadovo statusą ir numatyti prezidento turimas privilegijas. Anksčiau L. Graužinienė buvo nurodžiusi suskaičiuoti, kiek kainuoja profesoriaus apsauga, mat teisiškai apsauga negali būti skiriama.

Ši žinia sulaukė politikų ir politologų reakcijos. Apie tai buvo kalbama ir LRT laidoje „Savaitė“.

1990-aisiais, 1992-aisiais Aukščiausios Tarybos Pirmininkas *de facto* vykdė valstybės vadovo funkcijas. Tačiau, pasak konstitucinės teisės specialisto, Vilniaus universiteto docento Vaidoto Vaičičio, būtų nekorektiška taisyti Prezidento ir Prezidento rentos įstatymus. Be to, 2002-aisiais Konstitucinis Teismas šią dilemą jau yra sprendęs. „Konstitucine, teisine prasme visi kiti pareigūnai ar buvę pareigūnai negali būti prilyginami prezidentui, nes jis pagal Konstituciją – tikrai vienas toks išskirtinis pareigūnas“, – sako V. Vaičiaitis.

Pasak Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko Juliaus Sabatausko, neįmanoma persikelti laiko mašina ir po 22-ųjų metų, kada baigėsi Aukščiausiosios Tarybos kadencija, pakeisti tuomet asmenų turėtus statusus, taip, kaip ir kunigaikščių, praėjus kuriam laikui, negalėtume vadinti prezidentais. „Tokia logika vadovaujantis reikėtų imti ir keisti laikinąjį pagrindinį įstatymą. Deja, mes gyvename 2014 metais, dabar galioja LR Konstitucija, priimta tautos

referendumu 1992-aisiais. Ir, deja, ta pati Konstitucija yra aiškiai pasakiusi, kad į visus tuos klausimus atsako Konstitucinis Teismas, kuris jau pasisakė prieš 12 metų“.

Kad laiko mašina galima pasinaudoti, rodo ir Aukščiausiosios Tarybos pervadinimas Atkuriamoju Seimu, ir precedentas, kai 2009 m. Seimas partizanų ginkluotųjų pajėgų vadą generolą Joną Žemaitį pripažino ketvirtuoju Lietuvos prezidentu. Pasak V. Vaičičio, generolas gali būti vadinamas valstybės vadovu, bet ne prezidentu. „Pagal deklaraciją, 1949 m. generolas J. Žemaitis būtų galėjęs laikinai eiti prezidento pareigas tik atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę“, – pabrėžia teisininkas.

Jam pritaria ir J. Sabatauskas: „Lietuva tuo metu buvo aneksuota ir okupuota. Jo paskelbimas prezidentu po daugelio metų irgi neatitinka tų kriterijų. Negalime, praėjus dešimtmečiams, keisti ir įvardinti tuos žmones ar tuos reiškinius taip, kaip mes dabar juos suprantame“.

Seimo frakcijos šiuo klausimu turi skirtingas nuomones. Tėvynės sąjungos-Krikščionių demokratų frakcija palaikytų tokį siūlymą. „Pasirūpinti savo buvusių vadovų statusu turėtų būti valstybės garbės reikalas, tuo labiau tokių vadovų, kurie yra esmingai prisidėję prie nepriklausomybės atkūrimo“, – įsitikinęs frakcijos seniūno pavaduotojas J. Razma

„Nebūtinai tas kelias, kuris pasirinktas, yra teisingiausias, nes prieštarauja Konstitucijai, Konstitucinio Teismo išaiškinimui. Tiesiog reikėtų įstatymu atskirai

numatyti, kokios yra konkrečios Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko garantijos. Tai būtų vieningas atvejis“, – mano Liberalų sąjūdžio frakcijos seniūnas Eligijus Masiulis.

Darbo partijos frakcijos seniūnas Vytautas Gapšys spėja, kad šiuo klausimu frakcijoje kils įtemptų diskusijų. „Kyla tam tikrų minčių, pamąstymų, ar tai – prasminga. Tuo labiau, kad žiūrime į vieno žmogaus klausimą. Aš pats nesu didelis tokių privilegijų ir įstatymų šalininkas“, – tvirtina V. Gapšys. Be to, „darbiečiai“, būdami tikri, kad konservatorių elektoratas ir taip niekada už juos nebalsuos, atkreips galimo savojo elektorato dėmesį į egzistuojančią neteisę ir kovą su privilegijomis.

Politologas Lauras Bielinis sako, kad gali atsitikti taip, kad menamas siekis išaukštinti V. Landsbergį gali duoti priešingą rezultatą. „Galime teigti, kad tai – ne visai siekis padėti, išaukštinti arba pakelti V. Landsbergio statusą. Rezultatu gali tapti savotiška valstybės, visuomenės ir V. Landsbergio santykio karikatūra“, – pastebi L. Bielinis.

Panašu, jog Seimo Pirmininkė, inicijuodama diskusijas ir siūlydama V. Landsbergiui prezidentines privilegijas, priešingai – gali panaikinti dabar teikiamą apsaugą ir transportą, paaiškėjus, kad tam nėra teisinio pagrindo.

Konservatorius J. Razma baiminasi, jog gali būti siekiama suvesti sąskaitas su tiesiai kalbančiu ir kritikos Darbo partijai bei jos buvusiems ir esamiems lyderiams negailinčiu V. Landsbergiu.

Parengta pagal www.lrt.lt

Su minuso ženkle

Jonas Laurinavičius

Be pakitimų

Kyšiai, pavydas,
Šiurpi veidmainystė –
Aplink nuodėmynė tikra.

Beje, kaip buvo
Prieš Kristų,
Taip ir šiandien yra...

Dvipusis

Kaip vertinti žmogų, padėkite jūs,
Kad neatrodyčiau lėkštas.
Su savo kūryba – jis genijus,
O gyvenimu – niekšas...

Apie tironą

Siekė valdžios daugžadys.
Ir ją iškovojo!
Kur slypi
Sėkmės paslaptis?
– Jo paranoja!

Mokestinė makalynė

Kur beapisuki –
Mokėk ir mokėk!
Ir kiekgi gali tęstis tai?!
Jau net
Kelių patrulių
Konsultacijos
Girtiems vairuotojams
Apmokestintos?!

Skaitytojų deficitas

Rašo rašo, kas netingi,
Rašo vargšai ir turtingi.
Tik ar pastebime tai,
Kaip atrodome keistai:

Kuo daugiau rašytojų,
Tuo mažiau skaitytojų.

Blaivuolis

Ir kalbą surenčia gražią,
Ir skelbia tostus.
Pats negeria nė lašo,
Tik girdo kitus.

Senolio burbtelėjimas

Nori doru darbuotoju būti?
Padaryk, kas reikia...

Ir dar truputį.

Juridiškai teisi

Moteris nebūtinai
Turi būti graži,
Nes šito,
Kaip sako M. Mikutavičius,
Mūsų Konstitucijoje
Neparašyta.

Atsivertimas

Netikėjau,
Kad yra dievai,
Kipšai bei raganos...
Tačiau
Vedžiau
Ir iškart pamačiau:
Vis dėlto – kas jau kas,
Bet tikrai yra
Pragaras...

Daugiaplanė šeima

Kaip jums patinka,
Kai susirinko
Penki tėvai,
Penki vaikai
Ir tik viena
Jų motina?!

Permainos

Ak, sukas sukas
Metų ratas.
Nestovime ir mes. –
Anksčiau linkėdavo
Kūybinės sėkmės,
Dabar – sveikatos.

Akinantis grožis

Esti meilė
Iš pirmo žvilgsnio,
Jei vyras ar moteris
Deimantais blyksi.

Pradžia iš galo

Grūda žurnalai
Satyrą į galą
Ir džiugina autorių puskapį.
Juk gera,
Kai žmonės ima
Spaudą skaityti
Nuo paskutinio puslapio!

Su rezervu

Viešpats atleidžia nuodėmes.
Bet ne visas...
Juk kam tada
Būtų reikalingas
Pragaras?!

Skirtinga nuomonė

Toks įkvėpimas!
Ir iš kur jis imas?!
Liejas žodžiai
Švelnūs ir gražūs.
Bet protingas jaučias
Tik rašydamas,
o ne parašęs...